

2000

RODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVI LAP

Szerkeszti: Bojtár Endre, Herner János, Horváth Iván, Lengyel László, Margócsy István, Szilágyi Ákos, Török András.

»földrengés, pestis, árvíz, spanyolnátha, szökőár, AIDS«

A. R. MAGEDDON

»To to je naša Erka«

ZÁVADA PÁL

»Elnézést, mi folyik itt? Kultúrharc?«

MÁRTON LÁSZLÓ

Mcmxci Március

Szerkesztőségi órák: csütörtökön délután kettőtől négyig a New York kávéház karzatán.

ÁRA HARMINCKILENC FORINT

SLOBODA

obrázková príloha

Číslo 13 (55), 24. august 1946

na bok po boku
raz bok po boku
partizánskom
Bratislave

Mcmxci Március

HARMADIK ÉVFOLYAM HARMADIK SZÁM

Miroslav Krleža Előszó 3

Alexander Štromas Mi a teendő? 4

Cs. Gyimesi Éva – Visky András Mit is jelent 1990? 9

Závada Pál „Anyánk hív – megyünk!” 12

Márton László Hazafias nemzetvesztők 18

Ezra Pound *I. canto* 20

Forgách András A pincér 22

Petőcz András *Futásom, idegen tájban* 32

Térey János *Versek* 34

Volodimir Dibrova Beszély a nagyapáról 36

Lengyel László Tudomány és politika 45

J. Horváth Tamás A Rend embere: Walter Eucken 48

Walter Eucken Gazdaságpolitika 53

Lukácsy Sándor A nemzeti bajusz 54

A. R. Mageddon Rövid bevezetés a hekatombológiába 57

Karátson Gábor Paj-csang és a rókatündér 63

E számunkat a Sloboda című magyarországi szlovák lap (1946-47) képeivel illusztráltuk.

2000 IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVILAP. FELELŐS SZERKESZTŐ: HERNER JÁNOS. OLVASÓSZERKESZTŐ: BARABÁS ANDRÁS. GAZDASÁGI VEZETŐ: ERÉNYI ÁGNES. SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: PUSZTA DÓRA. LEVÉLCÍM: BUDAPEST 1396 POSTAFIÓK 464. KIADJA A HETI VILÁGGAZDASÁG RT. FELELŐS KIADÓ: SZAUER PÉTER ÜGYVEZETŐ IGAGZATÓ. CÍM: BUDAPEST XIII. VÁG UTCA 13. TELEFON: 140-9950 TERJESZTI A MAGYAR POSTA. ELŐFIZETHETŐ BÁRMELY POSTAHIVATALBAN, VALAMINT A HÍRLEPELŐFIZETÉSI ÉS LAPELLÁTÁSI IRODÁBAN (HELIR), BUDAPEST XIII., LEHEL UT 10/A SZÁM ALATT KÖZVETLENÜL, POSTAUTALVÁNYON VAGY ATUTALÁSSAL A HELIR POSTABANK Rt. 219-98 636, 021-02 799 PÉNZFORGALMI JEJZŐSZÁMRA. ELŐFIZETÉSI DÍJ EGY ÉVRE 468 FT, FÉL ÉVRE 234 FT, NEGYED ÉVRE 117 FT. A SZEDÉS A HVG PRESS KFT. FÉNYSZEDŐ RENDSZERÉN KÉSZÜLT GOUDY OLD FACE, PLANTIN ÉS NICHOLAS COCHIN BETŰKKEL. ELEKTRONIKUS TÖRDELÉS: FENYVESI LÁSZLÓ. SZEDTE MACHAN ESZTER ÉS KENEDI ANNA. NYOMTA A TÁJFUN KFT. BUDAPESTEN. FELELŐS VEZETŐ: ORBÁN ATTILA.

1991. ÉVI TÁMOGATÓINK: AZ MTA-SOROS ALAPÍTVÁNY, A DOVIN KFT. ÉS AZ IPARBANK RT.

ISSN 0864-800X

Régebbi számaink korlátozott mennyiségben kaphatók a kiadóban.

A CORVINA KIADÓ AJÁNLATA A 2000 OLVASÓINAK

Egész évben kedvezményel vásárolhatja kiadványainkat

irodaházunkban (V. Vörösmarty tér 1.)

a II. emelet 201-ben található Klubban

munkanapokon 12-15 óráig.

Telefonszámunk ebben az időpontban: 117-6222 /421-es mellék.

Legfrissebb ajánlatunk:

GYÖRGY PÉTER — PATAKI GÁBOR

Az Európai Iskola és az Elvont Művészek Csoportja

Szeretettel várjuk a szép könyvek kedvelőit!

CORVINA

Előszó

MIROSLAV KRLEŽA

Blitva, szülőházam,
te úgy mérgezel meg mindent,
mint a betegség.

A. WALDEMARAS

Harminc európai nemzet mészárolta egymást négy esztendőn át, s ebből a vér-özönből úgy vetődött partra Blitva, mint Blithuania Restituta pléhcsörgője – mindazoknak, akiket Barutanski ezredes hazafiakként akart kompromittálni. Az önálló és független Blitvai Köztársaságot tizenhétben hozta létre a Blitvai Blatóban megkötött béke, amikor Barutanski ezredes legionáriusai kikiáltották a blitván függetlenséget, és a blitvai romantikus Andria Waldemaraszról elnevezett téren első ízben énekelték állami himnuszként a legionáriusok dalát: *Masírozott, masírozott Blitvának brigádja*. Az ősi blitvai himnusz – *Hej, blitvánok, még most is él ősapáink híre* – ettől a naptól kezdve minden elégedetlen blitvánnak ellenzéki dala lett, sok vér is folyt e dal miatt mindaddig, amíg Mužikovski miniszterelnök, a blitvai agrárpártiak ideológusa meg nem találta a közép-utat, s azt a régi romantikus indulót nem tette meg a blitvánok állami himnuszává, amely így szólt: *Nem veszett el Blitva, amíg mi élünk...* A Blitvai Blatóban kötött béke egymillió-hétszázezer blitvánal megteremtette a független Blitvai Köztársaságot, de nem oldotta meg a blitván kérdést, mert egymillió-háromszázezer blitván az újonnan létrejött Blatviában maradt, míg további nyolcszázezer blitván tekintetében a nagykövetek értekezlete a versailles-i zöld asztalnál nem engedte meg a szabad Blitvának, hogy azokat „felszabadítsa” a hunok jáрма alól. A megoldatlan blitvai irredenta kérdés hozta létre huszonöt decemberében Barutanski ezredes második államcsínyjét, s Barutanski ezredesnek ez az úgynevezett karácsonyi puccsa mintegy háromezer fejbe került. Ez a három-ezer áldozat készíti majd elő az összeesküvést Barutanski ezredes ellen, vagy pedig Barutanski ezredes még háromezer lázadót lelövet, és hadat üzen Blatviának, amelyben bejelenti, hogy „háborúzni fog az utolsó emberig”, s így vérbe fojtja Blatviát, mert Blatvia be akarja kebelezni Blitvát, ennél fogva Blitva kénytelen háborút indítani, mivel nincs más választása, csak az, hogy háborúval tegye tönkre Blatviát... Blitvanen, amely a hunok alatt a Blitvasholm nevet kapta, hadat üzen majd a blatviai Vajdahunenak, Vajdahunen viszont Hunniával, Kobiliával és Ingermanlanddal lángba borítja és elpusztítja Blitvanent, így módon Blitvanen új harcot indít Blitva fel-

szabadításáért az „idegen járom alól”, s ez az új irredentizmus egész sor új európai háborút von maga után, és így ezek a véres népi tűzijátékok végül egy új fegyverszüneti mentőhelyen hunynak ki a blatviai Koprivnyakban 2048-ban, míg a blitvánok tovább éneklik a szabadságvágyukat kifejező forradalmi indulót: *Masírozott, masírozott Blitvának brigádja*, mint egyetlen zálogát klasszikus felszabadulásuknak a huszonegyedik században. A Blitvai Blatóban megkötött békében 1917-ben az ezeréves árva Blitva ugyanolyan megcsonkított maradt, mint amilyen majd százharminc évvel később lesz a blatviai Koprivnyakban esetleg megkötendő békében, s ez a szegységteljes béke a blatviai Koprivnyakban 2048-ban nemzeti szegységet jelent majd a blitvánokra nézve ugyanúgy, mint a Blitvai Blatóban 1917-ben kötött béke, melyet a blitvánok a „halálra sebzett és megalázott blitvai nép” miatt érzett patetikus gyászukban gúnyosan egészen más békének neveznek. S ha majd Barutanski ezredesnek sikerül Hunniával, Kobiliával és Ingermanlanddal a nemzetközi erők olyan egyezségét megkötnie, hogy felkeltse a szerződéses nagyhatalmak érdeklődését is a Blatviai Köztársaság felszámolására, úgy ez az újonnan megkötött ideális béke Blitvanenben a blitvai eszmények feltámadását jelenti majd, s ugyanakkor az „ezeréves, halálra sebzett, árva Blatvia megaláztatását és végső bukását”. Ez az esetleges vereség kiváltja majd a legnagyobb fokú blatviai irredentizmust: az irredentákat és az újjászületésért, a „becsületért és a nemzeti lobogó szabadságáért” folyó háborúkat természetesen tábornokok vezetik majd, a tábornokok magukhoz ragadják a hatalmat, összeesküvéseket szerveznek, az összeesküvések vérontásokkal járnak, Barutanski lelővi Kavalierskit, vagy Kavalierski lövi le Barutanskít, a vérontás újabb embervért kíván, s így aztán a háborúk és fegyverszünetek logikus vérözönében s az újabb és újabb háborúk és fegyverszünetek végtelen sorában elpusztul majd Blitva is és Blatvia is, mint ahogyan annyi Blitva és Blatvia pusztult el már előttük ugyanebben a balti és szittyá sárban anélkül, hogy valakinek is eszébe jutott volna feltenni azt az egyszerű és természetes kérdést önmagának, valamint polgártársainak, a blitvánoknak és hunoknak, blatviáknak és kobiliaiaknak: Hát csakugyan veszett kutyák vagyunk, testvéreim, hogy egymás húsát tépjük, és miért?

Mi a teendő?

A LIBERÁLIS ÁLLAM ÉS A NEMZETISÉGEK

ALEXANDER STROMAS

Az 1989-es és 90-es kelet-európai és szovjetunióbeli zavargások minden kétséget kizáróan bebizonyították, hogy a nemzetiségi problémára javallott kommunista panacea nemcsak hogy nem hozta meg a szándék szerinti eredményeket, hanem súlyosbította a bajt, s minden eddigénél robbanásveszélyesebb helyzetet idézett elő. A kommunista propaganda által évtizedekig dicsőített koncepciók, a „szocialista népek testvérisége”, s a „szovjet szocialista föderalizmus”, melyek arra lettek volna hivatottak, hogy végleg biztosítsák a népek békés egymás mellett élését egyetlen politikai egységen belül, mára mindenki szeme láttára romokban hevernek, s manapság már maguk a kommunisták is őszintén beismerik, hogy a nemzetiségek valóságos magára találása alighanem csak az igazi demokráciától várható.

De csakugyan így van-e? A 180 ma fennálló úgynevezett nemzetállam közül sok a többnemzetiségű, sőt bizonyos esetekben a többetnikumú képződmény, s ezek bizony gyakran gyötrelmesen nehezen találnak megoldást nemzetiségi bajaikra, még tökéletesen demokratikus berendezkedésük esetén is. A többnemzetiségű államok vagy alulképviselet kisebbségi államok, mint Dél-Afrika és Etiópia, vagy a „félképviselet” államok, mint Oroszország, Törökország, Románia, Sri Lanka, vagy Spanyolország; vagy pedig zűrzavarosan kusza államok, mint Belgium, India, Szudán, Libanon vagy Afganisztán. Légyen bármilyen rendszer is ezekben az országokban, ezek a már létező országok nem sietnek elismerni az őket alkotó nemzetek egyenlő jogát az önkormányzatra és szuverenitásra, s ennek következtében alapvető területi átalakulással, sőt esetleg felbomlással kell szembenéznük.

Az igaz, hogy a liberális-demokratikus berendezkedésű országok inkább alkalmasak arra, hogy megfelelően kezeljék a több nemzetiség problémáját, mint a nem demokratikusak; s minél fejlettebb és nagyobb hagyományú ilyen berendezkedése van, annál könnyebben lehetséges az ilyen bajokra kölcsönösen kielégítő megoldásokra bukkanni. Erre talán Belgium lehet a tipikus példa. A flamandok és vallonok közötti évtizedes, szűnni nem akaró harc valóságosan szétszakította a belga államot. A flamandok egy külön, saját államért küzdöttek, míg a vallonok ellenálltak ennek a követelésnek, s közülük néhányan, kétségbeesésükben, arra kezdtek gondolni, hogy saját területüket esetleg Franciaországgal kellene egyesíteniük.

A fejlett liberális demokrácia szabályai szerint a Belgium jövőjére vonatkozó nézeteket nyíltan megvitaták, a politikai pártok mindenféle próbáknak vetették alá őket – bedobták a nézeteket választáskor és minden alkalmat

megragadtak, hogy teszteljék a megoldásokat. Így tettek az anyanyelvi, honismereti és más társaságok is. Ennek eredményeképpen a két küzdőfélnek be kellett látnia, hogy Brüsszel oszthatatlansága miatt (tudniillik ez egy vallon többségű flamand város) a belgiumi nemzeteknek együtt kell maradniuk, s meg kell maradniuk egyetlen, közös állam keretei között. A régóta bevett liberális demokrata államberendezkedésnek köszönhetően sikerült kidolgozni az alkotmányos kiegyezést, amely igazságosabb együttélési feltételeket teremt a két nemzetnek. E kiegyezés után Belgiumban három külön, autonóm régió jött létre: Flandria, Vallónia és Brüsszel. 1989 júliusában érkezett el az a pillanat, amikor Belgium igazi föderatív országgá lett, melyben két nemzeti terület van, ezek élnek együtt a harmadik területtel, a kétnemzetiségű fővárossal. Mondanom se kell, hogy ez a megoldás korántsem elégt ki minden belgát, s tényleg maradt néhány elvarratlan szál. De kétségkívül nagyon fontos lépést tettek a belgiumi nemzetiségi konfliktus megoldása felé. S a liberális demokrácia nyilván képes lesz tovább finomítani, javítani a jelenlegi felállást, hogy létrejöhön a lehető legszélesebb konszenzus.

Spanyolország, azután, hogy kialakult a liberális demokrácia, szintén megértést kezdett tanúsítani a nem kasztíliai lakosság sérelmei iránt. A nem kasztíliai tartományok nagyfokú autonómiát és saját önkormányzatot kaptak, melyről nemcsak a nagy mértékben asszimilált andalúziaiak és galíciaiak, de az élesen nacionalista katalánok is elismerték, hogy pillanatnyilag kielégíti ha nem is az összes, de az alapvető igényeiket. A katalánok nem tettek le végleg a Spanyolországtól való teljes függetlenségről, de pillanatnyilag szemlátomást arra összpontosítanak, hogy kihasználják az újonnan szerzett autonómiát, s nemzetközileg szervezzék magukat a spanyol államon belül. A baszkok is követték a katalánok példáját. Míg Franco idején sok baszk nemzetiségű polgár támogatta az ETA nevű radikális nemzeti ellenállási mozgalmat, s egyetértett harciasságukkal is, manapság, a liberális demokrácia körülményei között az ETA földalatti gerillaerői egyre elszigeteltebb helyzetben érzik magukat. A baszkok többsége továbbra is separatista beállítottságú – ebből a szempontból egy hűron pendül a mozgalommal –, de minthogy úgy érzik, hogy különválási törekvéseik előbb-utóbb erőszak nélkül is megvalósulhatnak, egyre kevésbé támogatják a titkos katonai egységeket. Nem véletlen, hogy az utóbbi időben kevesebbet hallunk az ETA terrorista támadásairól, s egyéb cselekményeiről.

A demokratikus berendezkedés tette lehetővé a békés megoldást a kanadai államot feszítő quebeci kérdésre. De Gaulle jelszava, a *Vive le Québec libre* egy sor reform képében valósult meg, melyek következtében bevezették a két-nyelvűséget az ország egész területén. Québec ma gyakorla-

* A litván szerző írását angol nyelvű kéziratból közöljük.

tilag szabad, bár Kanada része maradt. Ám a kérdés távolról sincs megoldva. Québec „privilegiumai”, melyeket a Meech Lake-i szerződésben szentesítettek, változó mértékű megütközést keltettek a többi kanadai tartományban, s arra indították a többi kanadait, köztük más, nem francia etnikai csoportokat is, hogy hasonló privilegiumokat követeljenek saját maguknak. Vagyis nincsen semmi biztosíték arra, hogy mindezek a nemzetiségi feszültségek egyszer nem a kanadai államszövetség felbomlásához vezetnek. De történjék akármilyen is, Kanada sorsát demokratikus eszközökkel, alkotmányos módon fogják eldönteni.

A több nemzetiség problémája sokkal súlyosabban és élesebben vetődik fel a nem demokratikus országokban, illetve az olyan országokban, mint például India vagy a Fülöp-szigetek, melyeket a demokráciához lehet sorolni, de amelyek nem nemzetként alakultak át modern állammá, hanem mint történelmileg kialakult regionális egységek. Ez utóbbiak sohasem voltak, s jelenleg sem nemzetállamok a szó európai értelmében. A nemzeti elkülönülés egyre gyorsuló folyamata, mely messze túlterjedt már Európán, s már körülírta a világot, ellehetetlenítette a modern állam regionálisan létrejött válfaját. Az ázsiai hagyományos társadalmak egyre előrehaladottabb modernizálódása (azaz amerikanizálódása) aláássa a régi regionális identitást, amely vagy a közös valláson (India, Pakisztán), vagy az uralkodó kultúrán (Kína) alapszik. Ehelyett kikristályosodik a nemzeti identitás, mely az államok szétforgácsolódásának irányába hat, s az igazi nemzetállamok irányába mutat. Fekete-Afrikában viszont a hagyományos törzsi egységek indultak erősödni, s ebből alakul ki a nemzeti jelleg. Ez a folyamat arra utal, hogy az afrikai országokban, melyek identitása nagyrészt a gyarmati örökségen alapszik, s ekként az égvilágon minden szerves társadalmi alapot nélkülöz, hamarosan alapvető átalakításokat kell eszközölni. Bár nem járt sikerrel, az ibo nemzeti állam kiszakítására irányuló kísérlet (1966–70, Biafra) erőteljes jelzés volt.

E többnemzetiségű államok még a bennük élő népek nemzettudatának kialakulása előtt jöttek létre. Épségük ma érezhetően veszélyben forog. A tamilok függetlenségi küzdelme a szingalézok által uralt Sri Lankán, vagy a szíkek sóvárgása az önálló állam után (az indiai Pandzsáb állam területén) csak két példa az eme államok kebelében dúló robbanásveszélyes folyamatokra. A Pakisztánban élő népek közös muzulmán identitása kevés volt ahhoz, hogy megakadályozza az urduk és más kisebb népek leszakadását az ország nyugati felében élő bengálitól. Nekik 1972-ben – India segítségével – sikerült létrehozniuk saját nemzetállamukat, Bangladest. Ma vannak arra utaló jelek, hogy a hindu vallású indiaiak egyre inkább a muzulmán Bangladdal azonosítják magukat, s kezdenek kacérkodni azzal a gondolattal, hogy esetleg el kéne szakadni Indiától, hogy – fittyet hányva a vallási választóvonalnak – egyetlen nemzetállamban egyesíthessék az egész bengáli népet. Ily módon India Pakisztán-ellenes törekvései ma egyre inkább visszaütnek Indiára, hiszen az ország területi egysége került veszélybe.

Vannak államisággal nem rendelkező nemzetek Ázsiában. Némelyikük lakóterületén több állam is létezik. Van nép, amelyik háborút folytat mindegyik ellen, a nemzeti függetlenség reményében. Ilyen például a kurd nép. A mintegy 20 milliónyi kurd olyan összefüggő területen él, amely öt különböző országhoz tartozik. Ezek: Törökország, a Szovjetunió kaukázusi vidéke, Szíria, Irak és Irán. Egy másik ilyen a beludzi nép, amelyik Iránban, Pakisztán-

ban, az indiai Pandzsáb államban, a Szovjetunió dél-ázsiai részében, s az afgán-pakisztáni határ mentén él. S vannak más ilyen népek is.

Néhány kisebb fekete-afrikai országot leszámítva (ilyenek Sváziföld, Burundi, Lesotho és Ruanda), egész Fekete-Afrikában nincsenek igazi nemzetállamok. A legtöbb fekete-afrikai ország, mint már volt róla szó, a valamikori gyarmati egység területén jött létre. E határok mesterségesen szabdalnak szét összefüggő törzsi területeket. Etiópia, Afrika hagyományosan független állama már igen régen az amharák birodalma, s az is marad. Őket nevezik abesszinoknak is – ám ők nem tesznek ki többet, mint az állam lakosságának egynegyedét. Az elmúlt évtizedekben, Hailé Szelasszié császár alatt, de a Mengisztu-féle kommunista rendszerben is, Etiópiában függetlenségi háború pusztított. Az eritreaiak harcolnak Addisz-Abeba, vagyis az amhara (más néven abesszin) birodalom fővárosa ellen.

Napjainkban körülbelül 180 független állam létezik a Földön. Ez a szám nemigen fog jelentősen változni a közeli jövőben. Németország egyesülése után talán megoldódhat a másik mesterségesen megosztott ország, Korea sorsa, s a nemzeti felszabadító küzdelem eredményeképpen (esetleg alkotmányos tárgyalásokkal kiegészítve) még állami léthez juthat néhány nép. Ám mindez nem fogja alapvetően megváltoztatni azt a tényt, hogy az „államközponitú” világunkban mintegy 1600 államisággal nem rendelkező nép él, s ezek közül majdnem mindegyik folytat valamilyen nemzetiségi jellegű küzdelmet az egyenlő jogokért, az autonómiáért, vagy éppen a teljes függetlenségért. S ez a harc nem valószínű, hogy alábbhagy, amíg a végső cél meg nem valósul, vagy a harcoló nép bele nem pusztul az állama elleni harcba.

Még ha liberális demokrácia jönne is létre a 180 állam mindegyikében, ez a tény önmagában aligha hozna azonnali, kielégítő megoldást a többi nemzetiség problémájára. A liberális demokrácia képes biztosítani a többség uralma mellett bizonyos jogokat a nemzetállam területén élő kisebbségeknek. De még a liberális demokráciák is erőteljesen védelmezik saját területi egységüket, stabilitásukat, s küzdenek azok ellen a kisebbségek ellen, amelyeket nem elégitenek ki az adott államon belüli jogok, s el akarnak szakadni.

Ez azt jelenti, hogy a több nemzetiség problémáját egymagában nem oldhatja meg pusztán az, hogy liberális demokráciák jönnek létre a létező nemzetállamokban. Szükség lenne arra, hogy a nemzetközi igazságosság néhány alapelve kimondassék, s ezt mindegyik liberális demokrácia ismerje el magára nézve kötelezőnek, s cselekedjék is ezek szerint.

Az egyik ilyen alapelv elfogadása esetén – tudniillik hogy minden népnek joga van az önrendelkezésre és szuverenitásra –, lehetőség nyílna arra, hogy megtörténjék a nemzeti szuverenitás igazságos újraelosztása a nemzetek között. Ez nem függhetne attól, hogy jelenleg egy nép rendelkezik-e szuverén államisággal vagy sem. Ez az igazságos újraelosztás persze nem mehet végbe anélkül, hogy hasadási folyamat ne következzen be egyes országokban. (Elsősorban a Szovjetunióban, Jugoszláviában, Nigériában, és más, szerkezeti szempontból eleve többnemzetiségű országokban.) Ugyancsak előfordulna az egyesülés (Korea) és átrendeződés (például Etiópia és Szomália között, az ogadeni probléma rendezése érdekében, vagy a Szovjetunió és Irán

között, az egységes azeri állam létrehozása érdekében, a kurdokat befogadó öt állam között, hogy létrejöhessen a szuverén Kurdistan.) Ilyen átrendeződés kellene hogy következzen Franciaország és Spanyolország között is a baszk állam érdekében, nem is beszélve a fekete-afrikai országokról, és sok más, saját nemzeti karakterrel nem rendelkező országképződéséről szerte a világon.

Mindaddig, amíg ez a hasadási, egyesülési és átrendeződési folyamat olyan új államokat eredményezne, amelyekben egy nemzet alkotja a túlnyomó többséget, a dolog viszonylag egyszerű. Sokkal összetettebb az a helyzet, amikor olyan népek jutnának önálló államisághoz, amelyek a hosszas idegen uralom eredményeképpen kisebbségek lettek saját földjükön. A nemzetközi igazságosság általános elve az ilyen kirívó esetekben azt kívánná meg, hogy ismertessék el minden nemzet elidegeníthetetlen joga történelmi hazájára s fővárosára, legyen akármilyen is e terület jelenlegi etnikai összetétele. Például a fidzsi őslakóknak, akik elvesztették többségi arányukat az indiai bevándorlók javára (a Fidzsi-szigetek lakosságának jelenleg 43 százaléka őslakos fidzsi nemzetiségű, 53 százalék az indiai bevándorló), jogukban állott erővel visszaállítaniuk politikai fennhatóságukat, még akkor is, ha ehhez katonai puccshoz kellett folyamodniuk.

Az abházok és grúzok között folyó vitát hasonlóképpen lehetne megoldani, vagyis az abházok javára, bár arányuk mindössze 17 százaléknyi kisebbség saját köztársaságukban (16,5 százalék orosz, 15 százalék örmény, s a maradék néhány kisebb nemzetiséghez tartozik.) A kisebbségi abházok azért formálhatnának jogot a szuverenitásra, mert nekik nincs más számba jöhető hazájuk, csakis Abházia, míg a grúzoknak, örményeknek, oroszoknak megvan a saját történelmi hazájuk abház területen kívül. Ugyanezt az elvet lenne igazságos érvényesíteni a krími tatárok esetében. E népet erőszakkal teleptették ki hazájából, de most szeretne visszatérni a Krím-félszigetre, mint kisebbségi nemzet, ám mint a szuverén jogok birtokosa egy olyan területen, amely számukra az egyetlen történelmi hazá. Hasonló logika alapján igényelték, s szerezték meg maguknak a zsidók a saját történelmi őshazájuk, Izrael feletti szuverenitást. A litvániai főváros, Vilnius feletti litván–lengyel vitában (Lengyelország 1920-ban elfoglalta Vilniust, azzal az indokkal, hogy a lengyel lakosság ott összefüggő többséget alkot) a litvánoknak lehetett igazuk, nem a lengyeleknek, hiszen Vilnius, az egyetlen igazi litván főváros nélkül Litvánia államisága elveszítené történelmi folyamatosságát és területi épségét, míg a lengyelek számára Vilnius csak egy kis vidéki város a lengyel állam peremén; s az a tény, hogy Lengyelországhoz tartozik-e vagy sem, a lengyel nemzet sorsára édeskevés hatással van.

Egyes esetekben a kisebbség történelmi hazájának kérdése megoldható; a terület felosztható az őshonos és a bevándorolt népesség között, mindkét érdekelt fél megelégedésére. Kazahsztán irdatlan területén például, ahol az őslakos kazahok mindössze a lakosság 36 százalékát teszik ki, összefüggő kazah többség csak a Gurjev, Kzil-Orda, Uralszk és Csimkent tartományokban van. Ez a négy tartomány, valamint Alma-Ata, a főváros, és Alma-Ata tartomány és Kelet-Kazahsztán többi része lehetne a kazah nemzetállam területe, míg Észak-Kazahsztán, ahol nagyon kevés kazah él, s a szlávok (oroszok, ukránok, beloruszok) vannak túlnyomó többségben, tartozhatna Oroszországhoz. A gyéren lakott Közép- és Délnyugat-Kazahsztán területeit pedig igazságos módon – azaz a vidéki lakosság etnikai összetételét figyelembe véve – el lehetne osztani Kazahsztán és Oroszország között.

Minden új nemzetállam területén marad jónéhány olyan ember, aki más nemzetiségekhez és etnikai csoportokhoz tartozik. E csoportoknak nem egyszerűen az egyenlő jogokat kell garantálni, hanem külön jogok egész skáláját, amelyek garantálják teljes nemzeti-kulturális autonómiájukat. A nemzetállamban élő nemzetiségek egyenlő jogait, s a nemzetiségek külön jogait a nemzetközi jog egy másik, minden liberális demokráta állam által gyakorolt alapelvének kellene tekinteni.

Pontos normákat kellene felállítani az irredenta igények kezelésére, melyek nélkül nagymérvű ellenségeséget keltenek egyes népek között. Ezek a normák a következő elveken kellene hogy nyugodjanak. Ameddig egy nemzet birtokában van saját történelmi hazájának, s ezen belül bevett fővárosának, e nemzet csak olyan, jelenleg nem birtokában lévő területekre formálhasson igényt, ahol az igénylés pillanatában az adott nemzetiség összefüggő, túlnyomó többségben van, s megfordítva is: egy nemzet se tagadhasson meg olyan területre vonatkozó igényt, ahol egy más nép van összefüggő, túlnyomó többségben. A tisztán történelmi igények, leszámítva a történelmi házra és fővárosra vonatkozó igényt, olyan nemzetek részéről, melyek e területeket idegen uralkodók népiért politikájára következtében veszítették el, így nem tekinthetők elfogadhatónak. Ebből a szempontból a Koszovóra vonatkozó albán igény, ahol az albánok vannak túlnyomó többségben, érvényesnek lenne elismerhető. Pusztán az a tény, hogy réges-régen ez volt Szerbia központja, s hogy hatszáz évvel ezelőtt a szerbek itt, Koszovo Poljénál vívtak egy döntő ütközetet az oszmán törökök ellen, amely évszázadokra meghatározta a szerb államiság sorsát, nem lehetne indok arra, hogy igazolja azt a tényt, hogy Szerbia ragaszkodik Koszovo-Metohiához. Mindkét nemzetnek megvan a maga hazája e területen kívül, így a vitát annak alapján lehetséges eldönteni, hogy mely nemzet alkotja a terület lakosságának túlnyomó többségét. Ezek pedig az albánok. Mondani sem kell, hogy Albánia esetleges Koszovo feletti fennhatósága nem szabad hogy hátrányosan érintse a szerb kisebbség semmilyen polgári, politikai, illetve kulturális jogát, s nem lenne megtiltható az sem, hogy a szerbek akkor gyűlhessenek össze Koszovo Poljében, amikor csak akarnak, akármilyen nagy számban, hogy megünnepeljék híres-nevezetes vereségüket. Hasonlóképpen, ha a finnek Leningrádra jelentenek be igényt (s történelmi szempontból még Moszkva is szóba jöhetne...), vagy a litvánok Kelet-Poroszországot követelnék, kevés ember nem utasítaná el ezeket az igényeket kapásból, a történelmi indokokat félresöpörve. Ugyanígy, a magyaroknak se lehet igazolható igényük Erdélyre, ahol a túlnyomó többség román, bár történelmi szempontból Erdély Magyarország szerves része volt, s voltak idők, amikor meghatározó szerepe volt – itt volt az ország szíve. Ettől függetlenül a kétféle erdélyi kisebbség mostoha kezelése miatti panaszok teljesen jogosak. Ennek ellenére, a magyarok emberi jogainak Románia részéről megsértése semmilyen szempontból nem érvényteleníti Románia szuverenitását Erdély felett.

Észak-Írország ügye sok hasonlatosságot mutat az erdélyi kérdéssel. A protestáns többség identitása itt szilárdan angol, s így minden kísérlet arra, hogy a fennhatóságot átadják az Ír Köztársaságnak, a többség alapvető jogainak elviselhetetlen megsértése lenne. Az a tény, hogy a többség megsérti a katolikus kisebbség jogait, s hogy a brit kor-

mány nem tesz meg mindent, hogy ezt a helyzetet orvosolja, súlyos emberi jogi kérdés, de semmiképpen nem befolyásolja a szuverenitás, különösen nem az átadás ügyét. Ennél még sokkal egyszerűbb a Falkland-szigetek ügye, ahol a lakosság teljesen angol, s ezért az argentin igény – olvassák akármilyen elmélyülten is a történelemkönyveket – teljesen elfogadhatatlan.

Ugyanezen az elvi alapon Örményországnak minden joga meglenne a Karabah-hegyvidékre, ahol örmény a lakosság 80 százaléka. Nem így Nahicsevánra, ahol – lett légyen bár valaha örmény terület – ma itt főleg az eriek laknak. Az örményeknek ezért eszükben sincs Nahicsevánt követelni, ellenben az eriek foggal-körömmel ragaszkodnak a Karabah-hegyvidékhez, amely sem történelmileg, sem demográfiaiilag nem volt soha Azerbajdzsán része. Az igazság így teljesen az örmények oldalán van. Az örményeknek ahhoz is lenne némi joguk, hogy bejelentsék igényüket Törökországnál az Ararát völgyére, mely az örmény őshaza elvá-

laszthatatlan része, hiszen itt van az örmény nemzet lelki központja, legfőbb szimbóluma, maga az Ararát-hegy. Mielőtt 1921-ben Lenin átengedte Törökországnak, a vidéken nagyszámú örmény lakosság élt, ma alig lakják, mint ha arra számítanának, hogy egyszer úgyszólván visszakérül Örményországhoz.

Minden nemzet joga az önrendelkezésre és a szuverenitásra alapvető liberális demokratikus jog. Ám a létező államok tehetetlensége arra kárhoztat nemzeteket, hogy más népek nemzetállamában kelljen élniük, nemzetiség gyanánt. Mert a létező államok szerint a nemzetiségi-kulturális autonómiát megérdemlik ugyan, de az igazi önrendelkezést, a szuverenitást – azt már nem.

Márpedig aligha számíthatunk békés világra, ha – nemzetközi jogi garanciákkal, tárgyalásos úton – sok nép ezt is meg nem kapja.

FORDÍTOTTA TÖRÖK ANDRÁS

Magyar Lettre Internationale

A tavasz ünnepe eseménye: májusban megjelenik a nemzetközi folyóirat,
a *Lettre Internationale magyar kiadása*.

Az 1968-as prágai tavasz egyik főszereplője, Antonín Liehm emigrációban alapította
meg az európai gondolatban hívtó irodalmárok, tudósok, művészek folyóiratát.

Jelmondata lehetne: MINŐSÉG ÉS TOLERANCIA.

Foglalkozik a politika, a filozófia, a humán tudományok, az irodalom és a művészetek min-
den új és elemzésre váró jelenségével, a MINŐSÉG tisztelete jegyében.

A magyar kiadás a francia, olasz, spanyol, német, cseh-szlovák és szerb változat után jele-
nik meg. A MINŐSÉG ÉS TOLERANCIA felett a MAGYAR LETTRE INTERNATIONALE Kuratóriu-
ma őrökdi: Bacsó Béla, Bácskai Tamás, Esterházy Péter, Fehér Ferenc, Hanák Péter,
Konrád György, Mészöly Miklós (a Kuratórium elnöke), Mihályi Gábor, Radnóti Sándor,
Tornai József.

A TAVASZ ESEMÉNYE: A MAGYAR LETTRE INTERNATIONALE

Az első szám szerzői: Vaszilij Akszjonov, Bfóó Yvette, Friedrich Dürrenmatt, Umberto
Eco, Esterházy Péter, Fehér Ferenc, Leszek Kolakowski, Jan Kott, Milan Kundera,
Lengyel Péter, Mészöly Miklós, George Orwell, Octavio Paz

MEGJELENIK NEGYEDÉVENTE. EGY PÉLDÁNY ÁRA: 97 FT

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a MAGYAR LETTRE INTERNATIONALE című negyedévi folyóiratot
... példányban. Az előfizetés díja egy évre: 388 Ft. Kérem az alábbi címre kézbesíteni:

A megrendelő neve

Címe: (város / község, kerület, utca / tér, emelet, ajtó)

Irányítószám

A megrendelőlapot az alábbi címre kérjük visszaküldeni:

MAGYAR LETTRE INTERNATIONALE ALAPÍTVÁNY Budapest 1145 Columbus utca 39.

A megrendelőlap kézhezvétele után magánszemélyeknek csekket, intézményeknek szám-
lát küldünk. E befizetés alapítványi hozzájárulásnak számít. az adóalapból levonható.

A csomagolás és kézbesítés költségét a kiadó fedezi.

Mit is jelent 1990?

VISKY ANDRÁS KOLOZSVÁRI
BESZÉLGETÉSE CS. GYÍMESI ÉVÁVAL

Ebből az évből hátra van még két szűk hónap, korai még a mérlegkészítés. Am ha arra gondolunk, ez az év már 1989-ben elkezdődött, talán megkísérelhetnénk szólni róla. Ez a kezdet alapvetően átrendezte életünket. Számodra valóban december 22-én kezdődött el az új év? Mennyire talált ez készen téged?

Lehet, hogy furcsának tűnik: ez az év is adventtel kezdődött. Néhány esztendeje számomra különös jelentősége van az adventnek. Ez feltételezi az állandó készenlétet. Nyilván ezt a készenlétet felfokozta az is, hogy személyesen állandó feszültségben éltünk, hiszen a Damoklesz kardja függött felettünk. Konkrét emlékem az, hogy tavaly ilyenkor még következtek: november elsején, mikor világítottunk, egymásnak adtak át a szekusok, négyen ültek a reám állított kocsiban. Valóban úgy érzem, hamarabb kezdődött ez az év. Tavaly ősszel küldtem el az Aetas c. szegedi folyóirat körkérdéseire adott válaszaimat arról, hogy miként képzelem el a román–magyar viszony és a romániai magyar nemzetiség helyzetének rendezését egy lehetséges fordulat után. S most, hogy megérkezett az Aetasnak az a száma, és elolvastam, mit is írtam, megdöbbenő, hogy mennyire biztosnak éreztem a fordulatot.

A berlini fal ledöntésekor, emlékszem, egyedül voltam itthon, akkor éreztem a legnagyobb örömet, a legnagyobb megelégedést, és tele voltam reménységgel. A decemberi fordulatnak nem is örültem annyira, mint amennyire a berlini fal leomlásának. Valószínűleg azért, mert decemberben a felelősség terhét éreztem a nyakunkba szakadni. Amikor láttam, mindennek vége, nem volt időm eufóriára, hanem rögtön a teendőknek a sokaságát, az óriási felelősséget és a szerepkényszert éreztem.

Volt-e igazán forradalom szerinted, vagy úgy gondolod, elmaradt? Ha pedig így, arra is próbálj választ adni, mikor vált ez bizonyossá számodra? S ez a tény változtatott-e politikai jelenléd tartalmán?

Amit mi itt átéltünk, úgy hiszem, szubjektíve akkor is forradalom volt, hogyha utólag más derült ki róla. Hogy a hatalmat átvevő, átvenni készülő csoport kiegyezett-e a Securitatével vagy a katonasággal – ezt még mindig nem lehet tudni. Az a lényeg, hogy társadalmunk – legalábbis Temesváron, Kolozsváron és még néhány helyen – ezt a fordulatot szubjektíve forradalomként élte át, és a magáénak érezte. Ha volt is, nem szabad szentesíteni az állampuccsot. Ha vannak diáktüntetések, ha vannak antitotalitárius demokrata fórumok, akkor én úgy hiszem, azok még is csak annak a forradalomcsírának a mai kibontakozását jelzik.

Hogy mikor vettem észre, hogy ez nem volt igazán forradalom? Nagyon korán. Valami gyanús volt már januárban, amikor részben az RMDSZ küldöttként, részben pedig Doina Cornea meghívottjaként részt vettem a megyei

Nemzeti Megmentési Front munkájában. Nagyon hamar tapasztalni kellett, hogy a tanács felülről, Bukarestből kezdi várni az utasításokat, illetve bizonyos kérdésekben a végső döntést. Bármennyire is jelen voltak ebben az utcáról felsodort fiatalok, akik valóban tüntetés és harc közben váltak vezetőkké, és jelen volt néhány volt ellenzéki is, egyre jobban visszaszívógtak a régi struktúrának a képviselői. Ott találkoztam egy volt szekusommal, többen felismertük, és el is távolítottuk nagy nehezen, de aztán visszajött, mint a Románok Világszervezetének egyik vezető tagja. Tehát már elég korán érzékelt, hogy ez mégsem volt teljes fordulat.

De térjünk vissza ismét az előzményekre: a politikai – mégis csak: – fordulatot követő időszakot megkülönbözteti-e a korábbiól az, hogy megváltozott a viszonyod a félelemhez? Megszűntél félni?

Én egy kicsit csodálkozom, hogy ezt a kérdést így teszed föl, lévén hogy – legalábbis úgy hiszem – sosem félttem úgy, ahogy a többség félt. Körülbelül 1983 óta nem élt bennem az a már-már fizikai tünetekben is megnyilvánuló félelem, ami azelőtt. Azelőtt is voltam benn a Securitatén, és tudom, mi az: félni. De '83-tól kezdődően csodálatos módon megszabadultam ettől. Hogyha félttem volna, nem lettem volna képes sok mindenre. Tehát a félelem bennem nem a fordulat vagy a félfordulat – nevezzük így! – után szűnt meg.

Ebben a kérdésben elrejtettem egy kicsit saját magamat, én ugyanis úgy gondoltam és gondolkozom, hogy a félelemhez való viszonyomnak kell lennie egy point of no return-nek, amikor is vállalom félelmeimet, ám „elkezdlek” sokkal jobban félni attól, hogy elveszítem önazonosságomat. A félelmet egy másik, mélyebb félelemmel győztem le magam is annak idején. Így látom értelmét ennek a kérdésnek. Most ehhez még csak annyit tennék, hogy az utóbbi időben ismét megtörténik az, hogy álmaimban félek, holott semmilyen külső jelből – az általánosokról nem szólva itt – nem tudnék visszakövetkeztetni az okokra.

Én a félelmen valóban csak a diktatúra elnyomó szerveivel szembeni félelmet értettem, de amit mondtál, az reám is érvényes, nagyon félttem megtagadni önmagam, nagyon félttem megtagadni saját meggyőződésemet. Ezt a mélyebb félelmet, ahogy te nevezted, nevezhetnénk így is: az önazonosság igényéből adódó szorongás. Természetesen ehhez más erőre is szükség volt, de most erről hadd ne beszéljek.

Tehát akkor ennek a mélyebb félelemnek sem kell olyan erőteljesen működnie?

De! Sőt: pontosan itt kezdődik a bonyodalom az új helyzetben, hogy nehezebb önazonosságunkat megőrizni, mint

azelőtt. Abban a helyzetben sokkal egyszerűbbek voltak a dolgok, tudtam, milyen valósággal állok szemben, valamilyen egy arctalanabb elnyomó hatalom és saját személyes énem álltak szemben, és igyekeztem úgy megőrizni az önazonosságomat, hogy ebből a lehető legkevesebb konfliktus szülessék. Most a probléma az, hogy megsokasodtak a szerepek, és mikor megsokasodnak a szerepek, akkor az embernek óhatatlanul identitásproblémái kezdenek lenni. És ha eddig csak az szült identitásavart, hogy a testhez álló tanári szerepben mindig önmagam maradjak, és ne legyen pusztán szerep, hanem hivatás, most már az lett a fő bonyodalom, hogy belekényszerültem több olyan szerepbe, amire azelőtt nem gondoltam. Mert ami azelőtt történt, mint, mondjuk, politikailag értékelhető tett, az nem politikusi tett volt, hanem erkölcsi igényből származó valamiféle cselekvés vagy cselekvésnek vélt megnyilvánulás. Mert feltételezem, nem volt igazán cselekvés, hanem egyfajta ellenállás, éppenséggel a nem cselekvés bizonyos esetekben.

Miképpen jelentkezik nálad identitásküzdelmekben az írónak-esszéírónak és a politikusnak ez az esetenként egymást kizáró konfliktusa? Azért is kérdezem ezt, mert te kezdetben nagyon erőteljesen jelen voltál a politika színterén is. Ennek egyik legfontosabb fordulópontja – és szeretném, ha erről itt külön szólnál majd – az RMDSZ-kongresszus. Attól kezdve számíthatjuk azt, hogy a tiszta politikum szférájából te kivontál avagy kivonulóban vagy, és azóta ismét tanár lettél, esszéíró lettél, irodalomtudós lettél, az, aki voltál tehát: ennek a humán szférának az egyik meghatározó képviselője kultúráinkban.

Ez a szerepkettősség, amit felváltottál, én azt hiszem, nagyon fontos ugyan, de felszín. Mégis először erre fogok próbálni választ adni. Egyszer Komoróczy Géza barátom, aki az ókori keleti nyelvek tanszékének a vezetője a budapesti egyetemen, azt mondta nekem, hogy döntsem már el, mi akarok lenni: tudós vagy politikus? Ez még 1985-ben volt, amikor az évfolyam nem ment el a kihelezésre, és amikor először volt nálunk házkutatás. Az ő értelmiségi ideálja az elkötelezetlen értelmiségi, aki csak úgy tudja profi módon végezni a maga szakmáját, hogyha nem ártja bele magát a politikába. Úgy tűnik, az erkölcsi kényszer nálunk sokkal erősebb volt, és ez nyilván a kisebbségi helyzetünkből is következik. Nálunk minden értelmiségiben több ilyen kényszer működik a szerepvállalásra – politikai értelemben. Hát kérlek, megpróbálom nagyon tömören megfogalmazni, hogyan állok én ezzel. Nem vagyok kimondottan politikus alkat. Úgy gondoltam decemberben, hogy ha egy rövid ideig még kénytelen leszek vállalni bizonyos szerepeket, előbb-utóbb csak átveszik az én és a magamfajta helyét a profi politikusok és főleg a fiatalok. Úgy képzeltem, hogy ez ideiglenes állapot, és én hamar megszabadulok, és visszatérhetek teljes erőmmel – bár ott se hagytam egy pillanatra sem – a munkámhoz. Azt hiszem, nem voltam elég meggyőző, amikor megpróbáltam rávenni barátaimat és „bajtársaimat” az RMDSZ-ben arra, hogy hagyjanak ki már a kezdet kezdetén, a választmányi gyűlésen Kolozsváron. És ebből elég sok problémám származott. Ami az év mérlegét illeti ebben a tekintetben – maradjunk most egy kicsit a tárgynál, és legyünk célratörőbbek –, azt hiszem, hogy idejében hagytam abba a szerepeimet. Ahogy szokták mondani, exponáltam magam egy ideig, és valóban az RMDSZ-kongresszus volt az utolsó olyan eset, amikor ilyen értelemben valamit tenni próbáltam.

Ha politikai síkon kívánom ennek az évnek a mérlegét

megvonni: minden igyekezetünk mellett sok hiba történt. A magyar politikai hagyományhoz „illő” volt ez a sok hiba.

Határozott véleményem az, hogy nem vagyunk elég taktikusak és nem vagyunk elég rugalmasak. Hogy a mi stratégiai céljainkat, a mi végső céljainkat nem tudtuk eléggé apró lépésekre és ügyesen lebontani. Időnként úgy tettünk, mintha légüres térben élnénk, és függetlenül a külső meghatározó tényezőktől, elérhetnénk a céljainkat. Szilágyi N. Sándor barátunknak igaz van abban, hogy nem mehetünk mi semmire a romániai magyar kisebbségi érdeklépviselet területén, hogy ha nem számolunk minden pillanatban azzal a mentalitással, azzal a politikai és történelmi hagyománnyal, amely a többségi nemzetre jellemző, ha nem ismerjük belülről, ha nem készülünk fel előre a várható reakciókra. Ezt most már úgy mondom, mint aki többé nem fog aktív szerepet vállalni: csak ez a tanulság, és kötelességemnek tartottam elmondani.

Ami a másik oldalt illeti, nagyon sok elégtételről számolhatok be, egyetemi vonalon. Nem úgy mint tanár, mert ebben az évben bizony nem dicsekedhetem azzal, hogy jól teljesítettem feladataimat, nem mondhatom el azt, hogy azon a színvonalon dolgoztam, ahogyan szerettem volna, és ahogy eddig a diákjaim megszokták. Ha nem inkább úgy, mint tanszékszervező, Péntek János kollégámmal együtt, aki a tanszék vezetőjeként nagyon sokat tett azért, hogy új kollégákkal bővíthessük a szakembergárdát. Már az a tény, hogy olyan sok diákot vehettünk fel első évben, hogy többen vannak, mint ahány az elmúlt időszakban négy éven összesen – 40 a nappali tagozaton és 25 a levelezőn –, nagyon örömdetes. Mikor először mentem be első éven tanítani most ősszel, akkora izgalom fogott el, hogy nehezen tudtam elkészíteni az órát, úgyhogy kénytelen voltam negyedórán keresztül amolyan fölöldő társalgást folytatni a diákokkal. Azonkívül van egy nagyobb probléma – a szerepváltással kapcsolatos ez is: azzal, hogy kineveztek professzornak Péntek János kollégámmal együtt, ilyen „fiatalon”, sok új problémám támadt. Úgy érzem magam, mintha egy nagy méretű ruhában lennék, ami lötyög rajtam, és amibe bele kéne nőni vagy ki kéne lépni belőle. Ezzel a feladatkörrel jár együtt, hogy doktorátus-vezetési jogot kaptam, és öt doktorandust vettem föl. Megnőtt a felelősség, és ahelyett, hogy kicsit leülhetnék pihenni, most ismét nagyon sokat tanulok. A mérleg tehát vegyes. Ha nem lettem volna politikai szerepre kényszerítve, akkor azt mondanám, ez az év gyönyörű volt, hiszen úgy is mint a magyar tanszék egyik tanára, úgy is mint magánember, nagyon sok élményben és beteljesedésben volt részem. Van itt valami jó, ami például külön említésre méltó: remélem, sem engem, sem mást soha többé nem fognak üldözni azért, hogy tempolomba jár.

Erdélyben a szerep kényszere – szerepen valamilyen közösségi elkötelezettséget értve –, úgy vélem, bizonyos tekintetben „monolitizálta” a kultúra szerkezetét. Rettenősen hajlamosak vagyunk a szerep vitrinén keresztül tekinteni a műre, tehát a szakmai teljesítményre. Az a csőnd, amivel mostanság körülveszed magad, az alkotó ember csőndje?

Ahhoz, hogy egyáltalán kommunikációs vágyam legyen, hogy közöljem diákjaimmal, amiből tanulhatnak, ahhoz frissen kell élnie bennem valamilyen tudásnak. Ez nem le-

het évről évre fölmelegített tudás. Én elsősorban tanár vagyok, és ennek részeként kell felfogni azt, hogy kutató és íróember. Mindezekhez meg kell őrizni a szabadságot és a csendet, hogy ideje legyen az elmélyülésnek. Szégyellem azt a sok publicisztikát, amit ebben az évben írtam. Nem tudom, milyen minőségű, mert nem volt időm átgondolni, de azt a javaslatot, hogy gyűjtssem össze bizonyos írásaimat, nagyon félve teljesíteném.

Láttad Európát, és hazajöttél – ez is '90-hez tartozik. Hontalanok c. esszéjét olvasva, amely – ha mondhatom így – a 2000 vezércikként látott napvilágot nemrégiben, azt a gondolatot vetette fel bennem, hogy az az Európa, amely „Kelet” és „Nyugat” kultúrája, szerkezetében hordozza megosztottságából származó identitászavarát. Gondolatmeneted szerint ugyanis a hontalanság századvégi jelensége nemcsak Európa bizonyos régióira korlátozható, korlátozandó. Azt jelentené ez, hogy Európa hontalan? S ha a most végbemenő változásokra tekintünk, vajon a hontalan Európa annak a küszöbén állna most, hogy keleti felével kiegyezülve otthonra találjon és – otthon legyen?

A hontalanság jelenségének forrása, azt hiszem, az értéktudat válsága. Én nem tudom megítélni, hogy az európai értektudat valaha létezett-e így egységesen. Nem mitizáljuk-e Európát, mint valami eszményrendszert, amely valójában reálisan soha nem valósult meg? Tény, hogy bennünket Európához valami folytonos vágy és nosztalgia fűzött, és valószínű, még mindig az fűz, mikor arról van szó, bevonulunk-e vagy sem Európába. Az elvándorlás világjelenség, annak a jele, hogy nemcsak otthon nem találják az emberek a helyüket, hanem önmagukban sem. Az otthontalanság nemcsak a külső körülmények befolyásának eredményeképpen alakul ki az emberben. A belső értékszavarból is adódik. Ha az ember önmagában megtalálta a helyét és békében van önmagával, akkor kevésbé érdekli, mi van körülötte, illetve, hogy az a föld, ahol él, mostoha vagy sem. Aki ismeri a világszemléletet, tudja, hogy meglehetősen „anakronisztikus” módon hiszek abban: az ember az életet feladatul kapta. Van, aki azt állítja, micsoda abszurd dolog, hogy x helyre y időben születtem; én azt állítom: ez az x és y úgy tartozik hozzá az én életfeladatomhoz, mint ahogy egy matematikai feladathoz. Mindezt figyelembe véve kell az embernek „megoldania” életét. És az a kunszt benne, hogy ama adott feltételek mellett meg tudja-e oldani a feladatot. A békeség forrása, hogy a feladatmegoldás hogyan sikerül. És én azt hiszem, hogy a hitüket vesztett emberek hagyják ott az otthonukat.

Van itt egy megjegyeznivalóm, nagyon aktuális a „menni vagy maradni?” kérdésében. Az utóbbi időben a fiatalok gyakran szóvá teszik, milyen joga állítják róluk vagy azokról, akik elmenni készülnek, hogy árulók? Milyen joga próbálják befolyásolni a befogadó ország kormányát abban az értelemben, hogy utasítsák el a fiatalok befogadási kérelmét? Nálunk él egy kizárólagosságra törekvő mentalitás, amelyet én most neotranszilvanizmusnak neveznék – ezen lehet vitatkozni, de nem az elnevezés a fontos. Ez a mentalitás a közösségcentrikus gondolkodás függvényében a személyes szabadságot teljesen alárendeli a közösség-szolgálat imperatívuszának. Hogyha mi a kisebbségi helyzetben levő népcsoport értékorientációját felülről irányítani akarjuk valamiféle egysé-

ges ideológia szellemében, akkor ugyanazt a hibát követjük el, amit velünk követtek el. Ez is a kizárólagosságnak egy olyan fajtája, amelyet én megbocsáthatatlannak tartok. Ez ugyanis oda vezet, hogy a kisebbségi társadalomból és kultúránkból kizárjuk a pluralizmust, ahogy ez meg is történt a hetven év alatt: bármennyire liberálisnak mondta magát a transzilvanizmus, a nem transzilvanista szellemet nem tűrte meg, s a nem transzilvanistákat idegen testnek tekintette Erdély területén. Ha a fiatalok szemszögéből nézzük, akkor ők ebben kényszerrel látnak, mert más az értékorientációjuk. Ha mi az ő értékorientációjukkal, amely liberális, szabadságközpontú, párbeszédet folytatnánk, és elfogadnánk méltó partnernek őket, többet érnenk vele. A fiatalok egészen odáig mennek – és itt konkrétan tudnék idézni, de nem ez a célom –, hogy kijelentik: azok, akik ennek a kisebbségnek az intézményeit töltik ki, saját tevékenységük értelmét kívánják legitimizálni ezzel a közösségi orientáció-jú és mindenkire kiterjeszteni akaró ideológiával. A fiatalok némiképp joggal tekintik ezt a közösségi „kollektivistika” ideológiát egyfajta mítosznak és önáltatásnak.

Ha most az irodalomra alkalmazom, amiket mondtál, akkor ez azt is jelenti, hogy elkövetkezett volna annak az ideje, hogy ismét az asztalra tegyünk műveket és most már mint irodalmat helyezzük el őket a maguk helyére? Nem gondold tehát, hogy ez az általános érvényű értékszavar az irodalomtörténeti szemléletünket is alapjában befolyásolta?

Dehogynem! Néhány nap múlva a debreceni irodalmi napokon arról fogok beszélni, hogy ettől a fordulattól kezdve irodalomtörténeti szempontból is átminősülnek a dolgaink, pontosabban nyíltan minősíthetjük át őket. Mert lényegében ez az átminősítés közben megtörtént már – az én szemléletemben elég rég...

Más kérdés az, persze, hogy az irodalmi tudatban miképpen van ez jelen.

Lehetőség nyílik most irodalmi tudatunk befolyásolására és a művek elhelyezésére értékük szerint. Éppenséggel értékkritériumaink változtatására is szükség van, mert bármennyire is nem teljes ez a tavalyi felszabadulás, a mai távlatból nézve azok a művek, amelyek pusztán a kisebbségi helyzetre vonatkoztatva képviseltek értéket – egyszóval ideológiai értékek voltak –, azokat a műveket most sokkal világosabban lehet megközelíteni és értelmezni. Az esztétikum és ideologikum összemosására többé nincsen szükség. Irodalmi életünk akkor lesz igazán egészséges, hogyha nemcsak a kommunista ideológia, hanem saját kisebbségi ideológiánk béklyóitól is megszabadulunk. Szabédi László oly gyönyörűen írja meg már a '30-as évek végén, milyen torzulásokat jelent a transzilvanista szemlélet. Világosan látja azokat az ideológiai koloncokat, amelyeket maga a kisebbségi mentalitás helyez az irodalomra, és amelyek megzavarják az irodalmi-esztétikai értéktudatot. Szimptomatikus, hogy azok, akik nem fértek bele ebbe a közösségközpontú érvrendszerbe, a hetvenes évek közepe tájától errefelé, többnyire elhagyták Erdélyt. Azáltal, hogy elhagyták, nemcsak személyekkel és nagy művekkel lettünk szegényebbek, hanem egy teljes vonulattal. Irodalmunk pluralizmusa, sokszínűsége, többszólamúsága függ attól, hogy mi most levetjük ezeket az ideológiai előítéleteket és beidegrődéseket, és megpróbálunk helyzetünkről és irodalmunkról szabad emberekként gondolkodni.

„Anyánk hív – megyünk!”

EGY SZLOVÁK KAMPÁNYÚJSÁG 1946–47-BŐL

ZÁVADA PÁL

Toto je naša Erka, vagyis ez a mi Erkánk, ezen a képen, kotorászott a fiókban a néni, amikor a Galánta környéki Alsószeliben meglátogattuk Lopusni Bandi bácsival, akinek hajdan Tótkomlóson a szomszédasszonya volt. De meglepetésemre nem fényképet húzott elő, hanem egy szakadozott szélű képes újságot, amelynek hátsó oldalán, egy kacagó, rojtos vállkendős nő portréja alatt kinyomtatva állt ott, hogy a néhai nővér „Tótkomlós legcsinosabb menyecskéje”. Ezt a lapot azóta őrzöm, hogy 47-ben Komlósról áttelepültünk ide, mondja a néni, amikor lapozgatni kezdünk.

Hegyvonalatokkal, fenyőfákkal övezett fennsíkon két kisfiú birkózik a tavaszi nap-sütésben. Egyforma ruhába öltöztették őket, bő szárú „mackónadrágba”, kötött pulóverbe. Ez a kép az Országgyűlési Könyvtárban őrzött újság első számának címlapja: a *Sloboda (Szabadság)* képes mellékletéé. A fejléc alatt a dátum: 1946. május 15. A képeslap szlovák nyelvű, és a Magyarországi Szlovák Antifasiszta Frontja Békéscsábán hetente kétszer megjelenő újságjának heti képeslapja. 1946. október 19-ig 17-szer jelentkezett, majd nyolchavi szünet után 1947. július 25-én ismét 1-es sorszámmal jelent meg újra, amit már csak három további szám követett.

„Így élnek gyermekeitek a Magas-Tátrában” – szól az első fotóriport címe, s látjuk a szép üdülőt, a formaruhába öltözött, táncoló kislányokat, a hegyet először látó gyerekeket kirándulás meg játék közben – és szlovák nyelvi foglalkozáson. „Szlovák gyermekek száza, gyermekek, akik Magyarországon születtek, abban az országban, amelyet soha nem nevezhettek hazájuknak. Sápadt, megfélemlített arcok száza. Gyenge testek száza... Tagjaik rongyokba vannak tekerve, amit – ruhának neveznek... És csak néhány szláv-tudattól csillogó szempár beszél arról, hogy ezek ti vagytok, magyarországi szlovák gyerekek, ti, akikről soha nem akarunk lemondani, mert a mieink vagytok.” A riport második bekezdésében azonban kivirulnak a hervadó virágok:

„És ma? Mit mondjunk róluk ma? Az elbűvölő Tátrának gyönyörű környezetében eltöltött néhány nap ezeket a gyerekeket a felismerhetetlenségig megváltoztatta... Magyarországi szlovákok, kik e gyermekek szülei vagytok, nézzétek meg jól e képeket! Ki ismeri fel közületek a saját gyermekét? Lehet, hogy nem sokan... A tátrai levegő, az óvó gondoskodás, a kitűnő ételek, az új lábbeli, az új ruha, amit kaptak, ez mind megváltoztatta leánykátok vagy fiatok külsejét. S ha visszatér hozzátok – merésztgethetitek a szemeket! Amikor elmesélik, milyen jól ment a sora, mi mindent élt át. Meglátjátok, hogyan csillog majd az örömtől gyermeki tekintete. Jól jegyezzetek meg mindent, amit

Szlovákiáról mond, s vessétek össze gyermeketek beszédét – neki biztosan hisztek – azoknak az uszítóknak a rosszindulattal, akik titeket le akarnak beszélni az áttelepülésről!”

A cikk – de mint majd látjuk, az egész újság – funkciója tehát világos: Annak az agitációs kampánynak a hatásos szócsövévé lenni, amely a magyarországi szlovákokat volt hivatva rábírni, hogy minél nagyobb számban jelentkezzenek az áttelepülésre.

Kevés idő állt rendelkezésre: Az 1946. február 27-én aláírt lakosságcsere-egyezmény¹ szerint, a csehszlovák szervek propagandakampánya nyomán május végéig kellett a hazai szlovákoknak a Csehszlovák Áttelepítési Bizottságnál feliratkozni. A *Sloboda* képeslapja pedig, amely a legközvetlenebb agitáció illusztratív feladatát látta el, csak május 15-én indult. Érdemes megnézni, miként töltötte be tisztét.

Az újság egyrészt igyekezett bemutatni és a szlovákság Kánaánjaként ábrázolni Szlovákiát, a szlovák tájat, a Tátra vidékének szépségeit (nyomatékosítva azonban azt, hogy az áttelepülő parasztság jól termő földeket kap majd), a szlovák Alföldet, a fővárost, Pozsonyt, a fejlett ipart, a szláv öntudatára büszke népet. Másrészt azonban a riporterek szorgalmasan járták Magyarország szlovákok lakta településeit, bemutatták a szlovákok hagyományait, kulturális és nemzeti rendezvényeit – illetve helyszíni tudósításokban számoltak be a már megkezdődött áttelepülésekről.

A bevezetésül idézett fényképes riport nemcsak a lap stílusát, hangját és agitálási modorát előlegezi meg, hanem a tematika egyik motívumát is bevezeti. A cikkek egyik jellegzetes tárgya lesz ugyanis az övéit hazaváró szlovák táj és az azt átítató szlovák szellem dicsérete, azé az élmény, amelyet elsőként az itt üdülő gyerekek, majd a tudásra-honszeretetre szomjas, szlovákiai tanintézményekbe beiskolázott diákok ízelhetnek meg. A hazájára és anyanyelvére vágyó ifjúságra, a jövő zálogára való hivatkozás és a haza szépségének-jóságának megjelenítése sajátos, érzelmi hatást kiváltó motívummá erősödik a *Sloboda* mellékletének lapjain.

A július 10-i címlapon ezért ismét feltűnnek a mackóruhások: „Gyermekeink, akik Szlovákiába mentek üdülni, nagyon szorgalmasan tanulják a szlovák nyelvet, amelyetől a magyar iskola megfosztotta őket” – olvassuk a kommentárt, megtudjuk, hogy a kicsinyek „nem kívánnak semmi egyebet, csak hogy már ne kelljen visszatérniük”. Egy kép-aláírás: „Csabai gyerekek elutazás előtt. Szlovákiába me-

gyünk, feleslegesek a milliók" (kisfiú és kislány inflációs milpengőket szakít ketté).

Mivel „semmi remény nem volt a magyarországi szlovák iskolák megnyitására”, középiskolások is mentek Szlovákiába tanulni. Az október 19-i újság képriportban számol be az eseményről: „Határátkelés Komáromban” (népviseletbe öltözött, virágcsokros leányok és komoly urak várják a „Köszöntünk benneteket” feliratú díszkapun átgördülő ponyvás teherautókat és a gyalogosan érkezőket). „Ünnepélyes fogadtatás a pozsonyi Hviezdosláv-téren...”

Gyermekek-fiatalok a magyarországi szlovákokat bemutató, agitációs cikkekben is feltűnnek. A június 19-i szám „Gyermekeink szlovák szót olvasnak” című riportja így szól: „A magyarországi szlovák népet az egykori pesti önkényurak már halálra ítélték. Olyan hangokat is hallottunk, hogy itt szlovákok már egyáltalán nincsenek is. És mi a valóság?

Szlovák anyák ezrei tanították gyermekeiket a szlovák nyelv szeretetére.” A képeken: „Budapest környéki szlovák gyerekek szlovák folyóiratok olvasásába mélyednek” (autóról osztogatnak egy ifjúsági lapot), „Talán mindegyikük kap *Slniečko-t!*” (Napocska – gyermekújság), „Juditka Krnáčová Békéscsabáról, a *Sloboda malých*ot (a Kicsinyek szabadságát) olvassa.”

Gyermekek szolgálja a propagandát azon a képen is, amelyen Ján Štefánik, a *Matica Slovenská* (a világ szlovákságának anyaszerkezete) titkára karjára emeli „a kongresszus legifjabb résztvevőjét”, azon, amelyen mosolygó csehszlovák katona (aki az áttelepítésnél teljesített szolgálatot Magyarországon) kisgyereket ölel magához, s azon, amelyen egy kitüntetésekkel elhalmozott, egyenruhás katona kézen fogva vezeti alig négyéves forma kisfiát, aki ugyanolyan egyenruhában, távesővel a nyakában, „hétmérföldes” csizmában lépdel apja mellett a pozsonyi partizántalálkozóra, a Szlovák Nemzeti Felkelés második évfordulójának ünnepére.

Szlovákia bemutatására és vonzóvá tételére a rendezvényekről, ünnepekről szóló képriportok is alkalmasnak látszanak.

Az 1946. július 4-i lap a régi Dévény várának romjainál, „a szláv múlt emlékművénél” rendezett nagyszabású pánszláv ünnepségekre tekint vissza, két ideológiai motívumot húzva alá: a szláv tudatát és a szovjet felszabadítóknak való tiszteletadását. „Ezen évszázadok óta szélfúttá és esőáztatta falakhoz egy évvel ezelőtt s szlovák nép óriási tömegei gyűltek össze, hogy hálát adjanak valamennyi szláv nép felszabadítójának, a Vörös Hadseregnek. E történelmi helyen a szlovák nép hűséget és odaadást esküdött annak az eszmének, amit a szlávság képvisel... Most először voltunk hivatalosak a pánszláv napokra mi, a magyarországi szlovákok, a Szlávok Antifasiszta Frontja által kiküldött delegációval.”

A szlovák nemzeti felkelés második évfordulójának is szentelnek két oldalt, a pozsonyi nagygyűlésen készült képekkel. Az összegyűlteket Klement Gottwald, a kormány elnöke (arckép az újságoldal közepén) is köszöntötte.

Megismerni azonban nemcsak az ünneplő, emelkedett lelkületű Szlovákiát kell, hanem a *hétköznapi Szlovákiát* is: *tájaival, városaival.*

„A szlovák ipart is láttuk” című riport (1946. június 5.) egy Magyarországról érkezett szlovák delegáció programját ismerteti. „Meglátogatták a legjelentősebb szlovák gyárakat, és meggyőződtek arról, hogy mindenütt az örömteli építőmunka hangulata uralkodik.” (A képeken a Bat’ya gyár látképe, az üzemi munkások biciklin indulnak hazafelé.)

A július 17-i újság első cikke a „Szlovákia fővárosa Bratislava” címet viseli. Megtudjuk, hogy Pozsony a Szlovák Nemzeti Tanács központja, kultúrváros, de gazdasági központ is, mert a Duna mellett fekszik, a képeken pozsonyi látképrészlet a várral, a Grand Café, a Mihály-kapu, paloták, szállodák.

A képes melléklet szlovákiai riportjai között azonban a legnagyobb terjedelem a szlovák föld, a gazdálkodásra kiválóan alkalmas vidék, a falvak-parasztkok bemutatásának jut. „Szlovák föld! Milyen is tulajdonképpen?” – sóhajt fel már az 1. szám cikkírója. „Mi, akik a javatokat a lelkünkön viseljük, biztosíthatunk benneteket: Dél-Szlovákia földje, ahová le akarunk telepíteni benneteket, ragyogó, bőven termő, zsíros földű síkság... Az a föld csak a szlovák ember dolgozása kezére vár, aki szeretettel művelné meg. Rátok vár! Hív benneteket! Gyertek! Jelenjen meg a ti arcotokon is annak az embernek a nyugalma, aki büszkén áll a saját földjén. Sorakozzatok fel a jó, nyugodt szlovák parasztkok sorába!”

Június 5-én a képes újság címlapján az integetve, kalapját a kezében tartva lépkedő Beneš elnököt láthatjuk, oldalán mosolygó, virágcsokrokat ölelő feleségével: „Szlovákok és csehek a világ minden tájáról köszöntötték Dr. Eduard Beneš, születésnapján” Az újság mindjárt így folytatódik: „Szlovákia gazdag alföldje a mi új otthonunk lesz”. A fényképek magyarázó szövegei: „Šuranyban (Nagysurány) régi szlovák szokás szerint kenyérrel és sóval köszöntötték a magyarországi szlovák parasztkokat” – azokat, akik előzetes terepszemlére érkeztek a kitelepülésre jelentkezők delegációjaként. „A szlovák föld mindannyiunkat eltart” (ünneplőruhás gazdák morzsolgatják a göröngyöket a friss barázdában).

„Vár minket a gazdag szlovák Alföld” – így hirdeti magát egy augusztus 28-i képriport: „Gyorsan közeleg az áttelepülés ideje... A magyar ellenpropaganda annak hangoztatását engedte meg magának, hogy Szlovákiában csak sziklák vannak, s nem terem meg, csak a zab. Olvasóinknak bemutatunk néhány felvételt a Csallóközről: 1. Jó volt a termés. 2. A görögdinnye is megterem, és legalább olyan édes, mint a tótkomlósi. 3. Szlovákiában szebb a gazdák jószágállománya, mint Magyarországon. 4. A libáknak van hol fürdeni. 5. Tenyészló a Csallóközben.”

Végül egy furcsa kis képriport a Szlovákiáról szóló tudósítások közül: „Feketézők Pozsonyban... de nem most, hanem tavaly. Szlovákiában energikusan felléptek a fekete-kereskedelem ellen, és sikerült is leküzdeni.” A képeken 15-20 férfi látható ugyanazon feliratú táblával a mellén: „Feketéző vagyok”. Állítólag ezzel a pellengérré állítással sikerült őket leszoktatni a feketezésről.

De a leggyakrabban idézett jelszó, a legtöbbet látható felirat már tavasz óta azon a plakáton szerepel, amelyen egy virágos-szalagos májusfát felemelő, népviseletbe öltözött szlovák asszony felemelt jobbájával figyelmeztet: „Szlovákok! Szülőföldetek hív!”

Mint hogy a Sloboda mégis csak a magyarországi szlovákság lapja, mellékletének pedig a kitelepülési kedvet kell fokoznia – a terjedelem nagyobbik felében Magyarország szlovákok lakta vidékeiről szólnak.

Talán furcsa, de Budapest is annak számít. A Szlovákiába való áttelepülést szorgalmazó kampány ugyanis sem a nemzetiségi rendezvényekkel, szervezkedésekkel kapcsolatban, sem a közvetlen agitáció terepeként nem tartotta Magyarországi fővárosát elhanyagolhatónak.

Június 12-én például az újság fotográfiáinak legalább a fele erről árulkodik. Budapesti falakra ragasztott „hazahívó” plakátokról szól az első riport. „Szlovákok! Hív benneteket a szabad Csehszlovák Köztársaság! Ne mulasszatok el, hogy visszatérhettek!” A kommentárok: „A jó hat hete tartó propaganda idején sok helyütt, ahol nemrég még tiltották a szlovák beszédet, megjelentek a falakon a színes szlovák plakátok. 1. A színpompás plakát mellett ott van a Bat'a cég reklámplakátja is” („Szlovákok! Jó lábbelivel lát el benneteket a Bat'a” – hatalmas bakancs a plakáton). 2. Szlovák plakátok a budapesti Nagykörúton. 3. A plakáttagasztás nem könnyű dolog, kivált, ha a falakon még háborús nyomok vannak.”

„Szlovák nyelvi kurzus Budapesten” – jelentkezik az augusztus 17-i lapszám a képriporttal. Zsúfolásig telt osztályterem felnőtt hallgatósággal, a katedrán krétával a kezében magyarázó tanár, a táblára éppen azt írja fel egy asszony: „Szülőföldünk hív”.

De 1946 júniusában értesülünk arról is, hogy a budapesti Szövetséges Ellenőrző Bizottság csehszlovák tagja, Dastich tábornok fogadást adott, ahol is Puskin szovjet nagykövet mondott tószót, s a „Beszélgetés a teraszon” című fotón fehér egyenruhában Levuskin generális, mellette pedig Szviridov tábornok látható.

Budapest még egy vonatkozásban megjelenik az újság lapjain: a háború nyomairól közölnek képeket, figyelmeztetőleg. Széltőlött tankot és tanktemetőt látunk, s arról olvashatunk, hogy Budapesten még nem hegedtek be a háború ütötte sebek. „Ez hosszú ideig mementő lesz minden felelőtlen sovíniszta számára” – fűzi hozzá a kommentátor.

ASloboda képes mellékletének leghálásabb témája az a szlovák népi hagyományörzésről szóló, néprajzi ihletésű riportsorozat, amely Magyarország szlovákok lakta településeinek 1946-ban fellángolt nemzetiségi mozgalmát, a saját tradícióit-kultúráját felelevenítő nép politizálását kíséri nyomon. Ez gyakran kapcsolódik egy-egy gyűléshez, a Szlovák Antifasiszta Frontja rendezvényeihez, „zászlóbontásaihoz”, az áttelepülésre toborzó nagygyűlések, szlovák emlékünnepek, „kongresszusok” alkalmaihoz, amikor az újságíró és a fotós a hagyományörzés meg a hazafiúi-honleányi érzés kifejezésének pillanatait is megörökítheti.

A május 29-i címlap igazi agitatív fotográfia: Emberek állnak egy plakátokkal teleragasztott fallal szemben, kezükben újságokkal. A falitáblára szlovákul, oroszul és magyarul van felírva: „Szlovák Antifasiszta Frontja Magyarországon”, egy plakáton szlovák szövegtöredék: „Egyhavi fizesetéből megveheted...” (Szlovákiában jók a kereseti lehetőségek), magyarázatképpen pedig ezt írják: „Szlovákok tízezrei gyülekeznek a Magyarországi Szlovák Antifasiszta

Frontja zászlaja alá. Halál a fasizmusra! Szabadságot a népek!”

„Nagygyűléseken jártunk” – olvashatjuk a címet, ha kinyitjuk a lapot. A helyszínek: Békéscsaba, Tótkomlós, Nyíregyháza, Szarvas. A képek: „Ladislav Novomeský megbízott beszédet mond Békéscsabán”, „Dr. Osuský evangélikus püspök és Dr. Kvetko megérkeznek Tótkomlóra”, „Chriř, a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság területi vezetője üdvözlí Dr. Kvetko megbízottat és Vallo képviselöt Tótkomlóson”, „Népviseltebe öltözött tír pákok a nyíregyházi nagygyűlésen”. Értjük, miről van szó: a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság számos agitátort, köztük neves szlovák személyiségeket szervezett a rendezvényekre, ahol tehetségükhöz, karizmatikus erejükhöz mérten tömegmerekben ébreszthették fel hallgatóságuk szlovák tudatát. (Osuský püspök például, visszaemlékezők szerint, a zsúfolásig megtelt tótkomlósi evangélikus templom teljes gyülekezetét megríkatta.)

Május 19-re esett a Szlovák Antifasiszta Frontjának kongresszusa Baján, ahol „részt vettek a jugoszláv kisebbségek képviselői és a horvát nép ezrei... Alexander Horák, a Szlovák Antifasiszta Frontjának alelnöke beszédet mond...”

Ugyanezen lap hátoldalán sóskúti fiatalok dalárdája énekel, a dalosokat vezető volt színész „türelmetlenül várja az órát, amikor Szlovákiába mehet és tehetségével szolgálhatja népét”. Szlovákiába készül Sajka bácsi, Sóskút legjobb gyümölcskertésze is, akit almaválogatás, -ládázás közben fényképeztek el. Egy további képen a sarvasi Tušiak, aki „érdemekkel büszkélkedhet szlovák”, a családjával látható, a bal alsó sarok karikatúra-portréja alatt pedig az alábbi (eredetileg szlovák nyelvű) versikét olvashatni:

„Stam toborozza népét, nem sajnálja erejét.
Kövessétek tír pákok, legyetek hű szlovákok!”

A nyírségi szlovákokhoz a június 26-i szám munkatársai vezetnek el az olvasót „A tír pákok között” című fotóriportjukkal. Három kalapos gazda áll a napraforgótáblában:

„Milyen lesz a napraforgótermés? Biztosan jó. De Szlovákiában még szebb napraforgót fogunk teremteni.” Egy kis csoport Szlovákiából érkezett levelekbe mélyed el („Vasárnap délután öregek és fiatalok levelet olvasnak”), végül pedig egy „tír pák asszony libát etet”.

Július 4-én a Nógrád megyei szlovákságról olvasható tudósítás: „A nógrádi szlovákok voltak a legtöbb terrorizálásnak és megfélemlítésnek kitéve. Minden hazafias és a Csehszlovák Köztársaságban élő szlovák néppel rokonszenvező kijelentést hazaárulásként bélyegeztek meg. Nógrád szlovák népe azonban megőrizte a maga nemzeti sajátosságait, ami bizonyította szívósságának.” A képeken galgagyörki lakodalmi menet, vőfély a lakodalmi tortával, az ifjú pár, a menyasszony pártában, a koszorúslányok énekelnek – s itt is megjelenik a kedvenc motívum, a legifjabb szereplő: „a legkisebb koszorúslány”.

A következő alkalommal hírt kapunk Vácegresről, amely „az aszodi járás legöntudatosabb szlovák községe”, július 17-én azonban a magyarországi szlovákok nyomában járó sajtópropaganda nemzetközi újságíró-küldöttség körutazásává szélesedett, s a 10. lapszám elkészítése idején a Csanád megyei Pitvarosra érkezett. „A magyarországi szlovák falvakat és városokat a világ sajtójának képviselői látogatták meg, hogy a saját szemükkel győződjenek meg arról, hogyan él a szlovák nép, mit érez, és mi fáj neki. Ha-

talmas szlovák tömegeket láttak bajban élni, és nemzeti halálra ítélve. De látták az öntudatra ébredt és lelkes szlovákok ezreit is, akik meghallották a hazahívó anya hangját. 1. A pitvarosi nép nevében Pavel Ondruš, a Szlovák Antifasiszta Frontja helyi fiókjának elnöke üdvözölte külföldi vendégeinket. 2. A cseplőmunkások az üdvözlésnél. 3. A fotóriporter megbeszéli magának az új témát. 4. Fekezte a mi kenyérünk, és nehezen keressük meg." (Egy szlovák gazda mondja ezt, aki megkóstoltatta a külföldi újságírókkal a pitvarosi kenyeret.) „Szlovákiában is jó gazda lesznek” – így pedig állítólag az a kötényes-kalapos öreg parasztember nyilatkozik, akit a zsurnalisztákkal körülvéve látunk.

S elérkeztünk a legrangosabb és legnagyobb tömegeket megmozgató eseményhez, a Szlovák Antifasiszta Frontja 1946. július 27–28-án, Békéscsabán tartott országos nagygyűléséhez. Újságunk teljes 11. számát (1946. augusztus 3.) ennek a megmozdulásnak szentelte. „A tüntető felvonuláson ott meneteltek népünk ezrei, hogy meghallgassák a történelmi jelentőségű beszédeket. A menetet a lovasok nyitották meg. Utánuk a szekerek hosszú sora következett, amelyeken a tanyasiak jöttek. Zenészeink friss szlovák indulókat játszottak. A menetben férfiak és asszonyok jöttek táblákkal, amelyeken a szláv testvériséget és a fasizmus elleni harcot hangsúlyozó jelszavak voltak...” A második dupla oldal a békéscsabai főtéren tartott nagygyűlésről szól: „Békéscsabán július 28-án szlovákok tízezrei hallgatták a nagy forróságban csaknem három teljes órán át a szónokok beszédeit. 1. A Szlovák Antifasiszta Frontjának elnöke, Michal Francisci mondott üdvözlő beszédet. 2. Dr. Daniel Okály kormánybiztos beszédet mond. 3. Benyó bácsi (Tótkomlósról) az áttelepülésre jelentkező szlovákok nevében szól. 4. A Matica Slovenská titkára, Ján Štefánik üdvözölte a kongresszust. 5. A jugoszláv kisebbség nevében Anton Rob kért szót. 6. Emil Kováč tanácsos Dastich tábornok nevében mondott beszédet. 7. Lesz mit mesélnünk otthon.”

A Szlovák Antifasiszta Frontjának elnöke, a nagygyűlésen is látott Michal Francisci a 12-es számban ismét szerepel, meglátogatta Nógrád megyét. A fotós szlovák asszonyokkal való joviális beszélgetés közben kapta le. „A nógrádi kislányok sietnek a csirkeetetéssel, mert megjött a Kicsinyek Slobodája. A Sloboda expedíciója ugyanis „gondoskodik arról, hogy minden szlovák hazafi kezébe eljusson a szlovák szó” (hatalmas újságkötegeket cipelnek a zsurnaliszták), mellettük „a nógrádi lány, aki nem fél a lőtől” (bátran folszerszámozza).

Az október 19-i lapszámban ecseri szüreti mulatságról írunk, amelyen a környező szlovák falvak, Péteri, Mende és Maglód lakói is részt vettek.

A z újságíróstáb a következőkben a Békés megyei Tótkomlósról tudósít (e büszkélkedő címmel: „Tótkomló – a mi alföldi bástyánk”), arról a faluról, amely a szlovák–magyar lakosságcsere után igen lényeges helyszíne volt. Tótkomlós ugyanis 1946. október 6-án nemcsak a magyarországi szlovákság áttelepítését szorgalmazó kampánysorozat egyik legfontosabb gyűlését tartotta meg, hanem ezzel egy időben ünnepelte megalapításának 200. évfordulóját is.

„Október 6-án ünnepelték a komlósi szlovákok e nagy, alföldi falu megalapításának 200. évfordulóját. A Szlovák Antifasiszta Frontja népgyűlést rendezett, amelyen csehszlovákiai vendégek is részt vettek. A nagygyűlésre felvonulók tömege érkeznek” (legények-lányok lovasbandériuma, táblákkal-zászlókkal érkeznek, kalapos fúvószenészek, fiatalok sorakoznak fel). „Benyó bácsi, a népek jogaiért harcolók legkiválóbbjainak egyike, beszéd közben. Népviseletbe öltözött leányok a felvonuláson” (a fejük feletti transzparensen egyiken Sztalint éltetik – cirill betűs táblával –, a másik felirat szlovák nyelvű: „Haza akarunk menni!”). „A felvonulók egy csoportja, háttérben az evangélikus templom. Asszonyok zsolotároskönyvvel a felvonuláson. A tribün előtt. A vendégek nézik a felvonulást” (tányérsapkás szlovák katonatiszt, kalapos úr, kosztümös hölgy), „A komlósi fúvószené. Csinos szlovák lányok hallgatják a beszédeket.” (Felettük a táblán: „Dicsőség a Csehszlovák Köztársaságnak!”).

A képes melléklet riportjai még egy feladatot betöltenek: bemutatják az agitáció első kézzelfogható eredményeit, nyomon kísérik az első fecskék, a Szlovákiába legelőször telepítettek útját.

1946. június 26-án, az újság 7. száma ezzel a szöveggel jelentkezett: „Köszönt benneteket a szabad haza. Az Esztergom környéki bányászok elmentek Szlovákiába. A vágy valósággá válik. A múlt héten már el is ment a Sárísról és Kesztőléről a bányászcsaládok első transzportja.” Tizen-négy fotográfia dokumentálja ezt az eseményt, láthatjuk Sárísáp község látképét, a nagy forgalmat, mert megérkeztek a csehszlovák teherautók, „szorgos kezek pakolják fel a bútort”, „nem hagyjuk itt az állatokat sem” (ketrecek csaknak be a teherautó-platón). „Hamarosan találkozunk, hisz jöttök utánunk” – csípi el az újságíró az autópontyva alól kiintegetők búcsúszavait.

A következő képen Dr. Okály áttelepítési meghatalmazott meghallgatja a transzportvezető beszámolóját, alatta egy „idill elutazás előtt” (két kisgyerek egy kutyától búcsúzik), aztán már „az egész család elhelyezkedett” a ponyva alatt, elindul az autókaván, felsorakozik a komáromi vasútállomáson, már „szlovák földön” halad. „Az új lakókat a nyitrabányai templomtorony üdvözli”, s „a kicsomagolást követően az elhelyezkedett családok férfiai az új, örömteli környezetben látnak munkához” (egy fiatalember talán biztosítékot cserél).

Egy „Az Esztergom környéki bányászok Nyitrabányán” című kis riporttal az 1946. július 10-i szám is tudósít az első áttelepülőket odaérkezéséről. „1. A teherautó megállt az új otthon előtt. 2. Szorgalmas kezek kirakják a bútort. 3. A legkisebbek is segítenek” (kisgyerekek ruhával letakart kosarakat cipelnek).

De a bányászok júniusi áttelepítése csak főpróbának tekinthető. Az igazi, nagy feladat, a tömeges áttelepítés még várat magára, s a békéscsabai nagygyűlést követő 12. újságszámban arról olvashatunk, hogy „a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság autói felkészültek a nagy feladatra” (teherautóoszlop sorakozik fel a fényképezőgép lencséje előtt). „A vezetők előkészítették a pontos szállítási tervet” (öltönyös férfiú pálcával mutogat a falitérképre egy ingujjas, szemüveges katonaembernek), „amelynek alapján tevékenykedni kell”.

„Anyánk hív – megyünk!” – így sóhajt fel a 15. szám (1946. szeptember 4.) cikkének címe. „A múlt héten eluta-

zott Szlovákiába az áttelepülőknek az a csoportja, amely a szarvasi körzetben volt összegyűjtve. A transzportban a szarvasi és a bekéscsabai körzetekből való szlovákok voltak, akikhez Budapesten csatlakoztak a sóskúti áttelepülők." Hosszú teherautósor, mellettük rakodórampák, köztük búcsúztatók tömege ácsorog, az autók végéből – ahol az „Anyánk hív – megyünk!” feliratok díszlenek – utasok hajolnak ki. „Nem búcsúzunk hosszan, hisz jöttök utánunk” – platóról lenyúló kezek, ölelésre felcsimpaszkodó alakok.

A Sloboda képeslapja ezután kétharmad évig nem jelent meg.¹ A téli és tavaszi szünet után 1947-ben már csak négyszer jelentkezett, először július 25-én, a továbbiakban kéthetenként.

Az 1. szám címlapján nagy fényképet látunk: „Az első szláv nap Visegrádon 1947. VII. 6.” – a várromok előtti tömegről, az előadásokat hallgató asszonyokról és az egyik szónokról, akinek a feje fölött hatalmas Sztalin-kép lóg.

Lapozunk egyet, és „Az áttelepülők első aratása Szlovákiában” címmel képes riportot találunk: „Dél-Szlovákia széles síkságain teljes iramban folyik az aratás. A kaszák új, örömteli dalt pengetnek – szlovák éneket.” Ami a képeken látható: „1. Pavel Demák a saját búzáját kaszálja Diószéken. 2. A hazavezető út (gabonaasztagokkal megrakott szekerek) Gútára, ahol már 3000 magyarországi szlovák van. A Mezőberényből érkezett gazdák elégedettek a Gúta határában megtermett búzájukkal.”

Az 1947. augusztus 8-i, 2. lapszám címdalán egy marék búzát emel ki a zsákból egy szlovákiai újjazda: „A szlovák föld táplálja gyermekeit. Az áttelepülő keze, az áttelepülő, aki első szlovákiai termését vizsgálja.”

Majd a jól bevált téma következik: magyarországi szlovák néprajz. „Feltárjuk a Dunántúlt. Kevesen tudják, hogy a Dunántúlon igencsak öntudatos szlovákok élnek, akik túltesszenek a híres Pitvaroson is. Oroszlány és Vértesszőlős a Dunántúli legjellegzetesebb és legöntudatosabb települései...”

Egy további tudósítás ismét az anyaországba vezető olvasóját: „Hogyan élnek áttelepülők Szlovákiában?” Szép, tágas ház előtt áll egy mezőberényi áttelepülő családjal, Gútán. „Pável Sály azt üzeni Berénybe, hogy jól van.” A mellette lévő fényképen egy nyitott ajtajú, cégtáblás bolt előtt áll két férfi, majd három, frissen idetelepült asszony nézelődik a szenci piacon, ketten pedig egy redőnyös hármasként beszélgetnek.

Mozgékonyak az újságírók, két héttel később (1947. augusztus 29.) a „szlovák Zemplén” mutatják be. „Magyarország északkeleti sarkában, a Tisza és a Hernád között több településen mintegy 15 000 szlovák él. Ez a nép szegény, de dolgoz. A legerősebb magyarosítás ellenére is megőrizte öregapái szokásait és legdrágább kincsét, a szlovák anyanyelvet. A zempléni szlovákok közül sokan már Szlovákiában vannak, és sokan készülődnek.”

A Sloboda képes mellékletének utolsó száma, a 4-es 1947. szeptember 19-én jelent meg. A címlap félreérthetetlenül utal a jövőre: a díszleteken szembeötlőek a Sztalint és Gottwaldot ábrázoló hatalmas portrék. A zempléni szlovákok nagygyűlését a Szlovák Antifasiszta Frontjának elnöke, Michal Francisci nyitja meg. Egy hatalmas erkélyről szónokol, szlovák és magyar zászlókkal díszített, feliratokkal teletűzdelt díszletek közül: „Halál a fasizmusra, szabadságot a népnek!”, „Még ebben az évben át akarunk települni!”

A belső oldalakon pedig a részletes képriport: „A szlovák Zemplén tündetett.” Az első képen Dániel Okály szlovák meghatalmazottat – ősi szokás szerint – kenyérrel és sóval köszöntik. A menetet a tehenek vontatta „szimbolikus szekér” nyitotta meg, amelyen a magas rangú vendégeket viszik, körös-körül az ünneplő nép.

Kiegészítésül pedig „szarvasi fényképek”: A „szarvasi hazafiak” egy csoportjáról, a „legnevesebb szarvasi áttelepülőről”, Matej Medvedről és az ő tanyájáról (tágas épület, lovas szekérrel). Végül csöndületet látunk a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság szarvasi épülete előtt. Szeptemberi képek 1947-ből.

Az áttelepülési kampány még javában tart.

J E G Y Z E T E K

1. Az 1946. februári lakosságcsere-egyezmény aláírása a csehszlovák kormánynak abban a törekvésében jelentett eredményt, hogy Csehszlovákia a háború után a lehető legszélesebb körben megszabadulhasson – a németek kivételével – magyar nemzetiségű lakosságától is. A kényszerű – és tényleges egyetértésre soha nem jutó – megállapodáshoz azonban hosszú út vezetett.

A már a háború idején megfogalmazott és az 1945 áprilisában Kassán kormányprogrammá is emelt koncepció – a Felvidék visszacsatolása utáni és a háború alatti kollaborálásra, a köztársaság elárulására hivatkozva – a szlovákiai magyarság állampolgárságától és jogaitól való megfosztását eredményezte. De már 1944 szeptemberében megszüntették a magyar középiskolákat, '45 februárjában elkobozták a németek és a magyarok 50 hektárnál nagyobb birtokait, tavasztól megkezdődött a „háborús bűnös” magyarok internálása, az 1938 novembere után Felvidékre költözött kiutasítása, a „megbízhatatlan magyarok” kilakoltatása, a magyar közalkalmazottak elbocsátása és a magyarországi sajtótermékek kitiltása.

Júliusban Eduard Beneš elnöki dekrétumot hozott a „belső telepítésről”, októberben pedig a munkaszolgálatra való irányításról – e rendelkezéseket később szintén a magyar lakossággal szemben alkalmazták. A magyarsággal szembeni súlyos intézkedésekkel a csehszlovák kormányzat félreérthetetlenül tette álláspontját a párizsi béketárgyalások előtt (mintegy 200 ezer magyart a magyarországi szlovákokkal kívánt kicserélni, további 200 ezret pedig egyoldalúan kiutasítani Magyarországra), s egyben rá akarta bízni a magyar vezetést a lakosságcsere.

A Budapest és Prága közötti tárgyalások 1945 decemberében kezdődtek, a magyar fél, azzal a feltétellel, hogy a csehszlovákok felfüggesztik az egyoldalú kiutasításokat és a magyar kisebbséggel szembeni rendelkezéseket, végül nem zárkozott el a magyarországi szlovákok önkéntes kivándorlása elől – és tudomásul vette, hogy velük azonos létszámú csehszlovákiai magyart telepítenek át. S bár a magyar fél nem tudott maradéktalanul érvényt szerezni feltételeinek, a lakosságcsere-egyezményt 1946. február 27-én aláírták. A megállapodás paritásos lakosságcsere-ről szólt, de a csehszlovák kormány az általa háborús bűnösnek minősítetteket – maximálisan 1000 főt – ezen felül is kitelepíthette. A csehszlovák szervek szlovák nyelvű propagandát folytathattak Magyarországon szlovák nemzetiségű vidékein „írásban és szóban”, illetve a rádióon keresztül, s ennek révén az áttelepülni szándékozó szlovákok 1946. május 27-ig jelentkezhetek a Csehszlovák Áttelepítési Bizottságnál. A bizottság 1946. március 8-án kezdte meg működését Budapesten (központja a Paulay Ede utcában volt), s a magyarországi szlovákok számát irreálisan eltűzölve (450–500 ezer fő – az 1930-as népszámlálásban szereplő 104 ezerrel szemben) nagyszabású agitációs kampányba kezdett. Ehhez felhasználta 790 ezer újságpéldányt, 490 ezer brosúrát, 540 ezer röplapot, szervezett 60 hangversenyt, 266 előadást a rádióban és 135 településen 277 népgyűlést. A kampány a magyarországi szlovákok önkéntes kitelepülésére buzdított ugyan, a propagandisták azonban gyakran hangzottak az is, hogy aki most önként nem jelentkezik, azt később, ingóságai nélkül, erőszakkal telepítik át a magyar hatóságok.

Közben 1946 áprilisában Csehszlovákiában megkezdődött a

reszlovakizálás fenyegető kampánya: aki magyar a jövőben „nyugodtan akar aludni”, kényeztette szlovákká és állampolgárrá való nyilvánítását. 1947 decembereig 410 ezer fő kérvényéből végül csak 200 ezer magyarét fogadták el. Az akció egyik lényeges célja az volt, hogy az 1946. július 29-től október 15-ig tartó párizsi békekonferencia elkövetkeztéig csak kb. 200 ezer magyar maradjon az országban, éppen annyi, ahánynak az egyoldalú kitelepítéséhez Csehszlovákia meg akarta szerezni a konferencia jóváhagyását. Párizsban azonban végül – a Szovjetunió támogatása ellenére – az Egyesült Államok vétőjával elvetették az egyoldalú kiutasítás tervét.

A prágai és a budapesti kormány által februárban aláírt lakosságcsere-egyezmény szerint a csehszlovák fél 1946 augusztus 27-ig jelölhette ki a kitelepítésre kötelezett magyar nemzetiségűeket, akik minden ingóságukat magukkal vihetik, s hátrahagyott ingatlanaikért Csehszlovákiától kártérítést, ill. Magyarországon csereingatlanokat kapnak. A magyarországi szlovákokat meggyőzni hivatott kampányt követően a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság 1946. június 25-én 90 ezer kitelepülni kívánó szlovák listáját terjesztette a magyar kormány elé (ez a létszám később apadni kezdett). A jelentkezettek számával a csehszlovák fél nem volt elégedett, mert ő maga 105 ezer kitelepítendő magyarról állított össze lajstromot. Később azonban – nem nyugodva bele, hogy az egyoldalúan kitelepítendőek száma csak 1000 fő maradjon – olyan listát készített, amelyen ugyan cseretelepesként csak 73 ezer főt jelölt ki, egyúttal azonban további 108 ezer fő (!) „háborús bűnösnek” kiutasítandót vett lajstromba: így összesen 182 ezer fős volt a névsor. A listából az ún. „háborús bűnösök” 106 ezer fős kvótáját a magyar kormány nem fogadta el, s őket végül nem telepítették ki.

2. A Sloboda képes újságjának 1946 októberé utáni szünetelte-

tése idején, a lakosságcsere tényleges megindulását megelőzően, újabb súlyos magyarellenes intézkedéssorozatra került sor. Mint-hogy a párizsi békekonferencia nem ismerte el Magyarország szomszéd államokban lakó kisebbségeinek nemzetiségi jogait, nyitva maradt a lehetőség a szlovákiai magyarság további erőszakos széttelepítése előtt.

A csehszlovák kormányzat – miután 1946 novemberében befejezte 2,9 millió csehországi német kitelepítését az országból – november 19-én Felső-Csallóközben megkezdte a magyar lakosság (leggyakrabban egész családok) tömeges deportálását olyan csehországi területekre, ahol – úgymond – munkaerőhiány volt. A kényszerkitelepítés során – amely rendkívüli hidegben, kegyetlen módon, fegyveres őrizet mellett, s többnyire vagyonelemek nélkül egybekötve zajlott le – három hónap alatt mintegy 44 ezer embert hurcoltak el lakóhelyéről. Ezek az intézkedések – amelyek ellen Magyarország nemzetközi fórumokon is tiltakozott – 1947 tavaszán már halaszthatatlanná tették a szlovák–magyar lakosságcsere végrehajtását. Ennek során – noha mindvégig vita volt a „kvótán felüliek”, az „önként áttelepülők”, ill. a „kiutasítottak” és a „háborús bűnösök” beszámításán – 68 ezer magyar költözött Magyarországra a hivatalos lakosságcsere keretében, további 20–30 ezer viszont az azt megelőző kiutasítások révén – összesen tehát majdnem száz ezer magyar került át Szlovákiából. Magyarországról ezzel szemben 73 ezer szlovák költözött Csehszlovákiába. A lakosságcsere nagyobb hullámokban mindkét irányban 1947 áprilisában kezdődött és 1948 áprilisáig tartott, bár még ősszel és az év végéig is átköltöztek kisebb csoportok.

A kommunista pártok hatalomra kerülésétől kezdve azonban erről az egész kérdéssel többé már egyetlen szó sem eshetett.

FORRÁSOK

Janics Kálmán: *A hontalanság évei*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern

Kitelepítések, munkatáborok (magyarok, zsidók, németek, szlovákok). Fotók, dokumentumok, tanulmányok, Medvevánc 1988/4–1989/1.)

Balogh Sándor: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945–1947*. Kossuth, 1982.

Juraj Zvara: *A magyar nemzetiségi kérdés megoldása Szlovákiában*. Politikai Könyvkiadó, Bratislava, 1966.

A szlovákiai magyarok deportálása. A Magyar Külügyi Társaság kiadása, 1947.

Arató Endre: *A magyar–cseh–szlovák viszony ötven éve*. Kossuth, 1969.

Hazafias nemzetvesztők

MÁRTON LÁSZLÓ

Most már semmi kétség: Magyarországon a politikai küzdelmek mellett kultúrharc is folyik. Az elmúlt hónapok közéleti sajtója tele van ennek aknáival, repeszeivel vagy löporfüstnek álcázott yperni mintájú légkörjavítójával. Ma már nincs az az egzaltált Szomor, aki meztelenül orgonálva, koronával a fején el merészelné nyefegni politikai hitvallás gyanánt, hogy „Dezikét ez nem érdekli”. És az Arany Sasba zárkózott Al-dássy Ignácok hiába kiabálnak nemlétező pandúrjaik után: a vármegyei világot zökkenőmentesen követi a néptelen köztársaság, és a diszkrét szobapincér medvecukor helyett kérdőívet hoz, amely azt firtatja: mi a magyar? Félreértések elkerülése végett: nem a kérdés az érdekes, hanem az, hogy válaszolni kellene rá. (A pokrócabbi változat – ki a magyar? – a kérdő névmásnak ad egy csárdás pofont.)

No de félre a tréfával: nincs mese, nincs rózsás labirint. Amik vannak: habverős különítmények és gettóépítési kísérletek. Mérsékelt artikulált, ám annál hangosabb és öblösebb retorika, amelyben kavicsokként zörömbölnek veszélyek, vészek, veszedelmek, veszélyesek, veszteségek. Ezt harsogják hazafias torkok, és ezt nyomtatják hazafias ólombetűk.

(Kár, hogy a hazafiasság, ez a szép hagyományokra visszatekintő szó hirtelen oly sok társával együtt ebek harmincadjára jutott. Kultúra és politika züllöttségéről tanús-kodó összemosását a nyelvhasználat sínyli meg. „Aki magyar, velünk tart!” – ez a jelszó 1990 őszén valami egész mást jelent, mint 1956-ban; ha nem jelentene mást, el sem hangozhatna.) Szóval, mi van? Mik vannak? A magyarság gyökerét őrlő férgek. Alattomos lappangás. Bujkáló belső kór. Érdekeit mindenáron érvényesítő, törpe kisebbség. Kultúrmocsot fröcskölő kultúrbugrisok (bolsevikok és kozmopoliták, tisztelet az őszinte kivételeknek). Magyarságot magukhoz asszimiláló zsidók. Hatalomra törő klikkek. Újhollandosokkal szövetkezett posztmodern, amely az ízlésteror jegyében elfoglal minden jelentős pozíciót. Kifőzött hattyú hideg vizekben. Ez van, ezt kell kezelni.

(Egyszer meg kellene vizsgálni a magyar publicisztika orvosi metaforáit, különös tekintettel a profilaxisra és a sebészetre. Az orvostudomány igen szép hivatás; és az orvosnak adatott az a pártatlan, szakavatott, hűvös, kívülálló tekintet, amely halálos biztonsággal találja meg a kikúrál-ni-, kipurgálni- és kioperálnivalókat. Mennyi hűvösség! Mennyi belülről fakadó kíváncsiság! Ezúttal csak egy visszavisszatérő ellentmondásra szeretném felhívni a figyelmet: hogyan örölhetik a gyökeret azok, akiknek állítólag semmi közük a gyökerekhez? Hogyan válhat belsővé a kór, amelynek lényege állítólag az idegenség? Ha megpróbálnék a kirekesztők logikája szerint gondolkodni – egyikünk se most lépett le a fajvédőről! –, komoly nehézséget okozna külső és a belső szétválasztása. Hiszen a külső bármikor belsőnek

álcázhatja magát, viszont a belső nem mindig vesz róla tudomást, hogy másutt semmi keresnivalója. Végül már magában sem lehetek biztos: hol a garancia rá – torkom szakadtán kívül –, hogy izzig-vérig a *mieinkhez* tartozom? Arról nem szólva, hogy mérhetetlenül ingerelne az a feltevés, amely szerint nemcsak két dolog van a világon – belső és külső, mi és ők, jó és rossz –, hanem esetleg több is, mondjuk három, vagy legalább kettő és fél.)

Elnézést, mi folyik itt? Kultúrharc? És ha szabad érdeklődnöm, ki harcol kik ellen? Nem látom az ellenfeleket, és végképp nem látom, hol húzódik az úgynevezett frontvonal. Egyáltalán, húzódik-e? Inkább csak a jó nagy zsvaj hallatszik. Munkálódik a cimbalmos, a legények kurjongatnak. X pofozkodik, Y kitöri a szék lábát, Z a fizetőpincér után kiabál, mintha nem kurtakocsmában ülne, hanem legalábbis a Pilvaxban. Álhumanista szépelgés: csendesebben vigadjanak, szegény édesanyám beteg. „Eztet akárki mondhasa.”

Akárhogy nézem is, a látványból nem az derül ki, hogy egymással összemérhető ellenfelek átlátható küzdelmének vagyok szemtanúja vagy részese. Nincs egyik oldal vagy másik oldal, ezek csupán a képzelet, méghozzá kicsinyes, bornírt és korántsem jóhiszemű képzelet szülöttei. Ha tényleg volna világosan elkülöníthető egyik és másik oldal, ha például a most zajló kultúrharc az állítólagos „népi-urbánus ellentét” folytatása volna, akkor talán nem is harc volna, hanem versengés és munkamegosztás, vagy legalábbis nemesebb és becsülete-sebb harc. Így azonban a kultúra körül s nem azon belül folyik a pankráció: *nem újabb eredmények elérése a cél*. Akik azt szorgalmazták, hogy a kultúra „nemzetibb” legyen, sajnos nem a magyaros verselés megújulását kívánják, sem azt, hogy a magyar nép zivataros századaiból *nézhető és eljátszható* drámák jelenjenek meg színpadjainkon, sem azt, hogy a régebbi magyar irodalom kiszabaduljon a ráarakódott és ráhordott porréteg alól; ők mást akarnak, jóval kézfelfoghatóbb dolgokat. Ők a kultúrát eszköznek és térfél-nek szánják, felhasználandó eszköznek és betöltendő térfél-nek a politika síkján.

Úgyhogy a most zajló kultúrharcot pontosabb volna kultúraellenes harcnak nevezni egyfelől, a kultúra önvédelmének másfelől, tétje pedig: meg tudja-e védeni önállóságát, meg tudja-e szilárdítani értékrendjét a magyar szellemi élet, vagy pedig összeroppan a piaci viszonyok és a politikai fondorlatok harapófogójában, s jelentőségét, méltóságát és belső tartását végképp elveszítve, bábszínház és örültekháza keverékévé silányul?

Még egyszer hangsúlyozom: nincs egyik oldal vagy másik oldal, egyetlen enklávén van kialakulóban.

Akik túlságosan kiélezettnek érzik a kérdés fönti megfogalmazását, azoknak jusson eszébe, hogy a magyar kultúra a pártállami nyomás alól kikerülve rögtön defenzívába szorult, és már a rendszerváltás eufóriájából is kihallatszott az állami dotációtól búcsúzó kulturális intézményrendszer (főleg a színházak, a filmstúdiók és a régi könyvkiadók) fuldoklása. De most igazán nem erről akarok beszélni. Még csak nem is a sértettségekről, gyanakvásokról, állítólagos túlérzékenységről (e szóösszetétel bővebb elemzésre szorulna), amelyek a levegőben szállonganak – hiábavalóan és értelmetlenül, bár nem indokolatlanul.

Hogy félreérthetetlen és némileg durva legyenek: a konjunkturális hazafiságtól nem a zsidókat féltém; sőt, a támadások tulajdonképpen politikai célpontjait sem. A zsidók – ha egyáltalán vannak még – hatezer éves történelmük során külön dolgokat is tapasztalhattak, mint azt, hogy a szabaddá vált magyar nyilvánosság egyik-másik fórumán burkolt vagy nyílt zsidóellenes kijelentések hangoznak el. A magyarországi antiszemitizmus egyébként sem a zsidó hagyomány ellen irányul: még nem hallottam róla, hogy bárki támadta volna Maimonidést vagy Jehuda Halévyt vagy – *horribile dictu* – az Ószövetséget (legfőleg az egyes összekeverik János evangéliumával, de hát az nem bűn). A politikai ellenzék pedig azt kapja, amire vállalkozott, és azt adja, ami tőle telik.

A hazafias gettóépítésként mindenekelőtt a magyarság egészét féltém. Nem azért, mert szalonképtelenek leszünk a Nyugat előtt; elvagyunk mi magunkban, és az a bizonyos egy kanál víz, amiben meg tudnánk egymást fojtani, mindig is meglesz. A kérdés az, hogy mi megleszünk-e (beleértve a személyes névmásba mindazokat, akik ezt a kérdést megértik). A kirekesztésekre nem horizontálisan, hanem vertikálisan kerül sor, ha sor kerül rájuk. Az enklávéban, ha bezár-

ul, a magyar kultúra jobbik része benne lesz, világnézettől, származástól és mentesítő listáktól függetlenül. És ha bölcs politikusok időközben gyógyírt lennek is a gazdaság összeilálódása és a mindennapok nyavalyái ellen: akkor sem lesznek eszmények, s ha lesznek is, nem lesz, aki feléjük mutasson, és ha lesz is ilyen, akkor sem lesz, aki hinne a szavának.

Ha pedig ez bekövetkezik, akkor jaj lesz a magyar nemzetnek. Akkor Magyarország történelmi szerepe legjobb esetben is az lesz, hogy Nyugat-Európa lábtörlője és hulladéklerakódója legyen, s ezt még meg is kell majd köszönnie.

Mindezt nem jóslatnak szánom, hanem figyelmeztetésnek. Nem félek leírni, hogy a magyarságot most valóban a felhígulás veszélye fenyegeti – amennyiben a felhígulás kontrasztelekciót és szemfényvesztést jelent: a középszerűség dühös lázadását, az ökörségre vágyó béka puffadását és a közéleti retorika kisztílű cselfogásait. Úgy vélem, nem ártana a magyarság fogalmát valamivel komolyabban venni: legalábbis nem tekinteni bunkósbotnak. És itt az utolsó pillanat leszögezni, hogy a leghangosabb és leghazafiasabb furkolényetőknek semmi közük a magyar kultúra mélyebb hagyományaihoz, ezek teljességéhez és gazdagságához. Azoknak a betűvetőknek, akik a magyarság önvédelmét hangoztatják, semmi közük Zrínyi szelleméhez („Ne bántsát a magyart”), sem Kölcseyhez („Nyújts feléje védő kart”), sem Adyhoz („Még a fájaldunk is régi”): általában az égvilágon semmihez nincsen semmi közük. Sokféle szörnyeteg él a tengerben, de nem ők a hullámok, és nem bennük növekszik a gyöngy.

1990 október

Ezra Pound

I. CANTO

És akkor a bárkához, le a partra,
Gerinc a hullám ellen, az isteni vízre, és
Árbocotadtunk, vásznat a barna hajónak,
Dobtuk a kost a palánkra, testünket a padra
Sírástól nehezülve, sodorta hátszél
Már a hasas vitorlát, útravalónak
Küldte az istennő, frizurás Circe.
Aztán csak ültünk, szél feszítette a kormányt,
Vitt vízen át a duzzadt vászon egész nap.
Hálni a Nap hullt, árnyba az óceán,
És értünk akkor a mélységek határán
Kimmeri földet, népes városokat, hol
Sűrűn omlik a ködháló, nem ereszt át
Napsugarat soha,
Sem ha felcsillaglik, sem ha visszacsillog –
Barna éj borul ott boldogtalanokra.
Fordult az óceán, célt értünk, a helyét
Circe jelölte ki.
Rítust tettek itt, Perimedes és Eurylochos,
S én vontam combom mellől kardot,
Ástam négyszög-sing vermet;
Töltöttünk áldozatot valamennyi halottnak,
Méhsert, édes bort, vizezett daralisztet.
Esengtem esküvel ott hanyatlott holtakért,
Hogy meddő barmok legjavából jut nekik,
Majd Ithacában, máglyán kincset égetek,
Kost Tiresiasnak adok, feketét, kolompost.
Folyt a gödörbe sötét vér,
S jött Erebusból rá sok sárszínű lélek,
Menyasszonyok, ifjak, fáradtéletű aggok:
Könnymaszatolta kesergők, lenge leányok,
Dőlt daliák, ledőfte őket dárdaérc,
Vert harcosok, wemec hullóthya vértjükon:
Tolongott mind elő; megrémülök, rikoltok,
Sápadtan társakat jószágért sürgetek;
És vágtam a nyáját, ércel nyestem a torkot,
Ontottam olajt, istenhez imáztam,
Hívtam erős Hades, hódoltam Persephonénak;
S vettem a jóhegyű pengét, ültem
Elűzni telhetetlen, tehetlen holtat,

Míg hallhatom Tiresias.
 De Elpenor jött elsőnek, barátunk Elpenor,
 Bolygó test, lakhelye tág föld,
 Elhányt hull a Circe háza ölében,
 Siratni, temetni se tudtuk, más dolgunk volt.
 Szegény szellem. Köszöntöttem sietve:
 „Elpenor, mondd, e mogorva partra hogy kerülsz?
 Vízen gyalog, lehalgyva tengerészeket?”
 Ő meg nagynehezen:
 „Balsors és sok bor. A kéményzugban aludtam.
 Le a létrán, estem Circe háztetejéről
 Támfalnak fejjel,
 A nyak kitört, a lelket nyelte Avernus.
 De ott ne hagyj, király, siratatlan, sírtalan,
 Fegyvert halomba, rakj fövenyből hantot, írd fölé:
 Szerencsét nem talált, nevet talán szerez.
 És tűzd ki lapátomat, mert húztam, mint a többiek.”

Akkor Anticlea jött, elvertem onnan, jött Tiresias
 A thébai, aranybotjával, ismert, rám rivallt:
 „Megint? mivégre itt? balcsillag embere,
 Holtak napjavesztett mezején, hol öröm nincs?
 Tágulj gödrödtől, hadd nyalintok véritalt
 Jövendöléshez.”

Húzódtam hátra,
 És vér erejével szólt aztán: „Odysseus
 Megtér sz Neptun mérge elől, sötét vízen át,
 Társad mind odavész.” Akkor Anticlea jött.
 Nyugodj hát, Divus. Úgy értem, Andreas Divus,
 In officina Wecheli, 1538, Homér után.
 És vitte a bárka, Szirének mellett, és tovább,
 És viszontlátta Circét,
 Venerandam,
 Krétai stílusban, aranykoronáson, Aphrodite,
 Cypri munimenta sortita est, derűsen, orichalchi, aranyszínű
 Övvel, mellszalaggal, árnyas pillájú te, ki
 Tartod az Argocida aranyágát. Mondom:

FORDÍTOTTA GÉHER ISTVÁN

A pincér

FORGÁCH ANDRÁS

Szereplők: SZÍNÉSZNŐ,
PINCÉR

Játshódik egy kis vidéki szállodában, éjjel.

Sötét szállodai szoba. A folyosóra nyíló ajtó nyitva, ahonnan fény szivárog a szobába. Az ajtó keretében pincér sziluettje jelenik meg. Pezsgőt hoz. Halkan kopogtat az ajtófélfán, de nincs felelet.

PINCÉR: Most mi van?
(csönd)
Kiment a vendég?
(csönd)
Megvárjam itt?
(csönd)
Nem nekem való ez.
(csönd)
Mindig kifogom.
(csönd)
És már megint hangosan beszélek magamban.
(végre elszánja magát, bemegy a sötét szobába, az asztalra tenné a tálcát, de nem tudja valamitől)
Mi ez a kacat?

SZÍNÉSZNŐ: (hangja valahonnan)

A szürke selyemruháim. Egyszer volt rajtam.

PINCÉR: (majdnem kiejti kezéből a tálcát)
Jaj, bocsánat!

SZÍNÉSZNŐ: Alszom.

PINCÉR: Bocsánatot kérek.

SZÍNÉSZNŐ: Ezt már mondta. Hagyjon aludni.

PINCÉR: Bocsánat.

SZÍNÉSZNŐ: Tegye le.

PINCÉR: Bocsánat.

SZÍNÉSZNŐ: Tegye a földre. Hányszor fog még bocsánatot kérni? Ne gyötrődjön. Fáj a fejem. Tegye le valahová, és hagyjon békén. Kérem.

PINCÉR: Az ajtó nyitva volt.

SZÍNÉSZNŐ: Én nyitottam ki. Nem akartam, hogy kopogjon. Alszom. Tegye le. Megy már?

PINCÉR: Nem tudok. Bocsánat.

SZÍNÉSZNŐ: (félálomban)
Tessék?

PINCÉR: Nem tudok. Bocsánat.

SZÍNÉSZNŐ: Mit nem tud?

PINCÉR: Kimenni.

SZÍNÉSZNŐ: És miért, ha szabad érdeklődnöm?
Ki maga? Mi maga?

PINCÉR: A szobapincér.

SZÍNÉSZNŐ: És nem kutya kötelessége volna az, hogy szépen kimenjen innen?

PINCÉR: De.

(hosszú szünet)

SZÍNÉSZNŐ: Fáj a fejem. Van gyógyszere? Vagy maga is csak egy rossz álom?

PINCÉR: Van.

SZÍNÉSZNŐ: Na végre. Mért nem kapcsolja fel a villanyt?

PINCÉR: Hisz alszik.

SZÍNÉSZNŐ: Ez igaz. Alszom.

(A pincér a könyökével felkapcsolja a villanyt. A színésznő az arca elé kapja a kezét. Tisztesen berendezett, igen feldúlt, rendetlen állapotban lévő vidéki szállodai szoba. Rengeteg virág, csokrok, vázában, vázán kívül. A színésznő egy nagy, barna fotel sarkában kucorog, lábait felhúzta, most picinek tűnik, mint egy kilencéves kislány. A szemét még mindig eltakarja kifordított tenyerével.)

PINCÉR: Lekapcsoljam?

SZÍNÉSZNŐ: Inkább töltsön.

(A pincér az egyik zsebéből orvosságos üvegcset vesz elő, a tenyerébe ráz két tablettát. Nyújtja a színésznő felé)

SZÍNÉSZNŐ: Hány óra van? Ebből mennyit kell bevenni?

PINCÉR: Kettőt.

SZÍNÉSZNŐ: Egyet adjon.

PINCÉR: Nem lesz elég.

SZÍNÉSZNŐ: Akkor nem lesz. Töltsön.
Magának is.

(A pincér pezsgőt tölt az egyetlen pohárba. Nyújtja a poharat a színésznőnek, aki nem veszi el)

SZÍNÉSZNŐ: Nincs még egy pohár? Biztos, hogy

- pincér maga? Egyetlen poharat hozni egy egész üveghez!
- PINCÉR: Tudtam, hogy egyedül van.
- SZÍNÉSZNŐ: Tudta, hogy egyedül vagyok. (csönd)
- SZÍNÉSZNŐ: Hát akkor találjon valami megoldást. Töltsön magának és töltsön nekem is. Mindig van megoldás nehéz helyzetekben. A nehéz helyzetek kínálják a megoldást nehéz helyzetekre. És mit ácsorog, mondja, maga annyit a folyosón? Ezért fizetik?
- PINCÉR: Elbizonytalanodtam.
- SZÍNÉSZNŐ: Inkább töltsön. Filozófus. Töltsön. Most mért néz úgy?
- PINCÉR: Bocsánat.
- SZÍNÉSZNŐ: És mért kér folyton bocsánatot? Le akar ülni? Akkor dobja azt a földre.
- PINCÉR: Mit szólna hozzá, ha rendesen betenném ezt a szürke selyemruhát az egyik szekrénybe?
- SZÍNÉSZNŐ: Van itt még egy pohár valahol. Rúzsoltos. Belehamuztam. Szörnyű, mi? Nem láttuk mi már egymást?
- PINCÉR: És ha más dolgokat is a helyükre tennék.
- SZÍNÉSZNŐ: Éjnek évadján? (csönd)
- SZÍNÉSZNŐ: Inkább keresse meg a poharát. Hajoljon le a földre. Az ágy alatt lehet. Elgurult.
- (A pincér az ágy alól három vizespoharat halászik elő. A színésznő eközben szórakozottan felhajtja a pezsgőt)
- SZÍNÉSZNŐ: Jaj, megittam! Nekem nem szabad csak úgy egy pezsgőspoharat a kezembe nyomni. Most mi lesz? Nem vettem be a gyógyszerét. Hozzon nekem egy pohár hideg vizet. Gyógyszert hideg vízzel veszünk be. Bár mintha múlna már. Mintha nem fájna már annyira a fejem. (a pincér áll, három egymásba tett pohárral a kezében)
- SZÍNÉSZNŐ: Mért áll olyan szerencsétlenül azzal a három pohárral? Hozzon egy pohár hideg vizet és tűnjön el. (a pincér kimegy a fürdőszobába)
- SZÍNÉSZNŐ: Bocsánat! Nem úgy értettem! Hány óra van?
- PINCÉR: (a fürdőszobából) Egy!
- SZÍNÉSZNŐ: Még csak egy óra van. (a pincér jön vissza a pohár vízzel)
- SZÍNÉSZNŐ: Inkább nem veszem be. Jobb gyógyszer nélkül. Töltsön magának pezsgőt.
- PINCÉR: Köszönöm, nem élek vele.
- SZÍNÉSZNŐ: Akkor igyon egy kis vizet.
- PINCÉR: Nem vagyok szomjas.
- SZÍNÉSZNŐ: És mondja, mit csináljak én most reggelig? Felébresztett.
- PINCÉR: Pezsgőt tetszett rendelni.
- SZÍNÉSZNŐ: Tudja, amikor a pezsgőt tetszettem rendelni, még nem tudtam, hogy egyedül leszek a szobában hajnali egykor egy szobapincérrel és a virágaimmal. Valahogy másképp képzeltem el. Kaviárt nem kér?
- PINCÉR: Megengedi, hogy a szürke selyemruhát a helyére tegyem?
- SZÍNÉSZNŐ: Maga tudja, hogy hol a helye?
- PINCÉR: Gyűrődik.
- SZÍNÉSZNŐ: Igaza van. Adja ide. (a pincér odaviszi a ruhát)
- SZÍNÉSZNŐ: A szürke selyemruhám. Egyszer volt rajtam. Ezt szoktam mondani. Olyan jólesik ezt mondani. Pedig nem igaz. Mégis jólesik. A szavak segítenek. Csináljon vele, amit akar. (a pincér beakasztja a szekrénybe a ruhát, aztán hirtelen kivesz öt vállfát és felmutatja a színésznőnek)
- SZÍNÉSZNŐ: Mit akar ezzel mondani? Fenyegyet? Mit hadonászik azokkal a vállfakkal? Maga megszálolt. Egyedül igyak? Egy kortyot illene meginnia velem. Így kívánja a becsület. Valamit valamiért.
- PINCÉR: Jó.
- SZÍNÉSZNŐ: Valamit valamiért. Hadd töltsék most magának én.
- (a színésznő tölt, de a pincér nem veszi el tőle a poharat)
- SZÍNÉSZNŐ: Undorodik utánam inni? Igaza van, nem illik, de most kicsináljak? (állnak)
- SZÍNÉSZNŐ: Várjon, megiszom. (felhajtja a pezsgőt és a pincérnek nyújtja az üres poharat)
- SZÍNÉSZNŐ: Mossa ki.
- (a pincér kiviszi a poharat, elmossa, visszajön, a színésznő tölt neki, aztán a vizespohárral koccint vele)
- SZÍNÉSZNŐ: A kutya és a farkas órája között, ahogy a francia nyelv nevezi a szürkület idejét, az ember könnyen megbolondul. Ilyenkor jobb nem keresni a magyarázatot semmire. Ilyenkor jobb aludni. Csakhogy nem tudok. Megvadít ez a sok virág, zúg a fejem. Nem játszottam jól ma este. Mindenkit kirúgtam. Egyedül akarok lenni. Igyon.
- (A pincér megissza a pezsgőt, ő a vizet. Állnak)
- SZÍNÉSZNŐ: Most mire gondol?
- PINCÉR: Nem tudom.
- SZÍNÉSZNŐ: Jó a pezsgő?
- PINCÉR: Közepes.
- SZÍNÉSZNŐ: Maga egy kicsit bolond, ugye?
- PINCÉR: Mondták már.

- SZÍNÉSZNŐ: Kicsoda?
- PINCÉR: Orvosok.
- SZÍNÉSZNŐ: És maga mit gondol?
- PINCÉR: Nem szeretek gondolkozni ezen.
- SZÍNÉSZNŐ: Mit néz?
- PINCÉR: Ne tegye a poharat az asztal szélére.
- SZÍNÉSZNŐ: Miért ne?
- PINCÉR: Összetörik.
- SZÍNÉSZNŐ: Attól, hogy az asztal szélére teszem?
- PINCÉR: A lehetősége nagyon nagy.
- SZÍNÉSZNŐ: Azt képzelem, hogy maga a pohár?
- PINCÉR: Nem.
- SZÍNÉSZNŐ: Akarja, hogy rendet rakjak a gondolatai között?
- PINCÉR: Nem.
- SZÍNÉSZNŐ: Most mire gondol?
- PINCÉR: Nem tudom.
- SZÍNÉSZNŐ: Akkor hagyjon magamra.
- PINCÉR: Kíván még valamit?
- SZÍNÉSZNŐ: Adjon tüzet és hagyjon magamra. Maga bolond.
- PINCÉR: Szándékosan tetszik az asztal szélére tenni a poharat?
- SZÍNÉSZNŐ: Nem.
- PINCÉR: Megigazíthatom?
- SZÍNÉSZNŐ: Igen. Szeretem a tömönadatait. Van tüze?
- PINCÉR: A hamutartó.
- SZÍNÉSZNŐ: Hova viszi?
- PINCÉR: Kiürítem.
(A pincér kiviszi a hamutartót. Hosszan elmarad. Csönd. Visszajön)
- SZÍNÉSZNŐ: Sokáig elmaradt.
- PINCÉR: Kimostam.
- SZÍNÉSZNŐ: Bolond maga? Maga bolond. Dühítem? Olyan furcsán néz.
- PINCÉR: Van még valami kívánsága?
- SZÍNÉSZNŐ: Adjon tüzet és hagyjon magamra. Egész éjjel itt fog állni?
(A pincér öngyújtót vesz elő, és meggyújtja a színésznő cigarettáját. Mély szippantás)
- SZÍNÉSZNŐ: Moslékízü a szám.
(csönd)
- SZÍNÉSZNŐ: Ezt is nagyon szeretem mondani.
(hallgat)
- SZÍNÉSZNŐ: Nagyon-nagyon.
(csönd)
- SZÍNÉSZNŐ: Mi az, nem nevet?
(eltöri, elnyomja a cigarettát)
- SZÍNÉSZNŐ: Na, a viszontlátásra.
(a pincér kimegy, becsukja maga után az ajtót)
- SZÍNÉSZNŐ: (kiabál)
Jöjjön vissza! Jöjjön vissza!
(a pincér visszajön, megáll az ajtóban)
- SZÍNÉSZNŐ: A virágok. Majdnem elfelejtettem.
Vigye ki a virágokat is.
- PINCÉR: Tegye vízbe őket?
- SZÍNÉSZNŐ: Teljesen kiment a fejemből, hogy nem bírom a virágillatot.
- PINCÉR: Tegyük vízbe őket?
- SZÍNÉSZNŐ: Hogy lehet ilyesmit elfelejteni? És ráadásul a felét én küldtem magamnak. Jó, mi?
(csönd)
- SZÍNÉSZNŐ: Azt hiszi, csak én vagyok ezzel így?
(A pincér szólanul összegyűjti a csokrokat. Sok van, alig lát tőlük, ahogy megy kifelé)
- SZÍNÉSZNŐ: Így, virágok nélkül megint olyan borzasztó ez a szoba. Szoba ez még? Hagyjon itt egy csokrot.
- PINCÉR: Melyiket?
- SZÍNÉSZNŐ: Mindegy.
- PINCÉR: Mindet?
- SZÍNÉSZNŐ: Azt mondtam: mindegy.
(a pincér leteszi a virágokat, válogatni kezd közöttük)
- SZÍNÉSZNŐ: (rekedt üvöltés)
Azt mondtam, mindegy!
(a pincér kiválaszt egy vörös rózsacsokrot, fogja a vázát, kiviszi a fürdőszobába, vizet tölt bele, beleteleszi a rózsákat, a vázát egy kerek kisasztalra teszi és rendezgetni kezdi a virágokat)
- SZÍNÉSZNŐ: Azt akarja, hogy szép legyen a csokor?
- PINCÉR: Azt.
- SZÍNÉSZNŐ: És azt hiszi, komolyan azt hiszi, hogy nem szép magában is? Pusztán attól, hogy olyan, amilyen? Na, jó éjszakát.
(a pincér már majdnem kiment, karjában a csokrokkal, amikor az ágyra lehanyatló színésznő utána-szól)
- SZÍNÉSZNŐ: És kapcsolja le a villanyt, kérem.
(a pincér mutatja, hogy a csokroktól képtelen)
- SZÍNÉSZNŐ: Kapcsolja le az orrával, ha a kezével nem bírja.
(a pincér így tesz, bár ez nem könnyű)
- SZÍNÉSZNŐ: Maga tényleg bolond. Azt hiszi, hogy komolyan mondtam? Azt hiszi képtelen vagyok a helyemről föllátni és lekapcsolni a villanyt?
(a pincér sziluettté a folyosófényben, a csokrokkal)
- SZÍNÉSZNŐ: Hagyja nyitva az ajtót.
(felkapcsolja az ágylámpát. A pincér el)
- SZÍNÉSZNŐ: Képtelen vagyok visszaemlékezni, képtelen vagyok visszaemlékezni – miért? – arra, ami történt. Csak azt látom, ahogy a tükrömbe bámulok az öltözőben. Valami színes rongy van a kezemen. Semmi, semmi, semmi. Semmi más. Csak egy véres szempár és egy húsos orr. S az üvegajtó mögül, a folyosóról az a szakadatlan vihogás.
(szünet)

SZÍNÉSZNŐ: Ha a szem a lélek tükre, az orr az a testé. És sírni sem merek, mert rögtön olyan lesz az orrom, mint a cékla. A Papa orra az arcom közepén. Ez aljasság voltaképp és nagyon igazságatlan. Holnap veszek magamnak egy kardigánt. Egy mélylila kardigánt nagyon sok pénzért.

(csönd)

SZÍNÉSZNŐ: Anya orra persze nem lehetett az enyém. Az ívelt. Csak a csontos arca. Ezért olyan a fejem, mint egy halálfej.

(csönd)

SZÍNÉSZNŐ: Rossz megvilágításban.

(szünet)

SZÍNÉSZNŐ: Hová lett a törékeny egérnevetésem?

(szünet)

SZÍNÉSZNŐ: Taposómalom.

(szünet)

SZÍNÉSZNŐ: Az ember fekszik az ágyán és leperreg előtte az este.

(szünet)

SZÍNÉSZNŐ: A pezsgő már nyilván átlangyosodott.

(szünet)

SZÍNÉSZNŐ: A pirítós pedig kihűlt.

(szünet)

SZÍNÉSZNŐ: Rendelek újat.

(Ebben a pillanatban megszólal a telefon. A színésznő riadtan felül az ágyon. Hagyja csöngeni egy darabig, aztán emeli fel a kagylót)

SZÍNÉSZNŐ: Megörült? Megörültél? Megörültél, mi? Mit akarsz? Idejönni? Minek? Hogy haragszom-e? Mért kéne haragudnom? Szeretné, ha haragudnék? És mért akarsz idejönni? És ha tényleg ide akarsz jönni, akkor mért telefonálsz? Mért nem tudsz egyszerűen idejönni, telefonálás nélkül? Mért nem tudsz egyszerűen idejönni? Félsz? Te? Tőlem? Mért hinném el? Tőlem nem lehet félni. Egy óra múlva? Ne dadogj. Nem szeretem, ha dadogsz. Halló? Halló! Te sírsz?

(leteszi a telefont és tárcsáz)

SZÍNÉSZNŐ: Halló! Bocsánat, nincs ott egy magas, őszülő halántékú, elegáns úr az előcsarnokban? Zsiráfra emlékeztet némileg. Gondolom, nem nyüzsgönek most odalent. Hogy most halad át? Szóljon utána. Nem hallja? Kibáljon neki torkaszakadtából. Kicsit süket. Vagy csak úgy tesz, mintha az volna. Kiment? Szaladjon utána, ne hagyja elmenekülni. Micsoda? Taxiba szállt? Anál jobb.

(A színésznő lecsapja a kagylót. Majd azonnal fel emeli és tárcsáz)

SZÍNÉSZNŐ: Halló! Kapcsolja a konyhát, legyen szíves. Hogy már nincs konyha? Kihűlt ez a tószt, vagy hogy hívják. Elment a szakács? És más kép-telen pirítóst csinálni? Azt gondolja, hogy ez va-

lami bonyolult dolog?

(lecsapja a telefont)

SZÍNÉSZNŐ: Lehetetlenül viselkedem. Kimenni innen nem lehet. Harmadik napja csak pezsgőn élek. Gázokkal vagyok teli. Félek a holdtól.

(tölt magának pezsgőt a vizespohárba)

SZÍNÉSZNŐ: Apa rávágott a fenekemre: kerítsünk feneket!, szokta mondani. Putyelkabogár! Pedig nincs is nagy fenekem.

(megissza a vizespohárnyi pezsgőt és elfintorítja az arcát)

SZÍNÉSZNŐ: Így nem lehet Csehovot játszani. Egy hentes lánya ne is játsszon Csehovot. A férfi szerepeit szeretem. Sírni nem tudok. Rekedten üvölni igen. Hol kell a Csehovba egy rekedt üvöltés? Azonkívül kitűnően társalgok színpadon telefonba. Csak Csehov még nem írt telefonbeszélgetést. Pedig volt már telefon. Később biztosan írt volna, ha nem köhögi ki a tüdejét.

(szünet)

SZÍNÉSZNŐ: Milyen jó is mások kegyetlen, véres ostoba halálára gondolni! Mindjárt elalszom. A kegyetlen halál. Nem is olyan kegyetlen. „Ich sterbe.”

(csönd)

SZÍNÉSZNŐ: „Meghalok.”

(csönd)

(az ajtóban megjelenik a pincér sziluettje, tálcat hoz, a tálcán pirítós)

PINCÉR: Hoztam friss pirítóst.

(Kopogtat az ajtón. A színésznő nem mozdul. Valószínűleg elaludt, de a pincér nem látja a színésznőt. Kopog megint. Aztán beljebb merészkedik. Látja, hogy a színésznő elaludt. Óvatosan leteszi a tálcat és körülnéz)

PINCÉR: Ezek azok a gondolatok, amiket nem szabad kimondanod.

(hallgat)

PINCÉR: Hallgatnod kell, ahogy a kövek és a gyilkosok képesek csupán. Elég is ennyi az örületből. Nem gyújtom fel a szobát. (kiüríti a hamutartót, a ruhákat beakasztja a szekrénybe, a bútorokat a helyükre igazítja, felveszi a félig üres pezsgősüveget a földről, körülnéz, majd odalép a színésznő ágyához és lekapcsolja az ágylámpát)

SZÍNÉSZNŐ: (hörögve felül az ágyán)

Jaj! Segítség! Gyilkos!

(a pincér ijedtében az ajtóhoz ugrik és berántja)

SZÍNÉSZNŐ: Mit akar tőlem? Ki maga?

PINCÉR: A friss pirítóst hoztam, és csak annyi történt, hogy lakapcsoltam a feje fölött a vilányt. Ettől felébredt.

SZÍNÉSZNŐ: Ki maga?

PINCÉR: Én voltam itt az előbb.

SZÍNÉSZNŐ: Mikor?

- PINCÉR: Tíz perce. Pezsgőt hoztam és elbeszélgetett velem a művész.
- SZÍNÉSZNŐ: Hagyja ezt a tónust. akárki is maga, s ha itt járt is a szobában, én nem emlékszem magára. Ehhez tartsa magát.
- PINCÉR: Jó.
- SZÍNÉSZNŐ: Hol a pirítós?
- PINCÉR: Felkapcsolhatom a villanyt?
- SZÍNÉSZNŐ: Az álmomat már végképp megölte.
(a pincér felkapcsolja a villanyt, a színésznő hunyorgva szemügyre veszi)
- SZÍNÉSZNŐ: Ki maga?
- PINCÉR: A szobapincér vagyok. Hoztam a friss pirítóst. De mindjárt ez is kihűl. És többet már nem csinálhatok.
- SZÍNÉSZNŐ: Ez végzetesen hangzik. Nevetnem kell. Kenjen nekem rá egy kis kaviárt. Mértékel. És egy csöpp citromot is. Úgy.
(a pincér nyújtja neki a pirítóst)
- SZÍNÉSZNŐ: Ért hozzá, ez kétségtelen.
(beleharap a pirítósba)
- SZÍNÉSZNŐ: És mondja, hol a bajusza? Homályosan rémlik, hogy volt bajusza az előbb.
- PINCÉR: Nem volt.
- SZÍNÉSZNŐ: Na jó. Ne gyötörjük egymást. Van valamije fejfájás ellen?
- PINCÉR: Nincs.
- SZÍNÉSZNŐ: Biztos ebből?
- PINCÉR: Az üvegcsét, ami nálam volt előbb, valami érthetetlen okból kiraktam az asztalomra.
- SZÍNÉSZNŐ: Borzalmasan fáj a fejem. Álmodtam is.
(méregetik egymást)
- PINCÉR: Van még valami kívánsága?
- SZÍNÉSZNŐ: Magának ugye az a dolga, hogy a vendéget minden tekintetben kiszolgálja.
- PINCÉR: Igen.
- SZÍNÉSZNŐ: Imádkozni tud?
- PINCÉR: Tanultam gyerekkoromban.
- SZÍNÉSZNŐ: Elmondjam az álmomat?
- PINCÉR: Ha kívánja.
- SZÍNÉSZNŐ: *(felcsattan)*
Nem nekem kell kívánnom!
(szünet)
- SZÍNÉSZNŐ: Érti, mire célok azzal, hogy „minden tekintetben”?
- PINCÉR: Nem egészen. Vannak bizonyos körülírások. A „minden” szónak ezekben a körülírásokban úgyszólván csak átvitt értelme van.
- SZÍNÉSZNŐ: Már megint filozofál. Erről ráismerek. Hány diplomája van magának? Ahhoz mit szól, hogy az előbb tényleg nem voltam biztos abban, hogy maga vagy nem maga volt-e itt korábban. De ez lényegtelen. Szeretném, ha nemcsak okoskodna, hanem meg is értene.
- PINCÉR: Igyekszem.
- SZÍNÉSZNŐ: Akkor szolgáljon ki. Jöjjön ide és szolgáljon ki.
- PINCÉR: Mit parancsol?
- SZÍNÉSZNŐ: Ez nem parancs, kérés. Kérés, finom szavakkal. Mondhatom durvábban is.
- PINCÉR: Nem egészen értem, vagy amit érteni vélek, az nem nagyon tetszik.
- SZÍNÉSZNŐ: És miért nem?
- PINCÉR: Velem nem szoktak ilyen hangon beszélni.
- SZÍNÉSZNŐ: És ki nem szokott?
- PINCÉR: Ez nem tartozik ide.
- SZÍNÉSZNŐ: Ne gondoljon, könyörgök, semmi tisztátalanra. Megsimíthatná a hajamat. Ide ülhetne mellém az ágyra és szavakat suttoghatna a fülembe. Mondjon egy mesét. Meséljen el valami butaságot. Legyen velem.
(a pincér hallgat)
- SZÍNÉSZNŐ: Oly könnyen kicsúszik lábunk alól a talaj.
(csönd)
- SZÍNÉSZNŐ: Maga mindig ilyen komor és rideg?
(szünet)
- SZÍNÉSZNŐ: Az ember egészen megzavarodik.
(szünet)
- SZÍNÉSZNŐ: Hisz nekem?
- PINCÉR: Nem tudom, mit kéne elhinnem.
- SZÍNÉSZNŐ: Éhezem. Fázom. Ideges vagyok.
- PINCÉR: Kér nyugatót?
- SZÍNÉSZNŐ: Van magánál?
- PINCÉR: A házipatikában van.
- SZÍNÉSZNŐ: Szeretném, ha legalább megfoghatnám a kezét. Szép keze van.
- PINCÉR: Nincs szép kezem. Utálok a kezemre nézni.
- SZÍNÉSZNŐ: Ennyire foglalkoztatja a teste? Egy kis hiba ennyire feldúlna?
- PINCÉR: Nem dől fel, csak tudom, hogy nincs szép kezem.
- SZÍNÉSZNŐ: Nem látjuk a saját kezünket. Senki sem. És ne beszéljen úgy velem, mint egy gyerekkel. Mondjon ellent. Csattanjon fel. Hülyézzen le.
- PINCÉR: Épp ez volna gyerekes, gondolom. Engedje meg művész, hogy távozzam.
- SZÍNÉSZNŐ: Kértem már, hogy ne szólítson „művésznek”.
- PINCÉR: Talán nem az?
(csönd)
- SZÍNÉSZNŐ: Ez sértő és megalázó. Látott maga már engem egyszer is a színpadon?
- PINCÉR: Igen.
- SZÍNÉSZNŐ: Ez meglep.

PINCÉR: Mért csodálkozik?
 SZÍNÉSZNŐ: Nem gondoltam volna.
 PINCÉR: Mit?
 SZÍNÉSZNŐ: Hogy színházba jár.
 PINCÉR: Nem járok.
 SZÍNÉSZNŐ: De engem látott.
 PINCÉR: Igen.
 SZÍNÉSZNŐ: És tetszett, amit látott?
 PINCÉR: Igen.
 SZÍNÉSZNŐ: Annál inkább csodálkozom.
 PINCÉR: Min?
 SZÍNÉSZNŐ: Hogy nem érti.
 PINCÉR: Mit nem értek?
 SZÍNÉSZNŐ: Amit kérek magától.
 PINCÉR: És ha értem is, mit változtat az?
 SZÍNÉSZNŐ: Adja ide a kezét.
 PINCÉR: Nem lehet.
 SZÍNÉSZNŐ: Akkor ágyazzon meg nekem, kérem.
 PINCÉR: Jó. Keljen fel.
 SZÍNÉSZNŐ: Segítsen.
(a pincér a kezét nyújtja a színésznőnek, aki belekapaszkodva a lábára áll)
 SZÍNÉSZNŐ: Mindjárt elesem.
 PINCÉR: Üljön addig abba a fotelba.
 SZÍNÉSZNŐ: Köszönöm.
(belezuhan a fotelba)
(a pincér határozott mozdulatokkal, szépen ágyaz)
 SZÍNÉSZNŐ: Maga nagyon szépen ágyaz.
 PINCÉR: Nem először hallom.
 SZÍNÉSZNŐ: Igazán? Mehetek már?
 PINCÉR: Még egy pillanat. Most jöhet.
(a színésznő ruhástul az ágyba zuhan)
 SZÍNÉSZNŐ: Kérem, húzza le a cipőmet.
 PINCÉR: Nem kéri a hálóingét?
 SZÍNÉSZNŐ: Nincs hálóingem.
 PINCÉR: Így akar feküdni az ágyban? Ruhástul?
 SZÍNÉSZNŐ: Húzza le szépen a cipőmet és takarjon be.
 PINCÉR: Kérem.
(a pincér lehúzza a színésznő cipőjét, gondosan a szekrénybe helyezi, aztán visszajön a színésznőhöz és betakargatja)
 SZÍNÉSZNŐ: Remélem, nem dugta el nagyon azt a cipőt?
 PINCÉR: Csak a helyére tettem.
 SZÍNÉSZNŐ: Hely és hely között van különbség. A helye ott van, ahol annak számára, akinek szüksége lesz rá, megtalálható. Egyetért?
(a pincér valamit mormog)
 SZÍNÉSZNŐ: Jól van, nem kínozem tovább. Tud imádkozni?
 PINCÉR: Nem szoktam. Elfelejtettem a szavakat.
 SZÍNÉSZNŐ: Imádkozzon velem.
 PINCÉR: Az esti imát?

SZÍNÉSZNŐ: Az melyik?
 PINCÉR: Most melyiket akarja?
 SZÍNÉSZNŐ: Én csak egyet tudok. „Uram Jézus Krisztus, élő Isten Fia, te az Atya akaratából a Szentlélek közreműködésével halálod által életre keltetted a világot, szabadíts meg engem szent tested és véred által minden vétkeimtől és minden bajtól: add, hogy mindig ragaszkodjam törvényeidhez és soha el ne szakadjak Tőled.”
(a pincér hallgat)
 SZÍNÉSZNŐ: Tetszik?
 PINCÉR: Nekem minden ima egyforma.
 SZÍNÉSZNŐ: Maga ateista?
 PINCÉR: Nem tudom.
 SZÍNÉSZNŐ: Az imát egy öregasszonytól tanultam. Egy kis hegyi faluban. Egy nedves kis kápolnában. Pénzt adtam neki, bolondnak néztem, az is volt talán.
 PINCÉR: Engem is bolondnak nézett.
 SZÍNÉSZNŐ: Ritkán csal a szimatom. Vonzanak az ilyenek. Tetszett az ima?
 PINCÉR: Nem figyeltem a szavakra. A nagymama vonszolt templomba mindig, kora reggel. A szememet lehunytam, a kezemet összefontam – és aludtam.
 SZÍNÉSZNŐ: Itt akar hagyni?
(a pincér nem válaszol)
 SZÍNÉSZNŐ: Nem értem, mért nem válaszol bizonyos kérdésekre.
 PINCÉR: Ha nem tudok válaszolni, igyekszem nem válaszolni.
 SZÍNÉSZNŐ: Mondhatná azt is: „nem tudom”.
(a pincér hallgat)
 SZÍNÉSZNŐ: Most mért hallgat?
 PINCÉR: Ez is kérdés volt?
 SZÍNÉSZNŐ: Ha most itt hagy így, akkor én meggyűlölöm magát.
(csönd)
 SZÍNÉSZNŐ: Nézze, én megértem, hogy nem kíván átlépni bizonyos határokat, amiket a feladata vagy a szemérme szab. Amit viszont nem értek, hogy akkor mért lépi folyton át őket? Mire megy ki a játék?
 PINCÉR: Nem játék. Hatnak rám bizonyos erők.
 SZÍNÉSZNŐ: Hatok magára?
 PINCÉR: Igen. De nem úgy.
 SZÍNÉSZNŐ: Nem hogy?
 PINCÉR: Nem úgy, hogy azt meg lehessen fogalmazni, vagy bizonyos cselekedetek folyjanak belőle.
 SZÍNÉSZNŐ: Aha. Szóval leköp.
 PINCÉR: Hogy mondhat ilyet a művésznő?
(dühödt csönd)

- PINCÉR: Sajnálom.
(*kimegy a szobából és nyitva hagyja az ajtót*)
- SZÍNÉSZNŐ: Itthagyt. Milyen ostoba helyzet. A rossz kis fogaival. És piszkosak voltak a körmei is. Nyilván izzad a tenyere. Egy piszkos körmű szobapincér. Hányadosztály ez, kérem szépen?
(*hallgat*)
- SZÍNÉSZNŐ: Hála isten.
(*belegondol*)
- SZÍNÉSZNŐ: Jézusmária!
(*megretten*)
- SZÍNÉSZNŐ: Mi van velem?
(*hallgat*)
- SZÍNÉSZNŐ: Mégis fáj, bosszant és nem értem.
(*csönd*)
- SZÍNÉSZNŐ: Mint egy poloskacspés.
(*csönd*)
- SZÍNÉSZNŐ: Hiába vakarom a helyét.
(*szűnet*)
- SZÍNÉSZNŐ: Azt hittem, ha egyenesen beszélek, célhoz érek. De milyen célhoz? Mit akarhatok tőle? És minek kellett volna megtörténnie? Volt egy pillanat, amikor sok mindenre képes lettem volna képzeletben. Azt hiszem, ő vesztett többet.
(*csönd*)
- SZÍNÉSZNŐ: A lényeg az, hogy nem tudok aludni. A lényeg az, hogy pocsek voltam ma este. A lényeg az, hogy nincsen önbizalmam. A lényeg az, hogy ahhoz, hogy holnap fel tudjak ébredni, ahhoz el kell aludnom mostan.
(*felül az ágyban*)
- SZÍNÉSZNŐ: Az ajtót nem csukta be.
(*kiszáll az ágyból és meztőláb kiszédeleg a szobából*)
(*sötét*)
- vége az első jelenetnek
-
- A pincér szobája. Egy ágy, egy szekrény és egy asztal. Csupasz villanykörte. Fénykép a falon. Mosdókagyló, alatta szemétkosár. Csöpögő vízcsap. Rend van. Ahogy felmegy a fény, a színésznő a pincér szobájának ajtajában áll. A szoba üres.
- SZÍNÉSZNŐ: Kész csoda. Itt vagyok. Micsoda szimata van azért az embernek.
(*szimatol*)
- SZÍNÉSZNŐ: Hivatalszag. Se veríték, se friss kifli illata. Mint egy rendőrségi folyosó.
(*észreveszi az asztalon a fejfájás elleni szert tartalmazó üvegcsét*)
- SZÍNÉSZNŐ: Hát nem hazudott. Itt a fejfájás elleni szere. Ebből most beveszek kettőt.
(*körülnéz*)
- SZÍNÉSZNŐ: A vízcsap, az csöpög, de pohár, az nincs. Sebaj! Majd a tenyeremből iszom. Vagy a csapból.
(*A gyógyszerrel a vízcsaphoz megy, kinyitja, ügyetlenkedik vele, fröcsköl. Eközben érkezik meg a pincér. Szótlanul szemléli a színésznő garázdálkodását. A színésznő felemelkedik, nedves arccal nézi a pincért, mosolyog*)
- SZÍNÉSZNŐ: De rossz ízű itt a víz!
- PINCÉR: Rozsdaízü. Nem ajánlottam volna, hogy ebből igyon.
- SZÍNÉSZNŐ: Akkor maga mit iszik?
- PINCÉR: Teát. Whisky. Tejet. Ami van.
- SZÍNÉSZNŐ: Tejet?
- PINCÉR: Annyit hozok magamnak a konyháról, amennyit akarok.
- SZÍNÉSZNŐ: Sokat lopnak itt?
- PINCÉR: Nem lopom, hanem jár nekem.
- SZÍNÉSZNŐ: Ne féljen, tudom mi a különbség.
(*csönd*)
- SZÍNÉSZNŐ: Csak nem fogunk a szavak értelmén vitatkozni?!
- PINCÉR: Én nem vitatkozom.
- SZÍNÉSZNŐ: Most minden hátsó gondolat nélkül szeretném megkérni arra, hogy adjon egy korty whiskyt nekem.
- PINCÉR: Maga nem bírja az italt.
- SZÍNÉSZNŐ: Micsoda tévedés!
- PINCÉR: Csak azt akartam mondani, hogy maga nem ismeri a mértéket.
- SZÍNÉSZNŐ: Ebben van valami.
- PINCÉR: És pillanatnyilag nincs whiskym se. Kér teát?
- SZÍNÉSZNŐ: Kérek. És mondja, kinek a fényképe az ott a falon?
- PINCÉR: Kossuth Lajosé.
- SZÍNÉSZNŐ: Maga viccel. És ezt olyan furcsa hangon mondta. Elmenjek?
- PINCÉR: Nem viccelek. Nálunk mindig kint volt a képe. Sokáig azt hittem, hogy a nagyapám. Aztán kiderült, hogy a rokonom is távolról, de ez most nem fontos. Megszoktam, megszoktam egyszerűen.
- SZÍNÉSZNŐ: Ez borzalmas, borzalmas egyszerűen. Rágyújthatok?
- PINCÉR: Rá. Hamutartóm, az nincs.
- SZÍNÉSZNŐ: Ez finom utalás?
- PINCÉR: Nem az. Csak közöltem. Majd találunk valami megoldást.
(*tűzet ad a színésznőnek*)
- SZÍNÉSZNŐ: És a tea?
- PINCÉR: Igaz, nem szeretem, ha a földre hamuznak nálam.
- SZÍNÉSZNŐ: Majd nem hamuzok a földre. Majd találunk valami megoldást.

PINCÉR: Hamuzzon a tenyerembe.

SZÍNÉSZNŐ: Jó mondat. És jól mondta.

PINCÉR: Hamuzzon.

SZÍNÉSZNŐ: Nem fél?

PINCÉR: Mitől?

(a színésznő a pincér tenyerébe hamuzik)

SZÍNÉSZNŐ: Hamuzhatnék a lefolyóba is.
(csönd)

SZÍNÉSZNŐ: Kihamuzhatnék az ablakon is. Ez az ablak, ez délre nyílik?
(csönd)

SZÍNÉSZNŐ: Hideg van odakint?
(nincs válasz)

SZÍNÉSZNŐ: Hideg van.
(szünet)

SZÍNÉSZNŐ: Mért nem rakja ki inkább az aradi vértanúkat? Az árvízi hajóst? A legnagyobb magyart?
(a pincér hallgat)

SZÍNÉSZNŐ: Lehet, hogy nem fogom kibírni és leakasztom a falról.

PINCÉR: Eszem ágában sincs azt állítani, hogy az emberek viselkedése általában megjósolható. Azt sem mondom, hogy látnám, mi zajlik most a maga fejében. Nincsenek röntgenszemeim, ahogy mondani szokták. Csak arra kérem, ne nyúljon itt semmihez. Itt rend van, hosszú évek óta már. És ha valaki ezt a rendet megzavarná...

SZÍNÉSZNŐ: Akkor mi lenne?

PINCÉR: Nem tudom. Ne nyúljon a képhez.

SZÍNÉSZNŐ: Fél?

PINCÉR: Igen.
(hallgatnak)

PINCÉR: Volt egy távcsővem. Illetve nem volt az enyém. Loptam. Úgy kellett volna mondani: lett egy távcsővem. A legbiztosabb helyre dugtam az egész házban, ahova lehetett. Éveken át úgy csempésztem ki magammal a nyílt mezőkre. Nem is kereste senki se rajtam. És egyszer, egy véres vita hevében anyám csak felállt szótlanul, és kivette onnan. Kitétte az asztalra. Nem mondott semmit. Nem mondott semmit.

SZÍNÉSZNŐ: Milyen kedves és kisfiús most az arca.

PINCÉR: Nem tudna hallgatni egy pillanatra?
Mindenhez megjegyzéseket kell fűznie?

(A színésznő hallgat. Egyszer csak a pincér feláll)

SZÍNÉSZNŐ: Most mért állt föl?

PINCÉR: Mennem kell. Ha akar, várjon meg.

SZÍNÉSZNŐ: Mért kell mennie?

PINCÉR: A feje fölött villog egy kis piros lámpa. Az szólít. A folyosón van egy telefon. Azon beszélek majd. Aztán visszajövök.

SZÍNÉSZNŐ: És a teámmal mi lesz?

PINCÉR: Hozok, ha kér.

SZÍNÉSZNŐ: Kérek. Angolosan.

PINCÉR: Kérem.

(A pincér kimegy a szobából. A színésznő a csaphoz lép, vizet enged a cigarettavégre, és aztán a mosdókagyló alatti szemétkosárba dobja. Járkál. Dúdol egy dallamot. Szórakozottan kinyitja a szekrényt. A szekrényben van egy hosszú tükör. Drága italok. Amolyan bárpultféle. Kék villanyfény. Beakasztva a pincér civil ruhája: farmer, fekete pulóver, bőrkabát. Lépteket hall a folyosóról. Hirtelen becsukja a szekrényajtót, visszaül az ágyra. A pincér lép be egy igen elegáns teaszervizzel)

SZÍNÉSZNŐ: Ez gyorsan ment.

PINCÉR: A konyha itt van alattunk. Forró víz mindig akad. A szervizeket odakészítik. Semmi dolgom vele, csak beeresztem a vizet.

SZÍNÉSZNŐ: És a vendég, aki jelzett?

PINCÉR: Senki.

SZÍNÉSZNŐ: Hogyhogy senki? Biztos ebben?

PINCÉR: Szokott tévedni.

SZÍNÉSZNŐ: Kicsoda?

PINCÉR: A szerkezet. Egyszer csak beindul magától. Kértem már, hogy javítsák meg, meg is javították. Aztán most, úgy látszik, megint elromlott.

SZÍNÉSZNŐ: Biztos ebben?

PINCÉR: Nem.

SZÍNÉSZNŐ: És ha éppen gyilkolnak valakit a szobájában? És így jelez?
(a pincér hallgat)

SZÍNÉSZNŐ: Adjon inni.

PINCÉR: Hány cukorral kéri?

SZÍNÉSZNŐ: Inni adjon.

PINCÉR: Nem kér teát?

SZÍNÉSZNŐ: Inni szeretnék. Nem vagyok elég egyértelmű?

PINCÉR: Van itt egy demizson házi borom, ha megfelel.

(benyúl az ágy alá és kihúzza egy ötliteres demizsont)

PINCÉR: Vörös. Nem rossz.

SZÍNÉSZNŐ: Otthoni?

PINCÉR: Majdnem.

SZÍNÉSZNŐ: Nem szoktam bort inni.

PINCÉR: El kell ismernie, kedves művész – ha van egy kis önismerete, amit remélek –, hogy lehetetlen egy alak maga.

SZÍNÉSZNŐ: De elérem, amit akarok.

PINCÉR: Mindig?

SZÍNÉSZNŐ: Majdnem mindig. És ez már nagyon jó arány.

PINCÉR: Bor vagy tea?

SZÍNÉSZNŐ: Magának titkai vannak.

PINCÉR: Minden embernek vannak titkai.

SZÍNÉSZNŐ: De a maga titkait nem lehet komolyan venni.

- PINCÉR: Kihűl, megint kihűl a tea.
- SZÍNÉSZNŐ: Ez a végtelenül komoly arckifejezés.
- PINCÉR: Bor vagy tea?
- SZÍNÉSZNŐ: Adjon tüzet.
(A pincér tüzet ad a színésznőnek. A színésznő felkacag)
- SZÍNÉSZNŐ: Remeg a keze!
- PINCÉR: Lehet, hogy nem marasztalom magát sokáig.
- SZÍNÉSZNŐ: Nem is maradnék.
(szünet)
- SZÍNÉSZNŐ: Bár nem merek még lemenni a szobámba.
(szünet)
- SZÍNÉSZNŐ: Van ott valaki.
(szünet)
- SZÍNÉSZNŐ: Az udvarlóm. Dél-Amerikából. Csak miattam van itt.
(nagy csönd)
- SZÍNÉSZNŐ: Nem gondolja, hogy rossz helyen van ez a szekrény?
- PINCÉR: Nem.
- SZÍNÉSZNŐ: A szekrényt meg az ágyat fel kéne cserélnie egymással. Mindjárt sokkal több helye volna. És volna értelme kinyitni az ablakot is.
- PINCÉR: Leesik a hamu.
- SZÍNÉSZNŐ: Az asztalt is fél méterrel idebb húzhatná. Könnyedén beférne még egy szék, vagy amit akar. Ehhez értek.
(csönd)
- SZÍNÉSZNŐ: Ha egyetlen szék áll egy szobában, annál nincs örjítőbb. Egyetlen szék, egyetlen asztal, egyetlen ágy. Egyetlen szekrény. Egyetlen kép a falon. És rozsdás víz a csapban.
- PINCÉR: Nem vagyok biztos abban, hogy mindkettőnknek jó lesz ez a találkozás.
- SZÍNÉSZNŐ: Vegyük úgy, hogy nem hallottam ezt a kijelentést.
- PINCÉR: Gondolkoznom kell.
- SZÍNÉSZNŐ: Csak egészen nyugodtan.
(A színésznő fel-alá járkal a szobában. A pincér fejét öklére támasztva gondolkodik)
- SZÍNÉSZNŐ: Fogja meg a cigarettát egy pillanatra.
(A pincérnek adja a cigarettát és nekiesik a szekrénynek. A szekrény megmoccan, az üvegek megcsörrennek odabent)
- SZÍNÉSZNŐ: Meglátja majd, milyen jó lesz itt a hangulat!
(Újra nekiveselkedik a szekrénynek, ami fél métert csúsztat a szoba közepéig, aztán a nagy erőfeszítéstől kimerülten lecsúsztat a szekrény oldalán a földre. A pincér leejti a kezében füstölő csikket a padlóra és sarkával eltapossa. Benyúl a szekrénybe, egy whiskysüveget vesz ki onnan és az egyik te-
- áscsészébe whiskyt tölt, nyújtja a színésznőnek. Az elveszi)
- SZÍNÉSZNŐ: Jég nincs?
- PINCÉR: Nincs.
- SZÍNÉSZNŐ: Hozhatna lentről.
(a pincér hallgat)
- SZÍNÉSZNŐ: (még mindig liheg)
Na látja, most már elég hely van ahhoz, hogy idehúzhassa az ágyat.
- PINCÉR: Egészségére.
(a pincér meghúzza az üveget. A színésznő belelógatja nyelvét a teáscsészébe)
- SZÍNÉSZNŐ: Ugye lopott?
- PINCÉR: Nem az.
- SZÍNÉSZNŐ: Lopott whiskyt szívesebben innék.
(a pincér hallgat)
- SZÍNÉSZNŐ: Azt tudja-e, hogy Kossuth Lajosnak fontosabbak voltak a kutyák, mint az emberek?
- PINCÉR: Először hallom.
- SZÍNÉSZNŐ: A Kossuth Lajosnak volt egy titkára, és ennek a titkárnak volt egy kutyája, úgy hívták: Spakusz, a Spartacusból...
- PINCÉR: Igyon. Tegyen valamit maga is a hazáért és igyon.
- SZÍNÉSZNŐ: Üvegből könnyebb.
- PINCÉR: Ne mondja. Kéri?
- SZÍNÉSZNŐ: Cseréljünk.
- PINCÉR: Miért?
- SZÍNÉSZNŐ: És ez a Spakusz egy szál maga nekironított egy osztrák ágyúállásnak és megharapta a tü-zértisztet. Nem érdekli?
- PINCÉR: De.
- SZÍNÉSZNŐ: Most találom ki. Folytassam?
- PINCÉR: Majd később.
(Feláll és az ajtóhoz megy. Ráfordítja a kulcsot, a kulcsot kiveszi a zárból és zsebre vágja)
- SZÍNÉSZNŐ: Ezt most mért csinálta? Mért vette ki a kulcsot a zárból?
- PINCÉR: Még nem tudom. Nem szeretném, ha rajtunk ütnének.
- SZÍNÉSZNŐ: Mért zárta be az ajtót?
- PINCÉR: Úgy teszek, mintha nem lennék itt. Mindjárt lekapcsoljuk a villanyt is.
(a pincér lekapcsolja a villanyt)
- SZÍNÉSZNŐ: Ijeszteget?
- PINCÉR: Dehogy. Meg akarom nyugtatni.
(kinyitja a szekrényajtót, ahonnan fény árad ki)
- PINCÉR: Ezt a fényt nem látni kívülről. Látja? Jöjjön ide.
- SZÍNÉSZNŐ: Mit akar?
- PINCÉR: Semmit. Itt az üveg.
- SZÍNÉSZNŐ: Egy korty nem menne le most a torkomon.
- PINCÉR: Különös nő maga. Eddig másként vi-

- selkedett. Alig tudott uralkodni magán. Most hogy elcsendesedett.
- SZÍNÉSZNŐ: Nem tudom, mit gondoljak. Holnap fellépésem lesz, és...
- PINCÉR: Az alkohol jól fog tenni.
- SZÍNÉSZNŐ: Meg akar ölni?
- PINCÉR: Miért ilyen drámai? Mért akarnám megölni? Mit nyernék azzal? Meg tudja magyarázni?
- SZÍNÉSZNŐ: Ha örült, akkor nem a nyereség foglalkoztatja, hanem valami más, amit más nem is érthet.
- PINCÉR: Örült volnék? Szépen mondta.
- SZÍNÉSZNŐ: Nem tudom, hogy az-e, de félek.
- PINCÉR: Másnak lehet, hogy volna oka rá, magának nincs, biztosítom. Bár meglehet, én is félnék a maga helyében. Elszabadul olykor valami az emberben.
- (hallgatnak)
- PINCÉR: Igyon az üvegből. Kérem.
- (a színésznő elveszi az üveget, iszik, félremegy, köhögni kezd)
- PINCÉR: Kérem, folytassa a szoba átrendezését. Gyűjtsen rá. Éljen. Üljön a padlóra. Legyen szabad. Semmi se tilos immár.
- SZÍNÉSZNŐ: Miért immár? Miért immár?
- PINCÉR: Így jött a számra.
- SZÍNÉSZNŐ: Ez a szó rosszabbul esik, mint egy halálos fenyegetés.
- PINCÉR: Szóval hova tolná az ágyat?
- SZÍNÉSZNŐ: Nem tudom. Nem tudom.
- PINCÉR: A szekrény helyére. Egyébként nagyon erős maga, ahhoz képest, hogy nő. Ez a szekrény itt áll nyolc éve már. Nem nyúlt senki se hozzá.
- SZÍNÉSZNŐ: Tegyük vissza a helyére.
- PINCÉR: Most olyan, mint egy kislány. Igyon. Eljött a komoly ivás ideje – kislány.
- (a pincér megragadja a színésznő csuklóját és lerántja maga mellé)
- PINCÉR: Fogja meg az üveget és igyon.
- SZÍNÉSZNŐ: Nem kívánom. Mintha pirkadna odakint. Nem fogja megbocsátani magának.
- PINCÉR: Micsodát?
- SZÍNÉSZNŐ: Ha bánt engem.
- PINCÉR: Nem fogom bántani. Szabad emberek vagyunk. El akar menni?
- SZÍNÉSZNŐ: Igen.
- PINCÉR: Menjen, ha tud. Esetleg másszon ki az ablakon. Hat emelet, és van létra is. Nem veszélyes.
- (csönd)
- PINCÉR: Jöjjön, húzzuk el együtt az ágyat.
- (a színésznő engedelmesen feláll, elhúzzák az ágyat a faltól)
- PINCÉR: Immár van értelme kinyitni az ablakot. Ahogy olyan szépen mondta az előbb.
- SZÍNÉSZNŐ: Most mi lesz?
- PINCÉR: Nem tudom.
- SZÍNÉSZNŐ: Van megoldás?
- PINCÉR: Talán.
- (csönd)
- PINCÉR: Várjon.
- (feláll és vetkőzni kezd. A ruháit ledobja a földre)
- SZÍNÉSZNŐ: Mit csinál?
- PINCÉR: Valamit, ami, azt hiszem, mind magának, mind nekem jó lesz.
- SZÍNÉSZNŐ: Ne nyúljon hozzám!
- PINCÉR: A megoldást nem mindig látja előre az ember, de úgy tesz, úgy cselekszik, úgy gondolkodik, mintha látná: tervez folyton, akadályokat hárít el naponta, megvalósít és megvalósul. Maga itt ül a földön és reszket. Most az tehetnék magával, amit akarok.
- SZÍNÉSZNŐ: Ne nyúljon hozzám.
- PINCÉR: Eszembe sincs.
- (A falhoz megy és leakasztja Kossuth Lajos képét. A színésznő arca elé tartja)
- PINCÉR: Kéri a képet?
- (a színésznő megrázza a fejét)
- PINCÉR: Nincs kedve leködni? Szavakkal könnyen köpködött.
- (És összetöri a képuveget az asztal sarkán. A színésznő felsikolt. Aztán egy sarokba menekül a közleledő pincér elől. A pincér kiveszi civil ruháit a szekrényből és felöltözik)
- PINCÉR: Lesz ideje mindenre. Sokáig nem fogják megzavarni. A ma esti előadás – gondolom – elmarad. De ha nem – akkor nagyon jó lesz.
- (a széket az ablak alá húzza, feláll rá, kinyitja az ablakot, fülel)
- PINCÉR: Hallja a madarakat?
- (csönd)
- PINCÉR: A platánok lombja tele van verebekkel.
- (leszáll a székről, becsukja a szekrényt, a szobában sötét lesz. A pincér felhúzódkodik az ablakpárkányra)
- PINCÉR: Virrad.
- (eltűnik az ablakkeretből)
- (lassan virrad)

Petőcz András

FUTÁSOM, IDEGEN TÁJBAN

Mögöttem sorra-rendre: döbbent hallgatás.
Lerázhatatlanul jönnek. Mögöttem döbbent
hallgatás. Lerázhatatlan jönnek mögöttem:
döbbent hallgatás és csend. Lerázhatatlan
jönnek mögöttem, üldözöm. Döbbent hallgatás,
csend, lerázhatatlan futások mögöttem, csend
és hallgatás: mögöttem, sorra-rendre.

Nem hallatszik a csörtetésük: mikéntha álom.
Mikéntha álom: döbbent hallgatás és csend.
A csörtetésük, mögöttem, sorra-rendre:
nem hallatszik a lihegésük és a csörtetésük.
Elmosódott körvonalaik: látszódnak elmosódott
körvonalaik, elmosódott körvonalaik, láthatóak.
Látszódnak, ha magam mögé nézek.

Valamiféle erdőben volt a futásom. Valamiféle
erdőben volt eddig a futásom, valamiféle erdőben,
eddig, most homokdűnék. Most homoksivatag, körülöttem,
félhomály, elmosódott körvonalaikat látom, ha
visszanézek, félhomály és szürkeség, mindenütt.
Inkább csak szürkeség. Csupán szürkeség, inkább
csupán csak álmos szürkeség.

Nem hallatszik a lihegésük. Nem hallatszik, nem
a lihegésük, de tudom, érzem a levegő-után-
-kapkodást. Mikéntha álom. Nem hallható a levegő-
-után-kapkodásuk, de tudom a lihegésüket. Levegő
után kapkodok. Nem hallható. Csend. Döbbent
hallgatás. Egyre közelebb. Egyre közelebb, üldözöm.
Körülöttem homoksivatag. Inkább csak szürkeség.

Mikéntha álom. Inkább csak szürkeség, körülöttem,
inkább csak hallgatás. Félhomály és csend, szinte
hallom a lihegésüket, de a jelenlétük mégsem
hallható. Sportlövészet. Nem hallható, ahogy
kimondják mögöttem, mégis tudom, hogy kimondják.
Sportlövészet. Futásom görcsössé válik, mozdulataim
egyre merevebbek, egyre görcsösebbek, nem

szabad, hogy beérjenek az üldözőim. Fáradok.
 Nem szabad, hogy beérjenek az üldözőim, mondom
 magamban, de tudom, hogy mind-mind közelebb
 vannak, mind-mind határozottabbak mögöttem
 körvonalaik, szinte hallom a lihegésüket,
 miközben csend és hallgatás, körülöttem.
 Szinte hallom a lihegésük, mondom magamban,

szinte hallom, fegyvereik tüzelésre készen, mikéntha
 álomban, mikéntha értelmetlen, megmagyarázhatatlan
 látomásban, álomban-álmodásban, mögöttem
 üldözőim. Erőmet megfeszítve rohanok tovább,
 levegő után kapkodok, körülöttem döbbszent hallgatás,
 csend, mégis hallom őket, üldözőim mind-mind közelebb
 hozzám, versenyfutás ez, cél és értelem nélkül,

különös versenyfutás. Hallom az üldözőket, és
 nem tudhatom, meddig tart majd, mikor pihenhetek,
 véget ér-e egyszer?, nem tudhatom, mikor lesz
 vége, ha vége lesz egyszer, futásom idegen tájban,
 homoksivatagban, szürkeségben és félhomályban,
 szomorú látomásban, öntudatlan csendben, mikéntha
 álmodásban. Öntudatlan csendben, rohanok,

homoksivatagon és erdei ösvényeken, széles mezőkön
 futok, mikéntha álomban, majdnem-ha valóságban.
 Végtelen a száguldás bennem, sosem-volt erő,
 csendben és hallgatásban, körülöttem tompa
 szürkeség. Tompa szürkeség körülöttem, bizarr
 és különös alakok körvonalai, mögöttem bizarr
 és különös alakok elmosódott körvonalai.

Térey János

FENYÍTÉS

Most orvosolni próbálok, hogy eddig
elérkeztünk, nővér. Hogy így maradt
végképp függőben. Módosítanom kell
egyezményünket, úrnőm (és ön azt
mondhatja erre, hogy már túlbeszéltük
sokszorosán, de én revízióért
könyörgök). Jóarcúzni a beállt
helyzethez most már képtelen vagyok,
mert hozzánk méltóan kell, hogy berekesszük
függőben hagyott, kétes évadunkat.

Valami pregnáns változás talán még
szükséges itt. Tanácstalan vagyok
és helyretenni azzal úgyse fog, ha
eltilt magától, asszonyom, node
ismerjük el, túl engedékeny hozzám
a történetek fényében nem lehet.

Valami mélyreható változást még. –
A Kecskeméti utca, őszi dél
és újra ön. Mennyire más ilyenkor.
Ahogyan egy boltból kilép. Noha
ez a mérsékelt hangszírozott
jelenlét jobban megzavar, de látja,
így sokkal egyértelműbbnek találom,
úrnőm. Igen. Most hiányoznak a
színpadról ismerős, a tettetetten
nimfomániás gesztusok. Ahogy
sietve közelít, visszaköszön
(elnyertem, ami biztosan kijár,
mást semmit, ámde ennyit biztosan).

Valami mélyreható változás
(talán hogy megfenyítselek, te drága)
szükséges itt. És szabadulni innen,
e kierőszakolt meghallgatásról
ön sem fog egyhamar. Nem akarom
az imbecillis társalgást se, semmit.

Beszélnünk semmiképp sem érdemes.
 Mért titkolnám, azért hálás vagyok,
 hogy önt lehet ilyen brutálisan
 kívánni (noha meglehet, nem is
 adom nyilvánvaló tanújelét).
 Így első ránézésre legalábbis.
 Most már aggasztóan szükséges, úrnőm,
 hogy bekerítsen. Így. Hogy megfenyítsen.

INTO THE BLUE

A kéregmélyi ragyogás:
 domesztikált közöny.
 Egy aggasztó elválkozás
 burkába ütközöm.

GYALOGSÁGI ROHAM

A hullámot vető agóra
 itt. – Kifoszt, egy körülírható,
 tisztult közöny
 magasságáig von. A
 számontartott lentiek
 búcsúja ez. Visszabukó képsor:
 ünnep szilánkja még,
 a vetítőterem homálya már.
 Aligha több.
 Körút, az első villamos;
 egy nedvező plakát.

Beszély a nagyapáról

VOLODIMIR DIBROVA

Az apa bekukkantott a szobába, és megkérdezte fiától, hogy mit csinál.

– Tanulok.

A fiú egy könyv után nyúlt. A poros asztalon barna téglalap maradt utána.

– Hogy-hogy tanulsz? – csodálkozott az apa.

A fiúnak eszébe jutott, hogy ő most évet halaszt.

– Mi a fenét tanulsz?

– Csak ismételve, nehogy mindent elfelejtsek.

– Nagy nehezen benyomják az egyetemre – mondta az apa –, az ember azt hinné, nincs más dolga, mint tanulni. – Bejött a szobába. – Még szerencse, hogy úgy alakult, ahogy alakult.

A vizsgáin megbukott, s ráadásul huligánkodásra vetemedett: egy komszomolgyülésen az utolsó sorban ült, hogy olvashasson, a könyv unalmasnak bizonyult, mire négykézlábra állt, s a csajok kuncogása közepette igyekezett kifarolni a teremből, az elnökség észrevette, behívták a szüleit, avval fenyegetőztek, hogy jelentik a munkahelyükön, fegyelmit kapott, s ki is rúgták volna, ha nem jön közbe a baleset. A jégpálya mellett néhány krapek megtámadta, összerugdalták, két hétig feküdt kórházban agyarázkódással. A szülei évhalasztást kértek, s az egyetemi vezetés megadta.

– Mért nem válaszoltál nagyanyádnak? – kérdezte az apa.

– Válaszoltam.

– Mikor?

– Tegnap.

– Fel is adtad?

– Még nem.

– Nem?

– Illetve feladtam.

– Mikor?

– Tegnap.

– Nézz rám. – Az apa megvakarta az arcát, és körbejártatta tekintetét a szobán. Hétre vendégeket vártak, a kisebbik lánya eljegyzésére, s a felesége reggel óta zargatta.

– Látnod, milyen vagy – az apának nem akaródzott távozni –, ő ír, érdeklődik, hogy vagytok, mit csináltok satöbbi – az a minimum, hogy válaszolsz.

– Én válaszoltam – hazudta újra a fiú.

– Ott van egy szál maga – mondta az apa –, és vár.

A fiúnak eszébe jutott, hogy a nagymama a szünidő alatt is munkára szoktatta az unokáit. Hol egrest szedni, hol krumplit pucolni, de még fogalmazványokat is írni. „Pavel Morozov hőstette.” A nagymama harmincöt éven át orosz irodalmat tanított. Amíg a nagyapa élt, ő is parancsba kapta, hogy ő is adjon fel nekik házi feladatokat. A nagyapa matematikatanár volt.

– Foghatnád magad – mondta az apa –, s leugorhatnál hozzá.

A fiú nem válaszolt.

„Ül, mint akit ideragasztottak – gondolta az apa. – Lehet, hogy tényleg megjött az esze?”

– Te – mondta az apa –, olvastad, amit nagyapád írt? Azokat a visszaemlékezés-féléket... elmélkedéseket... az életről.

– Olvastam.

Volodimir Dibrova (sz. 1954) ukrán irodalomtörténész és író. Kötetét ez idáig nem publikált. Novellája *Pro dida* címmel jelent meg a *Dnipro* folyóiratban (1990/2. 60–67. o.).

„Ez derék” – gondolta az apa.

– Várj – mondta –, hogy olvashattad, mikor oda sem adtam neked?

– Nem adtad?

– Hol tekeregsz? – hangzott fel a hang, s az ajtóban megjelent az anya mártírfarca. – Két óra múlva itt vannak, s még innivalót kell venni.

– Pálinka van...

– És ásványvíz? És a bor? És a sör?

– Bor is van.

– Hol? Milyen bor?

– Mondom, hogy van.

– Nincs itt semmi. Megnéztem.

– Hogy-hogy nincs? Márkás bor.

– Ha mondom neked!

Az apa odahúzza a létrát és kimászott a félemeleti kiugróra. A fiú feszülten a könyvébe bújott.

– Na, menj csak szépen és vegyél – az anya becsukta maga mögött az ajtót.

– Hova a fenébe tűnt? – hallotta a fiú. Előszedte a térde közül az üveget és kihúzta belőle a dugót.

– Tisztán emlékszem...

A fiú betuszkolta a bort az üvegek közé és leült, de aztán gondolt egyet, levett a polcra néhány tankönyvet, az üveget a falhoz csúsztatta, majd eltakarta mindenféle jegyzetekkel.

– Eredj és vegyél valami száraz bort – az anya úgy beszélt, mintha gyenge lenne a hallása.

– Mi a fenének pont szárazat? – az apa is kedvelte a zengzetet.

– Szégyenben akarsz maradni?

– Ki előtt? Ezek előtt az isten bocsássa meg...

– Ne idegesíts föl.

– Egyébként rajtam kívül nincs, aki lemenjen itt?

– A gyerek beteg, épphogy felépült, most végre legalább hadd olvasson. Azt akarod, hogy útonálló legyen belőle?

A fiú felemelkedett, szétszedte az álcázást és előhalászta az atyai üveget.

– Már lett belőle, ami lett.

– És annak ki az oka?

– Hogy-hogy ki?

A fiú kihúzta fogával a dugót, és hörpintett a jól csúszó folyadékból. Azután, hogy megváltak egymástól, ő meg az egyetem, napokig ki sem lépett a szobájából, éjszakánként meg zenét hallgatott a fülhallgatón. Miután megreggelizett, kinyitotta a tálalót. A felbontatlan whisky mellett ott kélett egy üveg ásványvíz és egy üres Rigai balzsam. Ezért hát kikapaszkodott a kiugróra, ahol a bőröndök között apja rejtekhelye volt. A létráról le sem lépve nagyot húzott a konyakból, és várta, hová jut el gyorsabban a melegség. Ha a fejébe, akkor megtett mindent, nehogy elfagyjon a lába. Ha a lábába – akkor a fejét kellett felmelegíteni, s már nyúlt is a pálinka, a krími heresz vagy a muskotály után. Apa az édes borokat kedveli. Legtöbbször valami szárazsal vagy savanyúval fejezte be, nehogy az úri italok túlságosan elbázzák magukat, s elvégezvén dolgukat, felszabadítsák a helyet az élelmiszerboltból származóknak.

– És mondd csak, ki adta alá a lovat mindig? Ki?

– Eridj már végre!

– Ki nem tanította meg dolgozni?

– Nem elég neked, hogy én itt éjjel-nappal, mint valami rabszolga...

– Naná. Könnyebb magadnak megcsinálni, mintsem úgy alakítani a helyzetet, hogy...

– Három gyerek, de ha a szemetet le kell vinni, akkor – majd a mama!

– Meg kellett volna tanítani, rászoktatni őket...

– Pedagógusból van itt elég nélkülem is. Na hiszen, a tanárnő...

– Már megint a régi nóta?

– Taníttasson ő téged. Erkölcsmesítő újságkivágást is küld, versikét...

– Miért gyűlölsz úgy az anyámat? A gyerekeket is uszítod, ahelyett, hogy munkára szoktatnád őket.

– Mondom, hogy menj már, mert bezár a bolt!

– Kire emeled fel így a hangod?

– Aztán majd mehetsz taxival az éjjel-nappaliba!

Hallotta, ahogy válasz helyett megcsikordult a konyhaajtó, és a szobájáig nyúlt apja trappoló lépteinek a lánc. A fiú a könyv után kapott, s alighogy kivágódott az ajtó, már kérdezte is az apját:

– Ígérted, hogy odaadod a visszaemlékezéseket...

– Mi a nyavalyát?

– Nagyapa elmélkedéseit.

– Ja ... Az apának szüksége volt egy kis időre, hogy lecsillapodjon és gondolatait más irányba tudja terelni.

– Mindjárt – mondta, sarkon fordult és kiment a szobából.

Nem volt olyan nyár, hogy ne vitte volna le a gyerekeket a nagyapjukhoz meg a nagyanyjukhoz. Este ott gőzölgött az asztalon a borscs, mellette fehérlett a tejfől, az ököl nagyságú paradicsomok a kertből, pálinka, az unokáknak meg a befőtt és a túrós sütemény mézzel. Feje fölött a meleg lámpaernyő, az apa elterült a fotelban...

– Na, mi újság a nagyvilágban? – kérdi a nagyapa.

Az apa, miközben ezt-azt rágszál, ráérősen taglalja a nemzetközi eseményeket, a sok cselszövést, a színpalak mögötti harcokat.

– Hát akkor mit mondtak ezek tegnap is a rádióban? – csodálkozik a nagyapa.

– Mit akar – nevet az apa –, ez a dialektika!

A nagyapa bólogat. A fia jobban tudja. A központi apparátusban dolgozik. Különb titkokat is rábíznak.

– Itt a következő a helyzet – mondja az apa a harmadik kupica után. Nagyapa csiszolt kupicái, még a forradalom előtti időből származnak, a pálinka pedig mindig kancsóban van. – Vagy mi, vagy ők. Akarjuk vagy sem, a világ ilyen.

A gyerekek teleették magukat, most teát szürcsölnek a csészealjából és perccet rágszálnak hozzá, meg rugdalják egymást az asztal alatt, bár a kis szemük már rég álmosan pislog. Mit kell ilyenkor mondani? Bizony, jó éjszakát. Megjött a fiunk...

– Tessék – az apa meghozta a gyűrődött mappát –, itt van, elmélkedések, emlékek meg mindenféle, ami nagyapád után maradt.

A fiú elvette a mappát, tiszteletteljesen meghúzta a zsinórját. Felül egy kis papírlap feküdt, amire gondos tanáros írással az volt írva: „cement, kerítés, tetővas, megnézni Vaszil Lukicsnál”.

– Megy végre valaki borért vagy nem? – mint valami hírnök a harcmezőről, az anya rontott be a férfiakhoz. A szél nyers hús és hagyma szagát hozta.

– Mit üvöltesz? – vetette oda az apa. Úgy állt, hogy eltakarja a fiát. – Hadd tanuljon. Majd én megyek.

Mikor az apa meg az anya kiment, a fiú előbányászta az üveget, hatalmasat slukkolt belőle, eresztett egy nagyot, majd kézbe vette a mappát. Átpörgetve a sok kitüntető oklevelet, csekkszelvényt, jótállást és egy naptárlapot, rátalált nagyapa visszaemlékezéseire.

„A podóliai Vaszilivkában születtem – írta nagyapja –, ezernyolcszázkilencvenkilencben. Nagyanyámat az uraság még egy kutyáért kapta cserébe, apám pedig harcolt a törökök ellen. Szüleimnek tizenkét gyerekük volt. Nővérem, Jarina...”

A fiú átlapozott pár oldalt.

„Gyakran felidézem a múltat, próbálom elmondani a fiatal nemzedékeknek, milyen szörnyű életük volt a szegényeknek, de ők azt hiszik, hogy mindez mese. Manapság egy első osztályos tanuló jóval többet tud, mint én az iskola elvégzése után, politikai felvilágosultság szempontjából pedig még inkább. Akkoriban én még nem értettem a magam társadalmi...”

A fiú beleszagolt a levegőbe. Majonézes gomba. Anya rég nem csinált. Rábukott az üvegre, s amikor a helyére tette, már épphogy csak félig volt.

„Kölyökkoromban Zeliński földesúrnál szolgáltam, tartottam az eke szarvát, meg az állatot is hajtottam. A legyek miatt, meg főleg amiatt, hogy egymagam voltam, néhány csíkot rosszul szántottam fel – ezeket mifelénk „kótyának” hívták –, amiért az atamán véresre vert. Azután még egyszer, pedig akkor nem volt semmi vétkem. Iskolába nem jártam, mert minden rokonom frástudatlan volt, s nem volt kiről példát vegyek. Egyetlen ember biztatott arra, hogy tanuljak, mert az iskolában nem bántják az embert, és víz is van mindig, a földesúrnál meg nem vittek ki vizet a szántóvetőknek. Két év tanulás után elhatároztam, hogy tanító leszek. Apámnak volt egy rossz órája, gondoltam, majd én megjavítom, mert egy tanítónak dukál az óra. Apám azt akarta, hogy maradjak a gazdaságban. Erősen összekülönböztünk, s akkor megvert. Mi-

re én kivettem a szekrényből az órát, és elindultam – először az iskolába, aztán a szemináriumba, s a polgárháború befejeztével az egyetemre.”

Csöngettek.

– Vettél? – kérdezte az anya.

– Vettem – felelt az apa –, olyan sor állt...

– Azt mondtam, szárazat!

– És ez milyen?

– Félszáraz.

– Mi a különbség?

– Semmit nem lehet rábízni!

– Na most már csönd! Mert mindjárt lelépek, aztán fogadhatod őket egymagad!

– Hogy unom már ezt az egész cseszegetést! Mindegyik velem szórakozik! Három gyerek, és akkor...

„A francba veletek! ...” – gondolta a fiú, és újra az üveg után nyúlt, de ezúttal tovább tartotta a szájában a folyadékot, hogy érezze a bukját.

Már az emlékek végénél tartott:

„Nyugdíjbamenetelem után sem függesztettem fel a társadalmi munkát, a klubunk antiklerikális körét vezettem.”

Egészséges felnőtt nőszemély a doktor néni, de hogy egy edényt elmosson, azt nem. Nem csoda, hogy menekülnek tőle a férfiak.

– Mit mondtam én neked?

– Ott volt az a Tolja is – milyen egy komoly ember. De ő az orrát húzta rá. Most aztán keress valami különbet.

A fiú arrébb lökte a mappát, mire egy papír esett ki belőle.

– Ez a fafejű hülye is...

– És ki védte meg, amikor meghagytam neki, hogy vágja le a szakállát? He?

A papírdarab a „Péti só” c. sokszorosított újság egy példányának bizonyult, benne a nagypapa fényképe, amint előadást tart a vegyi kombinát munkásszállásán. Hallgatóinak nincs saját lakásuk és kénytelenek a péti sóval átitatott pokoli levegőt szívni. A fénykép alatt a nagypapa kézírása.

„Idén nyáron megyénk területén...”

– És azt a szarjankót ki édesgette ide? Minek kellett a lányodnak úgy sietni a férjhezmenéssel? Azért, mert élsportoló? Élsportoló...

– Abból is van ilyen is, meg olyan is.

– Elcsináltatta volna – és kész.

– „Elcsináltatta volna!” Hogy száradna le a nyelved!

„Idén nyáron megyénk területén a klérus emberei újra a régi, szégyenletes eszközökhöz folyamodtak.”

Az anya sírni kezdett.

– Én is zokognék a helyedben. Szép kis alakot szültél magadnak!

– Egy ilyen ganéra csesztem el a fiatalágom!

– Mit mondtál?

– Ne közelíts, mert kiáltok!

– Lesz csönd?

– Fékezd a kezeidet, mert beléd vágok!

– Tedd le azt a kést!

– Vagy leforrázlak, hogy a szemed ugrik ki a helyéből.

– Rakd le a teáskannát!

A fiú kortyolt egy triplát.

– Ne gyere közelebb, mert hívom a fiam!

A fiú ügyesen bedugaszolta az üveget, és betolta egészen a falhoz. „Idén nyáron megyénk területén a klérus emberei újra csak a régi, szégyenletes eszközökhöz folyamodtak. A dolgozók közt a »szentírásaikat« osztogatták, amiket tapasztalt kéz írt. A szentfázék nyilván a mi iskolánkban szerzett képesítést, az állam egy csomó pénz költött rá, neki azonban nem fülük a foga a tudományhoz, a művészethez, ahhoz, hogy behatoljon a szépség világába, hanem embertársai kábítására adta a fejét. Ezek a »szentírások« is: imádságok, fogadalmak, fenyegetőzések és babonák elegye. És mindez – a mi időnkben, mikor az űrhajósok...”

– Majd megtudjátok, mikor felfordulok!

– Becsületszavamra nem tudom, minek húzod fel így magad. Ég a hús!

Az égett hús szaga edénycsörömpöléssel és háztartási csatakiáltásokkal vegyült.

„Életem kétharmad részét nem a szülőfalumban éltem le – olvasta tovább a fiú. – Úgy tűnhetne, rég ideje elfelejteni, valójában pedig épp ellenkezőleg. Látom lelki szemeimmel, ahogy Piljavából, Jackivból, de még Zsaboklickijből is jönnek a szekerek a lányokért, s kiáltoznak a lovon ülők: »Lányok, két zlotyért céklát szedni!« Mások meg: »Nálam két tallért kaptok, hozzám gyertek!« Előfordult, hogy az egyik szekér átcsábított napszámosokat a másíkról. Gyerekek is szedték a céklát, meg a kisebb legények is. A nagylányok két sort vittek, mi, kicsik, egyet. Komoly, fárasztó munka volt az nekem. A szántó hatalmas, a sorok megszámlálhatatlanok, mindenfelől szólt az énekszó. Azt hihette volna az ember, a lányok mást se csinálnak, mint énekelnek, mégis, nem bírsz lépést tartani velük. Gőzölög a föld, a levegő áttetsző, látni, ahogy az atomok vibrálnak a szemed előtt, verdesnek a kis szárnyaikkal, mintha valami nagy munka elvégzésére igyekeznének. Gyerekkoromban úgy gondoltam, hogy ilyen atomokból (amiket tudatlanságom okán »bogárcáknak« hívtam) áll minden dolog, a víz is, a levegő is, s ezért nem esik szét semmi.”

– A borsó minek?

– Salátának.

– Találhatott volna szebbet is magának.

– Mi kifogásod van ellene?

– Először is a lányod magasabb, mint ő...

– Csak ha az ünneplőcipőjében van, egyébként majdnem egyforma magasak.

– És? A lányod egész életében járjon mezítláb?

– Julecskával is nagyon jóban van, mindig hoz neki valami ajándékot, és arany a keze. Tegnap befoltotta a vájdlíngot, ami miatt neked fél éve könyörgök!

A fiú bemászott az asztal alá, s amikor a drága nedű kicsorgott az üvegből, kint, az ablakon túl megpillantotta az atomokat. Egy pillanatra feltárult előtte, hogy a tárgyak kockái, a színes foltok, de még az égszínkéék háttér is – mindez azokból a mókás, bizsi-büsi bogárcákból áll.

„Tessék, a nagyfater!” – gondolta a fiú. Az óvatosságról megfelelően az asztalra rakta a bort, és újra a mappa felé fordult.

„Kedves hitvesem” – fogott bele a levél olvasásába.

– Az is, mikor megtudta, hogy terhes a lányod, rögtön lelépett, másnál kereste a kikapcsolódást. Evvel ugyanaz lesz.

– Mikor Julecska meghallja a csengőt, már rohan az ajtóhoz, „Miszi, Miszi”, még csak nem is bácsi, csak úgy lemiszi.

„Ma igen boldogok lehetünk, te meg én, mert a mi kedves fiunk újságszerkesztő lett. Épp most jöttünk meg a bankettől, de az álom elkerül, pedig már éjjel három óra. Az unokáink külön szobába alusznak, ezért kijöttem ide a konyhába. Itt gáz van. Ez az új lakásuk három szobából áll, a tizenkettedik emeleten, innen mindent látni. Mi ugyan mikor álmodhattunk ilyesmiről? Ahogy csenevész, maszatos fiúként futkosott, aztán nem volt miből új télikabátot csináltatni neki. Most viszont ismert újságíró, újszólván író. Aki részt vett a banketten, az mind csodálta a munkabírását, a szervezőképességét. A központi apparátus osztályvezetője, az előző munkahelyéről, sajnálta is, hogy egy ilyen munkatársától meg kell most válnia. Sok meleg szó hangzott el az egész család, a felesége meg a mi kettőnk címére. Azt mondják, nem volt hitványabb a bankett, mint akárkié. Álmodhattam-e valaha is ilyesmiről én, az egyszerű falusi ember? A fiunk barátai voltak ott, s mind őszintén örültek a sikereinek, késő éjjelig vigadtak, mindenki igen fesztelenül. Pedig hát ezek a Pásák, Zsorák meg Tolják komoly emberek: ügyész, újságíró, az apparátus dolgozói. Büszke vagyok, csókoltatlak, a fiunk még egy fokkal feljebb emelte az egész családukat.”

– Ha tudni akarod, Misa Polis hetedikes korától szerelmes volt belé, csak aztán átment egy másik iskolába. És amikor összeveszték, Szvitlana az ő bosszantására ment ahhoz az élsportolóhoz. De Misa Polis akkor is visszavárta.

– Misa Polis! Ismerjük mi az ilyen „polisiakat”.

– Az egy szem unokánk apa nélkül nőjön fel?

– Hát mi mire vagyunk?

– És Szvitlana? Neki nem kell férfi? Azt akarod, hogy isten tudja, hol meg kivel álljon össze?

– Evvel a két kezemmel fojtom meg...

– Mit vagy olyan nagylegény? Elfelejtet, hogy már nem vagy szerkesztő úr? Mindenki úgyis csak azt le-

si, mikor teszel egy rossz lépést. Amikor lakást kértél, a haverod is azt válaszolta, hogy a papír szerint nem jár több lakóterület. Szép kis barát az ilyen!

– A rohadék!

– Mit mondtam neked mindig? Nem hitted el. Ezek meg – orvosok, megvannak a kapcsolataik, plusz szereti is Szvitlanát, szereti! És Szvitlana is őt. Tegnap egyenesen egy olyan célzást tett, azt mondja, nem tűnt fel a mamának, hogy milyen furcsa, hogy Julecska hogy hasonlít hozzám? Hozhatok egy fényképet, amin gyerekkoromban vagyok, majd meg tetszik látni, mire célzok.

Remélve, hogy talál még valamit a bogarokról, a fiú pörgette a lapokat. „A kollektivizáció után nevelőtanár voltam egy iskolában, és két gyereket átirányítottam az orosz osztályból az ukrán osztályba. Megváltak nacionalizmussal. Kiszállt egy bizottság. A vezetője behívott és közölte, hogy semmiben nem vagyok vétkes, de azt tanácsolta, hogy meneküljünk el. A Donbaszba mentünk. A kisebbik fiunk megbetegedett és meghalt. Harmincnyolcban sikerült módszertanosként elhelyezkednem, de az év végére a nyolc módszertanos közül hét megtorlás áldozata lett. A végén hívtak engem is, és megparancsolták, hogy adjam ki mindazoknak a nevét, akiket a falunkból ismertem, de reggelre kiengedtek. Húsz év múlva hívtak újra, és azt kérdezték: mit gondolkod azokról a módszertanosokról? Azt feleltem, hogy csodás emberek. Hát azt tudja, mondták, hogy az a csoda, hogy maga megmenekült!”

– Inkább meghalok, mintsem hogy az édes lányomat...

– Hallgass! Mindjárt nyugdíjas, s akkor ő, a nagy módszertanos, cseszeget!

– Le vagyok ti mind! Felőlem hozzámehet egy négerhez is!

„Az egyikük, Priszjajzsnjuk, túlélte, s mikor visszakapta a neve becsületét, eljött hozzám. Megöleltük egymást és sírva fakadtunk. Kérdeztem, hogy most mint gondolkodik? Azt gondolom, mondta, amit azelőtt is gondoltam. A hiba kiderült, én meg a mi emberünk voltam és végig az is maradok.”

Csilingelt a csengő, és a hangok megszorodtak. A fiú végleg kiürítette az üveget, betuszkolta a szekrénybe, zoknikat szórt a tetejére.

– Na, hol, merre sétáltatok? – kérdezte az anya.

– A pajkban – válaszolt Julja, a kisunoka.

– Kezicsókolom – mondta Mihajlo Polis.

– Már elindultak – mondta a kisebbik lány –, kábé öt perc múlva itt lesznek.

A fiú szétharapott egy szem szerecsendiót, hogy ne érződjön leheletén a borszag. A közeli házakon a tetőantennák burjánözva tekergőzni kezdtek, s a két egyforma szemhatár sehogy sem akart egygyólvadni. A bogarak is eltűntek.

Nylván megjött a „násznap”, mert kint felharsant a dzsessz-énekegyüttes. A prímest az anya vitte. A nővére és egy ismeretlen drámai szoprán kontrázott neki. Az ütemet hol tartva, hol nem, be-belépdelt az apa a maga szinkópáival. Megfontoltan, de azért észrevehetően brummogott valami basszus, és néha belecsilingelt az egészbe egy gyerekhang. Az együttesnek egy dobogón kellett állnia, amit ide-oda huzigáltak az egész lakásban, mert a zeneszám hol a semmibe veszett, hol közvetlenül a fiú fülénél szólt – amíg csak az ajtót feltépve be nem tört a szobába.

– Ő a mi pici fiunk – mondta az apa. A fiú köszönt.

– Ez a fal nem volt...

Misa Polis apja bottal járó veteránnak bizonyult, aki egy gombára hasonlított. Rendjeltartója egy helyen megvetemedett és felfelé meredt, füstös bajuszával párhuzamosan.

– A félemeleti kiugrót itt látták? – kérdezte az apa. – Ami a kiugrót illeti, nekem kellett a parkettát lerakni! Melósokat hívni túl sokba kerül. Eteti, itatja őket az ember, aztán még fizetni is. Gondoltam, elmentek ti a francba!

E szavak után az apa kezdett megkettőződni, s a vendég úgyszintén. Ott álltak négyesben a fiú előtt és rángatóztak, mintha egyugyanarra a madzagra lettek volna felfűzve. A figyelmesebb tekintet azonban felfedezte, hogy az apák élénkebben, változatosabban mozogtak, míg a Polisoknak csak a fejük himbálódzott le-föl, mint a toronydaru.

„Mindegyik párocskának megvan a maga madzaga – elmélkedett a fiú. – Hol ezek, hol azok. Ilyen ma a világ. És a bogarak? Vagy azok csak az előző szakaszra voltak jellemzőek?”

– Szóval ő a fiam – mondta az apa –, ül és magol. Mit olvasol, kisfiam?

A fiú ráébredt, hogy már rég vécére akar menni. Hogy ne kelljen szégyellnie magát, fogta a mappát, és nagy manőverezéssel, nehogy meglökjön valakit a kvartettből, kislisszolt.

– Szegény megboldogult apám, aki pedagógus volt – hallotta a fiú a háta mögött –, nem sokkal halála előtt...

A fiú bezárkózott, leült, és tekintetét fokálisan összpontosította.

„1948-ban – írta a nagyapa – a Petrovkai Bányászati Technikum alapszervezete fogadott soraiba tagjelöltként. Mikor behívtak s megyei pártbizottságra, hogy a jelentkezésemet megtárgyalják, Zjupa elvtárs, a párttitkár éppen beutalót kapott, s Szemcskina elvtársnő, a helyettese azt javasolta, hogy napoljuk el az ügy megtárgyalását, amíg Zjupa elvtárs vissza nem jön, de utána többé nem hívtak, bár Zjupa elvtárs többszöri megkeresésemre azt válaszolta, hogy az első adandó alkalommal hívatni fognak.

1953-ban a 6-os számú iskola alapszerve fogadta el a jelentkezésemet, de Kocevap elvtárs, az akkori gazdasági igazgató kijelentette, hogy én szándékosan maradtam ott a megszállt területen. Pedig hát 1941-ben a megyei vezetés azt ígérte, hogy ők gondoskodnak a tanszemélyzet evakuálásáról, aztán éjjel anélkül mentek el, hogy bárkit értesítettek volna.

Ezerkilencszázötvenhatban újra jelentkeztem, de akkor az iskolaigazgató, Lupenec elvtárs közölte a pártirodával, hogy én titkos petljurista vagyok. Soha nem voltam én petljurista! Egész életemben becsületesen dolgoztam, matematikát tanítottam a felsősöknek meg a középiskolásoknak, huszonhatban a szelígyivszkai közművelődési dolgozók körének a fejevé választottak, az ateista klubot is vezettem. Az iskola alapszerve nem válaszolt, s megtagadták, hogy a jelentkezésemet megtárgyalják. Az ilyen hozzáállás...”

Mégiscsak ki kellett menni. Midőn a fiú visszament a szobába, ott Miska két mamája állt, szfinxi keblekkel. Miután köszöntek, az ikrek kiözlöltek, de az ajtót nem csukták be.

„Ajtó! – üvöltött rá majdnem, de időben észbe kapott, ez az a hogyishívjákunk most...”

Amíg a megfelelő kifejezést kereste, a szomszéd szobában megkezdődtek a tárgyalások, és egy basszus kijelentette, hogy „ők török népek, német földről jöttek, a ház tűzét nézik.”

– Tudjuk azt mi is – fújtatott az apa. Egy ideig senki nem szólt semmit. – Izé, azt akartam mondani – a fiú szinte látta, ahogy az apa a bal kezén az ujjait terpesztgeti.

– A maguk Miskája, tudják – szakította félbe az anya –, olyan jólnevelt, olyan...

Miska mamája hagyta, hogy végigmondja, és az időjárásra terelte a szót, ilyen időjárás volt, amikor egy ismerős rokon, aki szenvedélyes vadász, valami nagyfejűvel vadászott, mikor leesett az első hó, menyét-nyomra bukkantak, hát mi innen tudunk a dologról, mert az unokaöccse ugyanabban az iskolában végzett, ahol a gyerekeink is tanultak és megismerkedtek, igaz, a sanyarú sors egy időre elválasztotta őket, ki nem követ el fiatalon hibát, de mondják meg őszintén – adják a lányt vagy még hadd nőjön?

E szavak után csend lett.

– Mit is mondhatnánk – szólalt meg az apa –, meghánytuk-vetettük... Én és a feleségem, mi már rég... de a...

– Ha a gyerekek szeretik egymást – támogatta meg az anya –, mi nem fogjuk ellenezni. Bennünk megvan a megértés, nem vagyunk mi vadállatok...

A fiú felállt és becsukta az ajtót. A mappában néhány fénykép maradt, egy kérdőív meg egy levél.

„Tisztelt Szerkesztőség – írta a nagyapa –, hetvenkét éves vagyok. Sok energiába került...” A sorok összekuszálódtak, mint a rosszul felszerelt pecaboton a zsinór. „Kérjük, támogassák... a veterán dolgozók klubjának önszorgalmazó pénztárát ... saját bélyegzőt... jogi személynek ismerjék el... mert a takarékpénztár vezetője... avval indokolta...”

Előkerültek a csoportképek is. Hetedik „A”, nyolcadik „B”, kirándulók tarka csoportjai – emlékmű, körülötte virágcsokrok.

– Kedvezményes beutaló – csivítették, s eltakarták a nagyapát –, egészségügyi intézmény, nagypolgári környezet... a legméltóbbaknak... talán maga a cár ... mért nem jössz már?

– Mért nem jössz már? – rikkantott az anya. – Egy-kettő, asztalhoz!

Mire a fiú kiért, a kaviáros szendvicsek felét szétkapkodták, s a tálak salátahegyei is jelentősen megcsappantak.

– Vegyenek ebből a fasírtból. Gombamártással!

Megérkezett az idősebb lány is, igaz, a zenésze nélkül, akiről egyébként kiderült, hogy nem egy kamarazenekear hegedűse, hanem egy fúvószenekar őrmestere, s az Urálon túlról származik.

– Nem, nem, nem! Neki, tudják, nem szabad.

– Csak tisztán szimbolikusan!

– Soha nem iszik.

– Ez csak egy kis száraz bor.

– Félszáraz.

– Ez esetben...

– Na, csupán tisztán szimbolikusan...

A míg a jövődő anyós azt tudakolta, ki szedte ezt a gyönyörű gombát, néhány sekélyesen szimbolikus pohár után a világ kezdett a fiú előtt alkotóelemeire hullni. Apjából, mint egy pakli kártyából, kizuhant nagyanyja nevetése, nagybátyjának és nem tudni, kinek az a szokása, hogy izgalmban az ujjait pergetteti.

„Hát nagypapa?” – ötlött fel a fiúban, és jobban odanézett. A pakliból a káderjelentés sárguló lapja bukkott ki, amely amiatt idegeskedett, hogy történt-e elhajlás a határozatok végrehajtásában, részt vett-e ellenzéki tevékenységben, vagy felelősségre vonták-e bírósági úton.

– Nálam a szerkesztőségben... – mondta az apa.

– Nagyon finom – mondta az anya –, ha valaki nem fél a fokhagymától, új recept, a munkahelyemen kaptam, nagyon tudom ajánlani, Szvitlana...

– Szvitlana? – csodálkoztak a vendégek –, hát még főzni is tud?

– Borisz Mojszejevics, Eszter Iszakivna, vegyenek, szedek még a tányérjukra.

– Most viszont – az apaféle pakliból egy tüzes néptribun ugrott elő –, nincs nálunk rend, bizony nincs!

Ipamuram erős kézzel egybetartotta a kártyáit és tartózkodóan bólogatott. Az ifjúság a magnetofon körül buzgólkodott.

– Szóval ő a mi egyetemi pógárunk – az apa váratlanul magához szorította a fiút és megcsókolta, alighanem tíz év óta először.

– Na? – kérdezte szenvedelmesen.

Borisz Mojszejevics kiment az erkélyre, hogy rágyújtson.

– Eh! – mondta az apa. – Azt hiszed, engem nem undorít ez az egész?

A fiú egy kicsit kihajolt az ölelésből és nyomban megpillantotta maga előtt a nagypapát. A „kótyákért” összeverte az atamán. Az orrából csöpög a vér, s körülötte körös-körül tobzódtak a bogarak, vagyis az atomok.

Válaszul a fiú csuklott egy hangosat, egészen úgy, mint a nagypapa, mikor a lámpaernyő alá telepedtek városi utódjai, és az asztalon ott gőzölgött a forró borscs.

Mindenki felé fordult.

– Nem megmondtam! – szólalt meg az anya.

– Mindenkivel megesik! – mondta Eszter Iszakivna.

– Mindenkivel! Mindenkivel! – visszhangozták a régi és az új rokonok.

Misko az ágyhoz támogatta. A világ felbomlott szemeiben és most csomókban gomolygott a feje fölött. Nem törődve a földrengéssel, csak a padló és a mennyezet maradt a szokott helyén. A két család a háta mögött megállapodott, hogy elugranak gombát szedni, s mindenki a maga Zsiguliját ajánlgatta.

– A kis asztalon van a desszert – adta hírül az anya. – Tessék parancsolni, „Napoleon”. Ki kér kávét? Ki kér teát?

A „Napoleont” meghallva a mennyezet nem bírta tovább, és a szoba legtávolabbi sarkába korcsolyázott. A fiú felkapta a fejét, s abban a pillanatban a parkettás padló minden előzetes figyelmeztetés nélkül az arcára zuhant.

FORDÍTOTTA BOJTÁR ENDRE

A

ajánlata nyelvvizsgára készülőknek

KÉSZÜLJÜNK A NYELVVIZSGÁRA!

Az angol, német és orosz nyelvű változatban készülő kiadvány a B típusú, elsősorban az írás- és olvasáskészséget elbíráló nyelvvizsga feladataihoz hasonló anyagokat ad közre. A gyakorlóanyagok a szállodaszakma eredeti formanyomtatványai, amelyekkel az adott nyelvterületen találkozhatunk.

Gáborján Lászlóné dr. — dr. Horváth Iván

TÁJÉKOZTATÓ AZ ÁLLAMI NYELVVIZSGÁRÓL

A kiadvány a megreformált, új rendeletekkel szabályozott állami nyelvvizsga rendszerről ad mindenre kiterjedő tájékoztatást. A rendeletek mellett tartalmazza a nyelvvizsgák rendjét, értékelési szisztémáját, valamint a vizsgák anyagát élő és klasszikus nyelvek bontásában.

ÉS MÉG EGY AJÁNLAT:

HA NYELVET TANUL — VÁLASSZA A LINGVA NYELVKÖNYVEKET!

A legkorszerűbb angol, francia és német nyelvkönyvek, licencek alapján!

Újonnan megnyíló antikvárium

vásárol régi könyveket,
könyvtárakat.

PONT KÖNYVKERESKEDÉS BT

V. Mérleg utca 6. Telefon: 117-2853.

Tudomány és politika

LENGYEL LÁSZLÓ

Tudomány és politika – össze nem illő fogalmak. De itt Kelet-Közép-Európában kevés dolog fonódott annyira össze, mint tudomány és politika. És amikor bekövetkezett egy politikai rendszer, egy politikai korszak válsága, az magával hozta a tudomány válságát is.

Három kérdést teszek fel magamnak. Az első a leíró tudományok helyzetére vonatkozik: tudtak-e a magyar társadalomtudományi leírások lényegeset hozzáadni a világ tudományához? A második kérdés a leíró tudományok tárgya, vagyis a leírt rendszer, mechanizmus tényeire vonatkozik. A harmadik kérdés: mivé lesz az úgynevezett normatív társadalomtudomány, legyen az ellenzéki vagy kormánypárti? Végül szólni szeretnék a kilencvenes évek tudóstípusairól: a tudós politikai Messiásról, a professzionista szakértőről és a perifériára tolt kritikai társadalomkutatóról.

Vegyük az első kérdést. Élesen fogalmazok, vitát kívánok provokálni. Véleményem szerint a magyar társadalomtudományok és társadalomkutatók nagyobb része az elmúlt negyven évben nem tudott kilépni a provincializmusból. A provincia határai könyörtelenül visszatartották. A tudomány mércéje a provincia mércéje volt. Nézzük a magyar közgazdaság-tudomány eredményeit. Ez a közgazdaságtan a provincia, Kelet-Európa értékítélete szerint komoly eredményeket ért el. Csak hogy a világ mértéke nem ez. Mert amit leírtak a legjobbak, az egy provincia játékszabályainak gyűjteménye volt, és nem a világ gazdasági játékszabályaié. Amikor most legördül a függöny, és Kelet-Európa gazdasága valami mássá változik, a korábbi leírások szinte használhatatlannak tűnnek, akár a kremlinológusok jelentései. Példám Kornai János. A kiváló tudós onnan indult, hogy leírta a szocializmus túlcenzúrált rendszerét, éles bírálatot gyakorolt az egyensúlyi elméletek, a walrasi közgazdaságtan felett, és arra a következtetésre jutott, hogy a szocialista hiánygazdaság és a kínálati piacgazdaság egymásnak tartós ellentettjei, hogy a közgazdász szentelje életét e hiánygazdaság tényei leírásának. Majd a végeredmény ma: Kornai János harminc év után visszatér Friedrich Hayek, Ludwig von Mises álláspontjára, amit ezek az úriemberek már a húszas években kifejtettek, hogy a szocialista gazdaság közgazdasági szempontból értékelhetetlen, a tiszta közgazdaságtannak nincs mit kezdenie vele. És Kornai indulatos röpiratot – normatív tudományos röplapot – ad ki, hogy a piacgazdaság jobb dolog, hogyan kell arra menni. Istenem, az volna a tudományos eredmény, amit a bécsi iskola, vagy Pareto államszocializmusról szóló írásai elmondtak a századelőn? Kornai tragédiája a magyar közgazdaság-

tudomány tragédiája. Nem tudtuk magunkat beilleszteni a világméretű fejlődésbe, hiszen a provincia szabályszerűségei érdektelenek a világgazdasági folyamatok szempontjából. Természetesen Kornai átképezheti magát „amerikai tudóssá”, de ettől még megmarad a magyar közgazdaság-tudomány kellemetlen kérdése, hogy hogyan tovább. Mit érnek azok a művek, amelyek ott sorakoznak a polcainkon? Értnek-e többet, mint történeti kordokumentumok? És félek, hogy ugyanez a magyar szociológia, filozófia, politikatudomány gondja is. Nem szólva a történettudomány bizonyos provincializmusáról, vagy, finomabban szólva, regionalizmusáról. Most nem a módszertanról beszélek, amelyben elhagytak minket, hanem arról, hogy tudtunk-e kapcsolódni világméretű paradigmákhoz. Azt már meg sem merem kérdezni, hogy ki tudtunk-e alakítani ilyen paradigmákat.

Más kérdés, hogy társadalmak egészen jól működnek társadalomtudományi színvonal és eredmény nélkül is. Így a japán, a dél-koreai vagy tajvani közgazdaság-tudomány teljesítményei ismeretlenek a világ előtt – valószínűleg mert nincsenek ilyen eredmények –, mégis ezen nemzetek gazdasági eredményeket mutatnak fel. Hozzájuk képest a magyar közgazdászok világhírűek, a gazdaság eredményei alatta maradnak a várakozásnak. Ezzel csak azt a bizonytalan gondolatot szeretném megfogalmazni, hogy talán ott dűlnak a tudományok, ahol válság válságra jő, s ott nemigen kérnek belőlük, ahol van teljesítmény.

A második probléma, hogy mit tegyünk akkor, ha kiderül, hogy tudományunk eddigi tárgya és annak tényei nem hitelesek. Vajon azok a tények, amelyeket felhalmoztunk a rendszerről, hitelesen festették-e le a rendszer működését, vagy jönni fog egy új tudomány, amely visszamenőleg is újra minősíti a tárgyat. Ez nem elvont kérdés. Példám az olasz közgazdaságtan, amelyben nagy vita zajlott le 1945 után, hogy mit kezdjenek a háború előtti gazdaság tényeivel, statisztikai-közgazdasági elemzéseivel. Ezekre elméletek épültek. És amikor elkezdtek vizsgálni az adatokat, az összefüggéseket, kiderült, hogy többségük torzított, hamis. Az intézmények leírásainál, működési szabályaik elemzésekor ugyancsak torzulásokat találtak, szinte semmi sem volt úgy, az intézmények nem a leírtak szerint működtek. A kelet-európai szovjet típusú gazdaságokban szakadék tátong a mérhető tények és az elméletek között. Magyarországon kissé jobb ugyan a helyzet, de itt is dilemma, hogyan lehetséges egy új közgazdaságtan, amely semmivé teszi a korábbi azzal, hogy fölülvizsgálja a tényeket. A leíró tudományok nem tudták megmagyarázni, hogy mitől jutott válságba az, amiben éltünk, a leíró gazdaságtan, szociológia

A Társadalomtudományi Társaság első ülésén elhangzott előadás szövege.

a tényekből és az intézményekből nem következtetett gyors hanyatlásra. Ellenkezőleg, meglepődött. A meglepetés a tudomány szemszögéből „jogos”. A nyolcvanas évek közepére tartottunk ott, hogy tudományos értékű leírások születtek a rendszer természetéről. Ezek a leírások nem következtethettek az idő kizökkenésére, mert a mögöttes tények titokban maradtak.

További kérdés: vajon a szellem a királyfi arjának lelke volt-e, avagy Fortinbras kénje, vagy egy ügyetlen magdnyomozó, ki a szellem mezébe bűjt a helsingőri jelmezölcsősömöben, és napokig ott lábatlankodott a vár körül? Polonius béréte föl? Most már ez is titok marad, mint annyi minden.”

KÁLNOKY LÁSZLÓ: A SZELLEM

Ki vagy mi volt a szellem? Titok maradt.

A magyar társadalomtudomány normatív tudományként a jóslatok és az előrejelzések tudománya is volt. Mint normatív tudománnyal is foglalkozónak, be kell látnom, hogy a jóslatok túlnyomó többsége nem jött be. És a javaslatok, reformprogramok is történelmi relikviákká váltak. Teljesen egyetérttek Bence Györggyel, hogy a magyar tudomány nem volt képes előre megfogalmazni, mi fog történni, sőt folyamatosan azt jósolta, javasolta, ami véletlenül sem történt meg, és kizárta annak lehetőségét, hogy az megtörténhessen. És ebben a fiaskóban közös a hivatalos és az ellenzéki tudomány. A „szamizdat tudományt” élte, hogy kimondott tiltott dolgokat, követelte a változásokat – csakhogy ennek vége. Erről a „tudományról” mára bebizonyosodott, hogy nem volt felkészülve a változásokra, amelyeket javallott.

A magyarázatok és jóslatok csődje lejáratta a tudományt. Vajon befolyásolja-e a magyar tudományos élet a társadalom élettechnikáit? Változtatott az élettechnikákon vagy sem? Hozzájárult-e a polgárosodáshoz és a civilizálódáshoz? És természetesen a kérdés fordítva is fontos: vajon az élettechnikákat vizsgálta-e, látta-e előre a társadalomtudomány? Úgy látom, hogy amennyire a politikára és a politikus elite (a *classe politique*-ra) nem tettek igazán hatást az élettechnikák és módosulásai, és megfordítva, a politika és elitje sem tud befolyással lenni a társadalom gazdasági szokásaira, viselkedésére, erkölcsére stb., úgy a tudomány és a tudományos, logokrata elit sem. Tehát egészen más élettechnikák alapján működnek a polgárok mindennapi életükben, világméretűnek semmi köze sincs mindahhoz, amit akár a politikai pártok, akár a tudomány – vagy az egyházak, az iskolák – szorgalmasan magyaráznak nekik. Ez nem baj. Az élet nem arra való, hogy politikák és tudományok irányítsák. Csakhogy a tudomány még az általa nem ismert élettechnikákra kívánja alapozni a modernizációt.

A tudós és szerepei

A társadalomtudós új szereposztásba került. A Kádár-korban a vezető tudóst a politikai hatalom alkuképességgel ruházta fel. A rendszernek szüksége volt olyan tudományos képzettségű sugókra, akik képesek bizottságokban, tanácsadó testületekben, tudományos szervezetek élén hozzájárulni a hatalom stabilitásához és mozgékonyaságához, illetve elfogadottságához. A mindenkori politikai, ideológiai alkukban jöttek létre a tudományos kutatások határai: mit

szabad és mit nem. A tudományos sugó, szürke eminenciás igyekezett bővíteni a határokat, de számon is kérte azokat a politika hatására beosztottaitól. A magyar logokrácia jól élt ebben az alkurendszerben, a sugók jól érezték magukat szerepükben. Félreértés ne essék: a tudományban lezajlott minden lázadás legalább annyira beleütközött a tudományvezetés ellenállásába, mint a politikusokéba. A kényesen kialakított határokról lehullott a lepel. Meggyőződhetünk arról, hogy „az eddig már elmehetünk” szépen megfogalmazott hamis ábrándképe nem sokat ér a világ tudománya előtt. Már leírtam: azzal dicsekedni, hogy mi előbb kiáltottuk világgá a $2 \times 2 = 5$ -öt, mint a többiek, akik még a $2 \times 2 = 6$ -nál tartottak, és hogy kialakított állításunk közelebb van az igazsághoz, nem nagy dolog. Ez a lélektani helyzet meg is határozta a tudomány „nagyjainak” szerepfelfogását. Az új szereposztás három tudóstípust mutat be.

Az első a tudományból a politikába vándorolt próféta, Messiás. Ezt tökéletesen értem és megértem. A politikai átalakuláskor politikai Messiásnak lenni érthető és szükségesszerű. Eljött az új világ, végre szabadon kimondható, amit 18-20 vagy 30 éven át fontolgatott, kutatott, javasolt. A tudósnak van egy ideája. Most majd átvízi a gyakorlatba. Húsz éve dolgozik egy alkotmánytervezeten, tizenöt év óta töpreng egy gazdasági modellen, amely átvízi a tervgazdaságból a piacgazdaságba, tíz éve van egy részletes felsőoktatási koncepciója stb. Megírta könyvben, mit jelent a magyar parlamentarizmus, felvázolta az emberi jogok koncepcióját – most a parlamentben, a pártjában megvalósítja eszméit. (Sajnos a dédelgetett eszme, a tudományos igazság egészen másként fest a valóságban. Sebaj, annál rosszabb a valóságra nézve. És van okunk félni az eszmék megszállottaitól, kik tudói zugaikat parlamentáris termekre cserélték. Magabiztosságuk meghaladja más, közönséges halandókéét. „Nem hihetni, mily nagy hasznú azon igen egyszerű, természetes, s mégis olly ritka őszinte önvallomás: »Ehez én nem tudok, s így egészen másra bízom«” – írja Széchenyi a *Hittelben*.) A tudós politikai messianizmusa „ősi hagyományokon” nyugszik Kelet-Európában. A szent düh annál is nagyobb, mert ismét párosulhat a pártpolitikai messianizmussal. A tudományos igazságokat pártpolitikák szentesítik. Megint vannak olyan ortodox pártpolitikai igazságok, üdvöztető igék, amelyek tudományos igazságok rangjára tartanak igényt. A politikus tudós, avagy a tudós politikus tudja, érzi, hogy vége szakadt annak, amikor a leíró tudományban eredményeket a tények kutatásával lehetett elérni, amikor könyvek, hosszabb tanulmányok közlése aratott sikert – ha másutt nem is, de baráti körben –, mert ma alig frúcia olvasunk könyvet, tanulmányt. De a politikai prófécia ismértéte tesz, Félek, hogy a tudós politikus az ideológiát, a pártpolitikai mítoszt öltözteti tudományos köntösbe. Pártpolitikai vita tárgyává válik a történelem és tudománya (nem beszélve oktatásáról). Hogyan kell nézni 1918-ra és 1919-re, miként vélekedjünk a második világháborúról? Mondhat, amit akar a történettudomány, ezek pártpolitikai ügyek, amelyeket politikus tudósok nyilatkozatai mozgatnak. A tudós politikai messianizmusa átlép a sugó közvetett befolyásolási területén. Nem a politikus kívánja cselekvésre bírni, hanem maga akar cselekedni. Mindez új szokásokat, életformát kínál.

A második a piacképes tudós. A piacképes, a tárgyalóképes tudós, szakértő az, aki szakmai tekintélyével és tudománytechnikai ismereteivel közvetlenül eligazít a nyugati és a magyar tudomány között. Fordítóról, képzett tolmácsról van szó. Ahogy 1947–48-ban egy orosz szótár és egy ol-

lő kellett ahhoz, hogy valaki a tudományos élet magaslataira emelkedjék, ma legfőljebb azon érdemes töprengeni, hogy az angolszász vagy a német rendszereket érdemes-e a fordítóprogramokba bedobni. A piacképes tudós rövid idő alatt választ ad arra, hogy milyenek az igazi kapcsolatok tíz megadott országban, milyenek a stabilizációs politikák a világ különböző részein, s történések válaszolnak rá, hogy Közép-Európát összehozzák-e ma évszázados kapcsolatai, ha a német egység ilyen vagy olyan következményekkel jár. A piacképes tudós szállítja a modernizációs termékeket a megrendelőnek, a keresletnek megfelelően. Ha valaki ma kutatási pénzekre vágyik, akkor legyen szívés tárgyalóképes tudóssá kiképezni magát, piacképesnek mutatkozni – mert különben egy fillérhez sem jut. A civilizálódási, polgárosodási folyamatban a szolgáltató tudományra és a szolgáltató tudósra van fizetőképes kereslet.

Az a tudós típus, akiről a Társaság szabályzata is ír, akit a tények tisztelete és a kritikai gondolkodás vezérel – ez az a harmadik tudós típus, akire az elkövetkező tíz évben nem lesz fizetőképes kereslet, társadalompolitikai, tudománypolitikai vagy bármilyen politikai igény. Lehet, hogy én túlzom el; a jelenlegi állam, tudományos-intézményi, piaci-vállalkozói magatartás nem tud mit kezdeni azzal a tényfeltáró, pártatlan kritikai elemzéssel, amely nem ad számukra használható és fogyasztható anyagot. Vagy képes vagy a megrendelő ízlése és kívánsága szerinti fogyasztható anyagot produkálni, vagy mehetsz a perifériára. És a margóra szorulás ma már nem ellenzéki tudomány. Művelőjét nem baráti szolidaritás és a hősiesség légköre veszi körül. Nem politikai cenzúra taszít ide. A kormány nem tilt be tudományos igazságokat. Nem kell betiltatnia. Lehet majd éjjélkor a Bartók rádióban kritikai igazságokat hangoztatni, egy olyan társadalmi körnek, amely már úgyis tudja. Nincs rá piac, uraim! Amíg a betiltott tudomány szép ruhájában lehetett járni, addig bizonyos közérdeklődést lehetett kiváltani. Ma – önök ezt mind nagyon jól érzik – megszűnt vagy megszűnőben van a tartós, tudományos, független, pártatlan, tényyszerű és kritikai eredmények iránti érdeklődés. Penészes közöny veszi körül a kritikai tudományt és tudósta. Új empirikus kutatást, új tudományos lap- és könyvkiadást indítani Magyarországon szinte

lehetetlen. És kritikus társadalomkutatókat a pályán tartani, vagy fiatalokat erre készíteni ugyancsak lehetetlen. Mit tehetünk? Nem sokat. De amit megtehetünk, azt sürgősen tegyük meg. Az első, hogy értékelnünk kell az elmúlt negyven év társadalomtudományi teljesítményeit. Nem számonkérni, de értékelnünk. Nagyon kellemetlen lesz, de szembe kell néznünk a tudomány nagy korifeusaival és az általuk is vezérelt alkudozó és elosztó rendszerrel. Ki és mikor fogja, milyen irányba véghezvinni az átalakítást? A politikai elit biztosan nem. Másrészt, a közlés, a tényfeltárás, a kritika szabadságáért folytatott nemes küzdelem mellett eljött az idő, hogy megtaláljuk azokat a gazdasági eszközöket is, amelyek a tudományt még életben tartják.

Ez nagyon prózai dolog, de enélkül nem megy. Meg kell találni azokat a kutatási pénzeket, amelyekkel még most befektetve, öt év múlva, tíz év múlva eredmények lesznek. És itt a magyar tudomány másik nagy bűne: újra kell kezdeni az iskolák fölépítését, amelyek itt az elmúlt 30 évben, 40 évben teljesen darabjaikra hullottak. Ehhez viszont egy másfajta tudóstípusra volna szükség, nem tudni, hogy a politikai messiások és a profi szakértők mellett van-e erre lehetőség. Mert a politikai Messiás szerepe is népszerű, mert hatalmat ad, tehát van elismertség, a profi szakértőség is népszerű – dollárban kapja a fizetését, vagy legalábbis forintban magasabb áron. De az, aki a könyvtárban üldögel és poros levéltári anyagokat forgat, az ebben a helyzetben nagyon nehéz vállalkozásában nemigen fog társadalmi szolidaritásra sem lelni. Ezért legalább az egymás közötti szolidaritás kialakítását tartom döntő kérdésnek.

A nyolcvanas évek vége reményt és pezsgést hozott. Ennek vége. A tudományos és a tudomány körüli viták rossz parlamenti vitákra emlékeztetnek. Azon vitatkozunk, hogy kimentjük-e vagy sem, és ha igen, hogyan, abból az épületből, ami már félig összeomlott. A kilencvenes évek fagyos levegője vesz körül.

...fagy járja át a fát,
csönd van, csak egy malomkerék
suhog a légen át.

SHELLEY: DAL (Radnóti Miklós fordítása)

Hallják?

A Rend embere: Walter Eucken

J. HORVÁTH TAMÁS

Előző két tanulmányomban* föltehetőleg Magyarországon is, de nemzetközi viszonylatban föltétlenül ismert két neves, sokak által „neoliberális”-nak nevezett közgazdással foglalkoztam. Mind Wilhelm Röpke, mind F. A. von Hayek esetében indokolt a szociológus ill. a társadalombölcseleti megjelölés is.

Másként áll a dolog Walter Euckennal. Az 1950-ben viszonylag fiatalon, 59 éves korában elhunyt freiburgi közgazdász professzort ugyan az ún. nyugatnémet gazdasági csoda elméleti megalapozói között tartják számon, de ismertsége alig terjed túl a német nyelvterületen. Egyébként a Magyarországon ma olyan sokat emlegetett „szociális piacgazdaság” elnevezés sem tőle, hanem kölni kollégájától, Alfred Müller-Armacktól származik.

Mégis több érv szól amellett, hogy e sorok írója megkíséreljen megfelelni a 2000 megtisztelő megbízásának, és munkássága főbb vonásainak megrajzolásával ezt a jelentős tudóst az érdeklődő magyar olvasóközönséggel megismertesse.

E dolgozat mellett a legfontosabb érv talán a Magyarországon a piacgazdasággal kapcsolatban jelentkező félelem. Amint erre a tanulmány címe is rámutat, korábban ismertetett két „neoliberális” társáshoz hasonlóan Euckennak szilárd meggyőződése: a piacgazdaság és a szabadság rend nélkül zűrzavar, monopóliumképződés, kizsákmányolás. Ha ezek valamely társadalomban manapság elhatalmasodnak, azonnal jelentkezik „a nagy rendcsináló” iránti vágy, majd jelentkezik maga a nagy rendcsináló, akit pajzsra emelnek, megszabadítják, diktátorrá kiáltanak ki.

A másik érv: egy becsületes tudós, az igazságot kereső és nem frázisokat pufogtató közgazdász bemutatása az érdeklődőknek.

A harmadik: felhívni a figyelmet egy ma is érvényes, kitűnő műre, *A gazdaságpolitika alapjaira*, amely a marxista történeti eleve elrendelés, azaz „a történelem szükségszerű fejlődése” elméletével szemben hathatós érveket sorol föl a gazdaságpolitikuskok szabad döntési lehetőségei mellett.

Tudós család

Bármilyen megható is a mezítlásas parasztgyerek vagy egyetemi évei alatt kenyerét tányérmosással kereső proletárfiú magasba törésének a története, Walter Eucken esetében az olvasó szívét ilyenekkel nem lehet melengetni. Apja ugyanis Nobel-díjas filozófusprofesszor volt. Fivére, Arnold, vegyészfőprofesszor lett, szakemberek körében ma sem ismeretlen a neve. Felesége, akit a berlini egyetemen is-

mert meg, nemcsak korán elhunyt férjének a hagyatékát gondozta. (Ő volt a befejezetlenül maradt *Gazdaságpolitika* egyik kiadója.) Önálló kultúrtörténeti tanulmányai – így pl. Nagy Frigyesről, Napoleonról és Hitlerrel írt kötete – ma is haszonnal olvashatók.

Ebből az apai házból természetes volt egyetemre menni. Nem volt viszont természetes bizonyos nagy tudományos kérdésekben már egészen fiatalon a korszellemmel ellenkező lépéseket tenni. Különösen akkor nem, ha a szóban forgó fiatalember maga sem tudta biztosan, hogy történész vagy közgazdász legyen-e. A korszellem ui. a közgazdaságtudományban a század első évtizedeiben az ún. *történeti iskola* túlsúlyát jelentette. Ma már szinte hihetetlen, de ennek az iskolának az volt a felfogása, hogy a gazdasági folyamatok és jelenségek hű leírása a tudomány legfőbb feladata. Ahogyan a történelem tanulmányozásából adódhat tanulság a jelen politikája számára, úgy tanulhat a közgazda a gazdasági jelenségek pontos és lelkiismeretes leírásából, de gyakorlati következtetések levonása a tudománynak nem feladata. A közgazdaságtudománynak tehát nincs mondanivalója a gazdaságpolitika művelői számára.

Az ifjú Eucken elgondolásainak ez az álláspont nem felelt meg. A másik, az ún. „elméleti” iskolához fordult tehát, és Bonnbán Heinrich Dietzelt, ennek az iskolának egyik kiválóságát hallgatta. Mivel ez az irányzat kacifántos meghatározásokból kísérelt meg „elméletet” konstruálni, Eucken tetszését ennek sem sikerült megnyernie. Ennek ellenére követte Dietzelt Berlinbe.

Ott találkozott vele az első világháború után Erich Welter a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* alapítója és első főszerkesztője. A *Die großen Deutsche* c. gyűjtemény számára írt Eucken-életrajzában Welter olyan kevésbé szikrázó szelleműnek írja le, amennyire ez csak lehetséges, egy kicsit félszegnek, majdnem gatlásosnak. Ez a jellemzés egy húsz év alatti, értelmiségi családból származó és intellektuális hajlamú fiatalember esetében talán nem rendkívüli. Eucken azonban akkor már 30 év fölött volt. Magántanári értekezését írta a világ nitrogénellátásáról. Ebben az időben egy másik jelentősebb munkája is keletkezett: *Kritikai megjegyzések a német pénzkérdéshez* volt a címe (1923). Ez már nem az egyetemi tanár által kijelölt témájú doktori vagy magántanári értekezés volt, hanem a német infláció pusztító hatására keresett válasz. A pénz értékállósága Euckennak később is fő gondja maradt. A rá jellemző realitásérzékkel a helyes szociálpolitika első számú kellékének tekintette.

1925-ben kerül Tübingenbe nyilvános rendes tanárnak. 1927-ben átmegy Freiburgba. Ott működik haláláig, amely egy londoni előadás-sorozat közben éri el.

Személyiségének nagy kisugárzó ereje volt. A német ifjúság színe-java tódult hozzá, különösen a nemzetiszocialista

* 2000 MCMXC május és december. Az utóbbiban hibásan jelent meg F. A. von Hayek művének címe. Helyesen: *The Fatal Conceit*.

uralom alatt. Erich Welter szerint ennek a titka az volt, hogy Eucken maga volt a megtestesült megvesztegethetetlenség.

Pár esztendővel a II. világháború után, amikor a „csúnya német” volt még a „világláger”, a Genfben működő Wilhelm Röpke így jellemezte freiburgi kollégáját és hosszú éveken át (a nemzetiszocialista cenzúrát folytonosan szem előtt tartó) levelezőpartnerét: „Szolid volt és megbízható. Idegen volt tőle minden feltűnésvágy, minden szarkazmus vagy cinizmus, minden csillogás, gúny és természetesen minden tekervényesség vagy éppenséggel fondorlatosság. Abban a szerény értelemben volt német, ahogy azt a német föld is csak ritkán termi meg.”

Ezek után nem tudok ellenállni annak a belső igénynek, hogy rövid párhuzamot húzzak a két ember között: Röpke briliánsabb és mintegy csak mellesleg közgazda. Ő szociológus és a társadalmi bajok tudós orvosa kívánt lenni. Eucken elsősorban közgazdász. Benne élt a hitleri Németország társadalmi lázában. De nem tépelődött – mint a törökországi emigrációban Röpke és történész barátja, Alexander Rüstow – a gyógyítás módszairól. Nem is provokálta a hatóságokat nyilvános beszédekben és újságcikkekben, mint az ifjú Röpke 1933 előtt.

Dolgozott és gondolkodott. Azt, hogy milyen éles elmével, a tanulmányt kísérő egyik fordítás – a „kapitalizmusról” szóló részlet – jól bemutatja.

A gazdasági rendek

Mitől függ valamely ország vagy terület gazdasági rendszere, gazdaságának fölépítése? Erre a kérdésre sokan keresték már a választ. Legtöbb közgazdasági műveltségű olvasómnak nyilvánvalóan a marxista társadalmi–gazdasági alakulatok jutnak az eszébe: az öközfősség, a rabszolgaság, a hűbériség, a kapitalizmus és a szocializmus. Miből adódott ez a felosztás? A marxizmus azt állítja, hogy az embereknek a termelőeszközökhöz való viszonyát, a tulajdonviszonyokat vizsgálva, embereknek egymás közötti viszonyához jutunk el, és ezek különböző, a történelem során kialakult fajtái a fent felsorolt társadalmi–gazdasági alakulatok. Attól eltekintve, hogy ez a kategorizálás önmagában is sok tudományos problémát vet föl, tudjuk, a célja valójában nem tudományos, hanem a szocialista világorradalmat előmozdítani akaró propagandisztikus cél volt. A század elején a nem marxista közgazdaság-tudomány Németországban nem volt képes olyan elmélet megalkotására, amely ésszerű gazdaságpolitika alapjául szolgálhatott volna.

Eucken sem a marxizmussal, sem a korabeli polgári közgazdaság-tudománnyal nem volt megelégedve. De gondolatok lassan, valószínűleg egyetemi tanári munkásságával párhuzamosan érlelődtek. Végre, 1939-ben első kiadásban megjelent *A nemzetgazdaságtan alapjai* (*Die Grundlagen der Nationalökonomie*) c. munkája. (Ez az 1950-ben 6. kiadását megérő, német viszonylatban roppant tömör mű mindössze kb. 280 lap terjedelmű. Jelentőségére azonban jellemző, hogy az 1989. évi ORDO-évkönyv a félszázados jubileumra vagy 900 lap terjedelmű méltatást jelentetett meg róla.)

Eucken a történelemben létrejött különböző gazdasági rendszereket és képződményeket vizsgálva azt a banális kérdést teszi föl: mit tesz az, hogy „gazdálkodni”? Válasza: bizonyos fajta cselekedetek sorozatát megtervezni és végrehajtani, ill. a végrehajtást ellenőrizni. Ezt tette az ember primitív formában sok ezer évvel ezelőtt, és ezt teszi ma is, egyre bonyolultabb eszközökkel. A következő – és Eucken számára döntő – kérdés: Ki tervez és ki irányít? Egy ember tervezhetett és irányíthatott az

ő- és a középkorban egymástól meglehetősen elszigeteltségben működő, önálló parasztgazdaságokban vagy nagybirtokokon. Ezek annak idején csak egészen kis mértékben kapcsolódtak be a csereforgalomba. Ennek az egykori állapotnak a mi számunkra csak modellkészítési értéke van. Ma a valóságban cserére alapuló rendszert találunk, amelyben sokan terveznek: egyének, családok és gazdasági egységek, vállalatok. Mivel szükségleteik túlnyomó részét nem maguk termelik, rászorulnak a csere – más szóval a piacra –, amely egyben a tervezésük, ezáltal az egész gazdasági élet legfőbb szabályozója.

A történelemben találkozunk azonban központilag irányított *nemzetgazdaságokkal* is, nemcsak századunk hitleri Németországában és a Szovjetunióban, hanem korábban is létezett ilyesmi Dél-Amerikában, az inkák birodalmában. (Amikor az inkákról vagy a *rabszolgákat is tartó* 9. századi észak-olaszországi kolostorról ír Eucken, akkor látjuk, hogy történeti hajlamai és az ún. történeti közgazdasági iskola eredményei milyen szerencsésen kerülnek nála alkalmazásra elméleti megállapítások kidolgozásában.)

Eucken úgy véli, hogy – ha a fent említett, egymás mellett élő autark gazdaságok rendjétől eltekintünk – két alapvető gazdasági rend létezik: a központi irányítású (*Zentralverwaltungswirtschaft* vagy *zentralgeleitete Wirtschaft*), illetve a forgalmi-, csere- vagy piacgazdaság (*Verkehrswirtschaft*). Tiszta formában egyik sem létezik. De elméleti modellje mind a kettőnek megismerkedhet. Ez elég a velük kapcsolatban kialakítandó állásfoglaláshoz és a helyes gazdaságpolitika megalapozásához. A történelem folyamán a két alaptípus spontán keveredése jött létre. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a központi irányítás ne követelt volna magának hol több, hol kevesebb beleszólást. (A több beleszólásra jó példa a francia Colbert merkantilista politikája a 17. sz. Franciaországában.)

Eucken személyesen tapasztalta meg a német piacgazdaságnak erőszakos átalakítását központi irányítású gazdasággá. Ő maga 1936-ot jelöli meg a „fordulat éve”-ként (természetesen nem ezzel az általam későbbi időből kölcsönzött kifejezéssel). Egy tanítványa és munkatársa révén elég pontos értesülései voltak a német központi irányítás működéséről. Ennek leírását a halála után megjelent *Gazdaságpolitikájában* adta. A leírás megdöbbentő érdekessége, hogy a nemzetiszocialista tervutasítási rendszer összes betegséggel és fogyatékossággal édestestvére a szovjet tervutasítási rendszernek.

Szinte hihetetlen, de történelmi tény, hogy a Németország nyugati felét megszállva tartó amerikai–angol–francia szövetségesek – talán az ellátás jobb megszervezése érdekében, talán (főként az angolok által képviselt) ideológiai okokból – lényegében tovább fönntartották a központi irányítás rendszerét: 1948-ig. Ekkor, a pénzreformmal egybekötve szabadította meg Ludwig Erhard gazdasági főigazgató (miniszter csak később, 1949 őszén lett, az első nyugat-német parlamenti választások után) nagy lépésekben a gazdaságot a központi irányítás béklyóitól. Mint azt az ORDO-évkönyv 1948-as első kötetének a bevezetőjéből alább látni fogjuk, a szellemi háttérrel ehhez a híres elhatározáshoz Euckennak és barátainak a művei szolgáltatták.*

* Az árák felszabadítására Erhard nem kért engedélyt a szövetséges hatóságoktól. A rendelet megjelenése után csöngött asztalán a telefon. Az amerikai főbiztos kérte tőle számon ezt az „engedetlenséget”. Erhard válasza: A rögzített árák megváltoztatásához engedélyt kellett volna kérnem, de én megszüntettem az árák rögzítését. (Csoda, hogy nem távolították el azonnal a helyéről.)

A freiburgi iskola és az ORDO évkönyv

Az apa szereti, ha fia átveszi az üzletet és folytatja az életművet. A feltaláló örül, ha találmánya megvalósul. Az egyetemi tanár pedig azt szereti, ha tanítványok veszik körül, akik eszméit átveszik és továbbfejlesztik. Majdnem bizonyos, hogy Eucken nem akart „freiburgi közgazdasági iskolát” létrehozni. Jogász barátjával, Franz Böhm-mel mégis ilyesmit hozott létre, pusztán azért, hogy 1933 után, „amikor Németországban kihunytak a csillagok” (Ludwig Erhard), az igazságot kereste, és – a központi gazdaságirányítás korában – a piac szabadsága mellett és a monopóliumok ellen foglalt állást.

Így a freiburgi iskola mintegy magától alakult és magától is szűnt meg, amint a tanítványok szétszéledtek. Egyesek talán hűtlenek lettek a freiburgi alma mater szelleméhez, mások pedig sajátjukként árusítják, amit ott ajándékba kaptak...

Maradandóbb kezdeményezése volt Euckenak és Böhmnek az *ORDO Jahrbuch für die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft* c. évkönyv. Bizonyos meghatódottság veszi az emberen erőt, amikor az első, 1948 évi kötetet a kezébe veszi. A papír és a kötés minősége semmivel sem áll magasabb szinten, mint egy magyarországi könyv abból az időből. A kiadók munkatársai közt szerepel Hayek, Röpke és ez utóbbi törökországi emigrációs társa és barátja, a történész Alexander Rüstow. Már az első kötet valóságos kincsesbányája a „megreformált szabadelvűek” (Röpke) gondolatainak. Legyen szabad itt arra a szellemi élvezetre utalni, amit F. A. von Hayek 1945 decemberéből származó írásának (*Valódi és hamis individualizmus*) a sokkal későbbi A végzetes eszmével való összehasonlítása okozott a számomra. A tanulság: hosszan érlelődnek a nagy gondolatok és nagy fölfedezések még a leg tudósabb koponyákban is!

Maradjunk azonban az ORDO mintegy négy és fél lapos programadó előszavánál. Ez sajnos kelet nélkül fródozott, minden bizonnyal az 1948 augusztusi német pénz- és gazdasági reform előtt. De következő mondatai mai magyar füleknek sem hangzanak idegenül: „Mivel el vagyunk szegényedve, nem engedhetjük meg magunknak, hogy pártdoktrínák által irányított gazdasági kísérleti terület legyünk. De nem is tapogatózhatunk lassan, sok kudarcot magunkra vállalva valamilyen gazdasági rend felé. Előzetesen gondosan átgondolt, a tapasztalatokon alapuló alapelveket kell érvényesíteni, amelyek az eltömegesedés ellen hatnak, és emberhez méltó életet tesznek lehetővé.” A szerkesztők és munkatársak szerint „egy ilyen rend alapelveit nem kell keresni. Ezeket az utóbbi években Németországban és külföldön számos tudományos munkában kidolgozták”. E munkák központi gondolata a verseny szükségessége. Ennek és a többi ismeretnek az elmélyítését, kiszélesítését és terjesztését kívánta az ORDO-évkönyv szolgálni, és teszi ezt ma is, fennállásának 43. esztendejében.

Eucken gazdaságpolitikai koncepciója

A *gazdaságpolitika alapelvei* című posztumusz munkájának XVI–XVIII. fejezeteiben van nagyon világosan kifejtve. Gondolatain érdemes kicsivel részletesebben végigmenni.

Eucken a gazdasági alkotmány jogi alapelvévé teszi, hogy mindennemű gazdaságpolitikai intézkedés lényeges kritériuma a teljes versenyben érvényesülő árrendszer legyen. Ez a modern gazdaságpolitika kulcskérdése. Minden

olyan gazdaságpolitika, amelynek nem sikerül az ármechanizmust működőképessé tenni, kudarcra van ítélve. Megengedhetetlen bármely olyan konjunktúra- vagy adópolitika, amely az ármechanizmus működését befolyásolja.

„Ahhoz, hogy a polgári társadalmat tönkretegyük, a pénzügyeit kell lezüllesztanunk” – idézi Eucken Lenint (lásd Magyarország 1945–46). Valószínűleg nem azért, hogy Leninnel ellenkezzék, hanem mert úgy véli, „a pénzérték bizonyos stabilizálása révén válik lehetségessé a gazdasági folyamatokba használható szabályozási eszköz beépítése”. Tisztában van azzal, hogy ez a hitelpénz, a bankszámlapénz korában nem egyszerű feladat. A kérdés megoldásának több lehetőségét veszi fontolóra a korabeli irodalom alapján. Úgy tűnik, a legnagyobb rokonszenvet az ún. Graham-terv iránt érzi. Ez a jegybank és a kereskedelmi bankrendszer mellett egy központi ügynökség felállítását javasolja. Ez az ügynökség bizonyos árukból összeállított „csomagot” volna köteles folyamatosan venni vagy eladni, aszerint, hogy ezeknek az áruknak az ára a piacon bizonyos meghatározott pont alá süllyed, vagy afölé emelkedik. A vétel ill. eladás következtében ki- ill. beáramló pénzmennyiség szabályozná – a bankrendszer mellett – az országban forgalomban lévő pénz mennyiségét. Ez a rendszer sem nélkülözné a nemzetközi együttműködést ill. hasonló rendszerek működését a világ valamennyi országában.

A pénz értékállóságának megőrzése egyébként Eucken szerint a *szociálpolitika* egyik legfontosabb tényezője. Hangsúlyozza, az értékét megőrző pénz a legfőbb záloga annak, hogy az egyének és családok maguk gondoskodjanak a jövőjükért, és ne az államnak, azaz az adófizetőknek kelljen gondoskodniuk róluk.

A harmadik alapvető elv a piacok nyíltsága. Munkájában elemzi azokat a tényezőket, amelyek monopóliumok képződéséhez vezetnek. A monopóliumokat több szempontból is veszedelmeseknek tartja. Először megszüntetitek az ármechanizmust, majd központi irányítás alá vesznek egész iparágakat vagy nemzetgazdaságokat. A védővámok előnyösebbek mint a közvetlen importszabályozás, de ha a monopóliumképződést elősegítik, károsak.

A negyedik alapelv a *magántulajdon*. Eucken természetesen jól ismeri a marxizmus érveit a magántulajdonnal szemben. Amíg azonban a magántulajdon a verseny eszköze és alapja, addig a társadalomnak csak hasznára lehet. (Azt, hogy a konkurrenciából a fogyasztó hogyan szerez előnyöket, a szabad piacú országokban minden bevásárló háziasszony tudja. Magyarországon – a külföldről érkező látogatóknak úgy tűnik – az emberek félnek attól, hogy azonos vagy hasonló árucikket különféle árakon lehet újabban megvásárolni.)

Az ötödik és a hatodik alapelv a szerződés szabadsága és a szavatolási kötelezettség.

Mindezek az elvek viszonylag könnyen beláthatók. Elfogadható ugyan a hetedik és a nyolcadik is, ti. az a követelmény, hogy a gazdaságpolitika szilárd és állandó legyen, és hogy a követelményeknek együttesen kell érvényesülniük a siker érdekében. Ezekre a gyakorlat mégis rácsófol. Eucken a 20. sz. első felének a gazdaságpolitikáit a kísérletezések korszakának nevezi. Az ezekből leszűrte rossz tapasztalatok készítették arra, hogy a következetesség és a tartósság követelményeit a kritériumok közé felvegye. De erre sarkallták öt korábbi kutatásai is, amelyek – kortársaival ellentétben – a gazdálkodásra mint folyamatra irányították a figyelmét.

Befejezésül

a magyar olvasót talán érdekli egy-két megjegyzés arról, hogyan látja a szerző a mai német gazdasági életben az euckeni elvek érvényesülését.

(A mondandó reális értékelése érdekében a szerző kénytelen néhány dolgot elárulni magáról.

1. Egyéni benyomásait, értékelését adja a helyzetnek. 17 évi németországi tartózkodás után mondandóját saját megfigyelései alapján, nem könyvekből adja.

2. Nem elméleti közgazda. Budapesti egyetemi oklevele ugyan van, de nem visel semmiféle tudományos fokozatot. 40 évvel ezelőtt, a negyvenes évek végének kultúrpolitikája a gyakorlati, külkereskedelmi tevékenységre kényszerítették. Amit az olvasó töle a 2000 hasábjain Röpke-ről, von Hayek-ről és most Walter Eucken-ről olvashatott, az a szó legeredetibb értelmében „hobbi”, azaz műkedvelői tevékenység eredménye.)

A mai német piacgazdaság állapota csak részben felel meg az euckeni elveknek. Az már más kérdés, hogy derül-e ki tőle az a gondolat, hogy a gazdaságban úgy kellene elrendezni a dolgokat, hogy a gazdaságban úgy, hogy félre legyen hagyva a gazdaság, hogy félre legyen hagyva.

Tény, hogy számos iparágban érvényesül a szabad verseny. Ilyen például a gépgyártás jó része, szinte az egész közép- és nagyipar, az 500-1000 főt foglalkoztató vállalatokig.

A gazdasági élet óriási területein azonban teljesen más a helyzet:

1. Az energiaipar, ide értve a kőolajtermékek elosztását is, oligopolisztikus szervezetek kezében van. Az árak – pl. a benzinárak – lényegében monopolárak. A benzinár-emeléseket az 5-6 nagy társaság közül az egyik „kezdemenyezi”, majd a többiek „utána húznak”.

2. Igaz, Európában szinte példátlanul, Németországban még mindig 5-6 jelentős önálló autógyár működik, de közöttük folyó árharcról aligha lehetne beszélni. Szép egyetértésben – hivatkozva a költségnövekedésre és a műszaki fejlesztésre – minden évben valamennyien 2-4 %-kal emelik az árakat.

3. Észre sem veszi senki, de vannak cégek, amelyek egy-egy termékben nemhogy német, hanem világmonopóliumot élveznek.

4. Oligopóliumok uralják egyre inkább az élelmiszer-kiskereskedelmet is.

5. A mezőgazdasági termelésben az EKG szintjén a szabályozás a nem szakember számára áttekinthetetlen és fel-foghatatlan.

6. Az állam mint tulajdonos számos vállalatban benne ül, bár ezeket a vállalatokat jobbra magángazdasági elvek alapján, haszonra törekedve vezetik. Előfordult azonban, hogy sorozatban szanáltak állami vállalatot a legkülönbözőbb érdekekre való hivatkozással.

7. Számos szolgáltatási ágazatban (orvosok, ügyvédek, közjegyzők) bizonyos szolgáltatásoknak „listaárak” van.

8. A munkaerőpiacon a munkaközvetítés monopóliuma és a munkanélküli-biztosítási pénzek állami kezelése folytán az állam – szükségtelen – monopóliumot élvez.

9. Az egységes iparági szakszervezetek óriási hatalma a munka árát lényegében monopolárrá tette. Ennek vannak természetesen előnyei is a (munkában álló) munkavállaló szempontjából, de hozzájárulhat a tömeges munkanélküli-ség keletkezéséhez.

Pozitívan fog hatni az iparban, a tőke- és munkaerőpiacon az 1992-ben érvénybe lépő valóságos közös európai piac, amely fokozza majd a versenyt.

Mindebből látszik, hogy a „tisztá tan” és az élet Németországban is messze van egymástól. Mint Ludwig Erhard mondotta: „Azt a tételt, hogy a szabadelvű gazdaságpolitika a piaci folyamatoknak megfelelő legyen, mindenféle hangzatosítást ugyan, de valójában gyakran nem követjük. [...] De minden tökéletlenség ellenére pozitívként kell értékelni, hogy az általános irányelvektől való eltérés az elviselhető mértéket soha nem lépte túl, vagy – ami még fontosabb – a büntület mindig megvolt.”

Ha Walter Eucken ma élne, talán levonná ódivatú civikéret, tenyerébe temetné arcát, és annyit mondana: „Valóban!”

FORRÁSOK, IRODALOM

Walter Eucken: *Die Grundlagen der Nationalökonomie*. 6., átdolgozott kiadás, Springer, 1950.

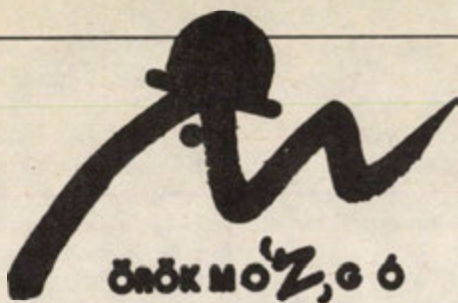
Walter Eucken: *Grundsätze der Wirtschaftspolitik*. (Kiadók: Edith Eucken és K. Paul Hensel.) 4. kiadás: J. C. B. Mohr, 1968.

ORDO Jahrbuch für die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft I. 1948. Vorwort – *Die Aufgabe des Jahrbuchs*.

Ua. III. 1950. – Franz Böhm: *Die Idee des Ordo im Denken Walter Euckens* – Dem Freunde und Mitherausgeber zum Gedächtnis. p. XV–XXIV.

Ua. XII. 1960–61. – Wilhelm Röpke: *Blätter der Erinnerung an Walter Eucken*. p. 3–19.

Erich Welzer: *Walter Eucken*. in: *Die großen Deutsche*.

ÖRÖKMOZGÓ

A MAGYAR FILMINTÉZET BUDAPESTI FILMMÚZEUMA

::MÁRCIUS HAVI MŰSOR::

---

1. Luis Buñuel életműsorozat II. rész

A mester 1960 utáni nagy korszakának valamennyi filmje

---

2. Műfajparódiák

Western, krimi, horrorfilm-paródiák

---

3. Orson Welles rendezői portré

---

4. Technika és rítus

Jancsó Miklós öt, külföldön készült filmje

---

5. A magyar kísérleti film története III. rész

A filmkép dokumentumértéke / A filmanalízis lehetőségei /
BBS „Filmnyelvi sorozat”

---

6. A bónap filmje

Drahomira Vihanova: *Szétlőtt vasárnap* (1969).

Egy újabb betiltott közép-európai film.

BUÑUEL FESZTIVÁL A VÖRÖSMARTY MOZIBAN
TEJÚT (ELŐSZÖR MAGYARORSZÁGON!), A SZABAD-
SÁG FANTOMJA, A BURZSOÁZIA DISZKRÉT BÁ-
JA, A VÁGY TITOKZATOS TÁRGYA, EGY
SZOBALÁNY NAPLÓJA, TRISTANA.

Gazdaságpolitika

WALTER EUCKEN

Összegezés*

Egy tudomány módszere sokkal nagyobb jelentőséggel bír, mint bármilyen egyedi felfedezés, írja Cuvier, s így van ez a gazdaságtudományban is. A részleteknél az én műveimben is fontosabb a módszer, azaz a gazdaságpolitikai gondolkodás, amiért maga a mű szót emel, és ami maga adja a probléma megragadását és megoldását. A probléma egy működőképes és emberhez méltó gazdasági és társadalmi rend felépítésében rejlik, a módszer pedig abban áll, hogy egy eltökélt, rendre törő akarat kiterjed, de egyben korlátozódik is a gazdasági formák kialakítására, miközben maga a gazdasági folyamat saját öntörvényűségét követi. Gyakran éri a versenyrendszert az a szemrehányás, hogy az emberi szabadság méltatlan módon esik áldozatul egy merev mechanizmusnak, amennyiben a versenyrendszer a gazdaságban kifejezésre jutó tárgyi törvényszerűségeket nemcsak elismeri, hanem kifejezetten érvényre is akarja juttatni. Ha jogos volna ez a szemrehányás, akkor a versenyrendszer abban a paradox helyzetben lenne, hogy éppen azt az értéket áldozza fel, amelyre elsősorban irányul: az emberi szabadságot.

Az emberi szabadsággal azonban úgy áll a dolog, hogy meghatározott adottságokon mindig ellenállásba ütközik, eléri határait. Az emberi szabadság lényege éppen abban áll, hogy a dolgok törvényének jogát elismerve mégis önmagaként állja meg a helyét. Éppen ebben különbözik a szabadság az önkénnytől.

Másrészt azonban e végtelenül bonyolult, iparosodott, modern világ irányításának a feladata olyan nagyságrendű, hogy magát az emberi erőt is meghaladná, ha nem létezne szerencséjére a piaczgazdaság irányítószervezete, amely a feladatnak legalább egy részét leveszi az ember válláról. Itt válik világosan ketté, mi az, amire az egyes ember képes, és mi az, amire nem. És csak ezen elhatárolás által válik valóban szabaddá saját tulajdonképpeni lehetőségei számára. Ezek pedig: az individuális erők szabad kibontakoztatása és a gazdaság formáinak szabad kialakítása.

Nem az emberi önmeghatározás megerősökölése rejlik-e azonban abban, hogy a gazdasági mozzanat ilyen erősen az előtérbe kerül? Erre a következő válasz adható: a megoldandó probléma egészen konkrét és megkerülhetetlen, az pedig a gazdasági szükségesség leküzdése. Ennek megoldásától függ sok más probléma megoldása is. A versenyrendszerben a gazdasági szükségesség tárgyi elsődlegességének semmi köze a materialista felfogásokhoz. Itt nincsen választás: ha a gazdasági szükségességet mint alárendeltet elhanyagolják – ami egyet jelent az ökonómiai gondolko-

dás hanyatlásával –, akkor az emberek még nagyobb mértékben fűgnek majd a gazdaságtól. Akkor a szabadság tényleg veszélybe kerül. És végül csak az alternatíva másik oldala jelenik meg: a központilag irányított gazdaság – a totalitarizmus, az emberi szabadságot megsemmisítő következményeivel együtt.

Ezzel szemben a versenyrendszer arra törekszik, hogy a szociális kérdéseket a szabadság szellemében oldja meg, és ezáltal magát a szabadságot mentse meg. Ha azonban a szabad rendszer igazságának kell helytállnia a minden oldalon előretörő kollektívizmussal szemben, akkor az is szükséges, hogy a rendszer hordozói értsék a rendszer értelmét. Sok bonyolult dolog torkodik a modern ember és az általa lakott világ elemi tényei közé. Ezért legyen a jelszó: a nem elementáris gondolkodás ellenében térjünk a tárgyra! Le kell mondani végre a kötelezettség nélküli ideológiai fecsegésről, amely íróasztalról íróasztalra, nyersebb formájában újságból újságba, még nyersebb formában kortesgyűlésről kortesgyűlésre száll. Hiszen mindez csak a pusztá sémák forgatása, melynek során nem fogják fel, mi forog kockán, és nem látják, milyen tárgyi összefüggéseket kell figyelembe venni.

Azt, hogy a totalitarizmusnak programja van, mindenki tudja. Azt azonban, hogy ezzel szemben a szabadságnak is van programja – a versenyrendszer –, azt nem, vagy nem eléggé tudják. Vagy nem látják a gazdasági-technikai problémát, melyet a versenyrendszer igyekszik megoldani, vagy pedig alábecsülik jelentőségét az élet más területein is. A versenyrendszernek azonban csupán az egyik oldala ez, amely a közgazdasági tárgyi törvényszerűségek érvényesítésére tör. A másik oldala épp azt teszi lehetővé, hogy ugyanakkor egy szociális és etikai rendre törő akarat is érvényre jusson. E két oldal összekapcsolásában ragadható meg a versenyrendszer különös ereje. Mert a szociális-etikai akarat az ökonómiai tárgyi logika nélkül épp olyan magatehetetlen lenne, mint ahogyan a gazdasági tárgyi logika sem fejthetné ki hatását, ha a formák kialakítását nem befolyásolná egy szociális rendre törő akarat.

Ez idáig azonban még minden országban hiányzik egy olyan vezetői réteg, amely felfogta volna, mi is a versenyrendszer; s nemcsak önmagában, mint a gazdaság rendjét értelmezte volna, hanem mint a társadalom berendezésének feltételét, amely mint nagy ellenkép szembehelyezhető lenne a totalitárius koncepcióval.

Be kellene már kerülnie a köztudatba, hogy mikor a

* Posztumusz mű 1952-ből, in: Walter Eucken: *Grundsätze der Wirtschaftspolitik*, 1968. 369-371. o.

központi irányítású gazdaság vagy a versenyzgazdaság mellett döntünk, akkor egyúttal – akár tudunk róla, akár nem (és legtöbbször nem) – döntünk az élet több nagy területéről is. Világosnak kell lennie, hogy milyen konzekvenciákkal jár a döntés. Ha nem akarjuk a kollektívizmus következményeit, akkor azt kell akarnunk, hogy a verseny uralodjék. És ha a piac uralmát akarjuk, alkalmazkodnunk kell hozzá. Nem úgy kell a bizonytalanság leküzdését megkísérlni, hogy újabb bizonytalanságokat teremtsünk.

Ahhoz, hogy e szabad rendet megvédelmezzük, nekünk nincs szükségünk a totalitarizmus hatalmi eszközeire: sem a terrorra, sem pedig a propaganda kiváltotta kollektív, mámoros lelkesedésre. Bár némelyek úgy vélik, hogy ezekkel csak a stóikus rezignáció tartása állítható szembe, mégis úgy vélem, a szabadság ügyéért ránk szabott harcot nem így kellene megvívni. A stóikusok nagyszerűek voltak, de hiányzott belőlük az öröm. És éppen erről nem szabad lemondanunk, ha azt akarjuk, hogy egy szabad rendszer felépítéséhez bátorsággal és erővel szedjük össze magukat az emberek. Csak a valódi pozitivitás lehet úrrá az elszigeteltség és a benuátság fölött. Itt érvényes igazán az, amit Schiller így fogalmazott: „Semmi más nem sérthet egy szellemet, mint az, ami elveszi a szabadságát, a szellem pedig azal bizonyítja a maga szabadságát, hogy a formátlannak alakot ad. Csak ott van helye a félelemnek, ahol súlyosan és alaktalanul uralkodik a tömeg, és bizonytalan határok közt ingadoznak a sötét körvonalak. Bármily szörnyűséggel szemben fölénybe kerül az ember, mihelyt formát tud adni neki és tárgyává képes alakítani.”

„Liberalis” és „neoliberalis”*

Az itt bemutatott gazdaságpolitikai elveket mind ez idáig „liberalisnak” vagy „neoliberalisnak” nevezték. Ez a megjeg-

zés azonban gyakran tendenciózus és nem találó. Tendenciózus annyiban, hogy az ellenzők meg akarják könnyíteni maguknak a kritikát. Az egyházi vagy vallási „liberalizmusnak” sok az ellensége. Egyes országokban ehhez a szóhoz az ateizmus vagy bizonyos gazdasági érdekcsoportokhoz fűződő kapcsolat jelentése tapad. Egyáltalán, a liberalizmus kritikájának áramát átviszik a versenyrendszerre és azok gondolati előzményeire, anélkül, hogy maguk gondolkodnának el rajtuk. A kritikának ez a módszere már régi. Joggal fordult ellene és lépett fel vele szemben többek között már Kant is. A *tiszta ész kritikája* megjelenése után azt állították egyes kritikusok, hogy Kant a Berkeley által már kidolgozott „magasabb idealizmus rendszerét” képviseli. Kant új gondolatait tehát egy régi szekta neve alá sorolták. Kant a maga *Prolegomenájában* határozottan szembefordul az ilyen eljárással. Kifejti, hogy a különböző „izmusok” csak azért vannak, hogy „koporsóként fogadjanak magukba minden új, nem engedélyezett gondolatot”. – Tehát ha valaki a versenyrendszer rendezőelveivel kritikus akar foglalkozni, úgy azt is el kellene kerülnie, hogy a gondolatokat ilyen koporsókba fektessék csupán azért, hogy gondolkodás nélkül el is temethesse őket. És bizony venni-e kellene a fáradságot, hogy megpróbálja saját kritikáját a gazdaság realista elemzése révén gyakorolni.

Persze már maga a „liberalis” jelző sem találó. A 19. század liberálisai többnyire egy laissez-faire politika követői voltak. Jóllehet nagy hagyományra támaszkodtak, egyesek közülük mégis epigonok maradtak. Egészében ennek a korának a liberalizmusa csapán egy ág az európai kultúra nagy fáján, amely a szabadságon nyugszik, amióta csak létezik, és amely kultúra csak akkor került veszélybe vagy bukott

* Id. mű 374-375. o.

Ö V A L A T T

A nemzeti bajusz

LUKÁCSY SÁNDOR

A Tudományos Gyűjtemény 1822. évi áprilisi számában egy „érdemes hazánkfi” pályadíjat tűzött ki a következő kérdés legjobb megválaszolására: „Kicsoda magyar, történelmi, törvényes és politikai értelemben, s mi az ő kötelessége mint magyarnak?”

A pályázatra egyetlen munka készült el, Mikusay Jánosé, s ez is csak évek múlva, 1827-ben jelent meg ezzel a címmel: Magyar-mutató tükör.

Szerzőjéről csak annyit tudunk, hogy előbb a zágrábi, majd 1843-tól a nagyváradi akadémián volt tanár; köszöntöket adott ki a királyné megkoronáztatására s a horvát bán Zágrába érkezésére, s írt egy magyar nyelvkönyvet latinul. 1853-ban halt meg.

Pályaművét a szerző a magyarok származásának ismertetésével kezdi, a türk–hun–avar–magyar azonosság jegyében. Ennek megfelelően magyarnak tartja – „nyelvökre s eredetökre nézve” – a palócokat, a székelyeket, a hunokat, jászokat és tatárokat maradékaikat is. Ezeken kívül – a „hungarus” szó hagyományos értelemezése szerint – a magyarok közé sorolja az országot minden itt talált vagy betelepült lakóját, legyen az tót, orosz,

rusznyák, cseh, lengyel, horvát, sokác, bömhéc (vend), krobót, rác vagy bunyevác, szerb, bolgár, kelemence (albán), szász, oláh, cincár, örmény, francia, olasz, cigány, s nem szívesen ugyan, de magyarnak mondja – ha egyszer itt laknak – a zsidókat is. „Mindezen nemzetektől” nem tagadhatni meg „a magyar nevet történelmi értelemben”.

A következő kérdés: ki a magyar „törvényes értelemben”? Mikusay nem ért egyet azokkal, akik a Corpus Juris betűje szerint csak a nemeseket tartják magyarnak; szerinte mind magyar az, akit „a magyar törvény illet”. Magyar, sőt „főmagyar”: a király; továbbá a főpapok, a mágnások; a nemesek, a papok, a szabad királyi városok lakosai, a szabadok, a jobbágyok és – ezúttal is egy-két rosszalló szó kíséretében – a zsidók.

Az eddigieknél fontosabb kérdés azonban: ki a magyar polgári értelemben? Más szóval: „Kit illet a magyar név? vagy ki érdemes arra? [...] kit nevezhetünk méltán magyarnak?” Mikusay a következő követelményeket állítja fel:

„Magyarok, akik őseink dicséretes nyomdokait követik.”

„Magyarok, akik a magyar nemzetet megbecsülik.”

„Magyarok, akik nemzeti nyelven beszélnek.”

„Magyarok, akik nemzeti ruhát viselnek.”

„Magyarok, akik a hazai jó szokásokat szentül megtartják.”

„Magyarok, akik bajuszt viselnek.”

„Magyarok, akik a mulatságokban magyarosan táncolnak.”

„Magyarok, akik házi dolgokban is magyar szokást tartanak.”

„Magyarok, akik házaikban tartják lakásokat.”

el, amikor maga a szabadság bukott el. Az új történelmi helyzet ma azt teszi szükségessé, hogy a szabadság súlyos fenyegetettségét új, pozitív eszközökkel hátrítsuk el.

A nemzetgazdaságtan alapjai*

Minden, ami az egyetemes történelmi látásmódot és a gazdasági rendszerekben való gondolkodást akadályozza, egyben megnehezíti a modern gazdaság állapotának és alakulásának felismerését is. Mindezt azonban elsősorban a kapitalizmus fogalma, s különösen annak használata tehető felelőssé.

A „kapitalizmus” fogalmának nagyon sok mindenre kellett alkalmasnak lennie – többre, mint a többi, közönséges általánosító fogalomnak. Általa nem egyszerűen a jelenségek ama „lényegét” akarták volna bemutatni, amely túlmutatna az egyes történelmi jelenségeken, és amely legfőképp a nemzetgazdaságra tartozott volna. Ezt ugyanis a többi gazdasági általánosítás is megcélolta, például a városi vagy a házi (családi) gazdaság fogalma. A „kapitalizmusban” sokkal inkább a modern gazdaság lényegi „hatóerejét” vélték megfogalmazni. Az ilyen gondolkodásmód számára az egyes jelenségek – például a kézműveságazatok szétzúzása, a kartellek létrehozása, a világkereskedelem kiterjedése, az országok társadalmi szerkezetének átalakulása – mind egy valóságos lény tetteiként tűnnek fel, s e lény nem más, mint a kapitalizmus, melynek krízise e lény hanyatlásaként fogható fel. Marx és tanítványai nagymértékben segítettek ennek a gondolkodásmódnak az elterjedését. Marx sok tanítványa és más szerzők a kapitalizmust egyenesen megsze-

mélyesztik. Elbeszéljük, mit vitt véghez a „kapitalizmus” Európában és másutt, hogyan fogja pusztítását kiterjeszteni az egész földre; úgy vélik, hogy a virágzó kapitalizmus a felemelkedés és a hanyatlás sajátos ritmusában élt; feltételezik, hogy „ő”, előrehaladott korának megfelelően, nyugodtabbá, megállapodottabbá, értelmesebbé válik, de az árukészletek pusztításával, s a munkások kizsákmányolásával ekkor sem hagy fel. Sokan szeretnek ilyen kategóriákban gondolkodni, sőt gyakran fordul elő az is, hogy e kategóriákat még sajátos érzelmi hangsúllyal is ellátják.

Ehelyütt először is azt kell megjegyezni, hogy ennek során súlyos logikai hibát követnek el: hiposztázist alkalmaznak. Egy általános fogalmat eldologiasítanak, tárgyiasítanak vagy megszemélyesítenek. A kapitalizmus általános, megszemélyesített fogalmához való menekülés így csupán helyettesíti a valóság tényleges vizsgálatát. – Valaki feltételezi a kérdést, miért került sor Kanadában, Brazíliában és más országokban a búza, kávé és egyéb élelmiszerek megsemmisítésére. S a magyarázat: a „kapitalizmus” így cselekszik. Ez nagyon kényelmes álláspont, de valójában semmit sem tisztáz. Mégis miért semmisít meg készleteket ez a sajátos lény, a „kapitalizmus” ezeken a helyeken, másokon pedig nem? – Az ilyen elemzőnek inkább meg kellene vizsgálnia a megvalósult piaci formákat, s akkor rájönne, hogyan és miért kerül sor bizonyos monopolisztikus piaci formákban javak készleteinek megsemmisítésére, más piaci formákban pedig miért nem. Be kellene hatolnia tehát a valóságba, nem pedig egy fogalomsmémára bízni magát. Az ilyen szerzők modernnek hiszik magukat a „kapitalizmus” tetteinek bemutatásával – valójában azonban a mágikus gondolkodásba esnek vissza. Az extrém fogalomrealizmus régi hibájával van itt ismét dolgunk.

A kapitalizmus fogalmának használata további két irányban okozott károkat: nehezíti vagy lehetetlenné te-

* In: W. Eucken: *Die Grundlagen der Nationalökonomie* 1950. 62–64.

„Magyarok, akik a nemzeti bélyeget igyekeznek magoknak megszerezni.”

A szerző a követelmények minden pontjához magyarázatot fűz. Bajuszt azért kell viselni, „mert a magyar szabad ember; nem szabad pedig, akit orron fognak: s nem fog-e pedig orrodnál a borbély, midőn bajuszodat kopasztja?”

Mikusa János szerint tehát csak az magyar, aki bajuszt visel. Képtelenség, hiszen Kőlcsey sem viselt. De ennek a képtelenségnek erős gyökerei voltak a sűrű magyar életben. Az 1825. évi országgyűlés – ugyanaz, amelyen Széchenyi megalapította Akadémiánkat – hosszú időt töltött annak megvitatásával, hordjanak-e a gárdisták bajuszt. Kazinczyt fölháborította ez a méltatlan tárgy; levelező társát, a kiváló Tacitus-fordítót, Cserey Miklóst nem. „Ami a gárdisták bajuszát illeti – írja Cserey 1826. június 15-én – a[zt] magában semmiség, de Plato azt mondja, hogy még a muzsikálás nótáit sem bátorságos a respublicában változtatni, a nemzeti viselet pedig van annyi, mint egy táncnóta. Láttuk azt is, hogy az ellágyult és puhult nemzetek szokták az asszonyi nem ábrázatjának szőretlen simaságát megirigyleni és beretva segedelmével majmolni; mihint pedig visszajő a férfiu bátorság, mint a franciáknál is, a bajuszviselés is visszajő; nem mintha elválhatatlanul volna öszveköttve, hanem hogy mégis van valami öszvevillése, mert a Természetnek okának kellett lenni arra, hogy a férfiaknak ábrázatját megszőrösítse, az asszonyokét simán hagyja. Ötlet követte ritkán hibázunk.”

A bajusz a szóhasználatban toposzá vált: a hagyományhoz vakon ragaszkodók ajkán az igazi, hű magyart, az újítás barátainál a benedegizti maradiságot jelképezte. „Te azt tartod – írta Kazinczy 1817. március 19-én Pálóczi Horváth Ádámnak –, hogy a te bajuszod és három csombókod nemzeti; én azt, hogy az én beretvált bajuszom is az.” Hasonló értelemben használta a szót Berzsenyi, amikor 1809. november 25-én arról írt Kazinczynek, hogy tanácsára kezd fölhagyni parlagi nézeteivel: „Én akkor [egy korábbi levelében] úgy szóltam Hozzád, mint borzas bajszú magyar, de azolta sokat elnyírtam bajszomból; mit gondolsz, nem kell-e egészen lenyírtam?” Végül Széchenyi, a Világban: „Hogy pedig a magyarsághoz csak keveset tudánk édesgetni, sőt a leghosszabb bajszuak elfordultak tőlünk, az – ki kell egyenesen mondanom – azért esett, mert nem tárogatóval s dudával s penészes szokások káposzta- vagy pipaszagával jártuk a verbungost, hanem hazafiságunk valódi áldozatokkal páros honszeretetre, magyar nyelvre – melytől megint a bajszutalan magyarok ijedtek vissza, azt gondolván, a magyar revoltál, mert magyarul beszél – honszeretetre s honnyelvre, mondom, mely egy nemzetnek úgyszólván lelke, s hiányunk velős megismerésére s azok férfias orvoslására alapítottuk.”

Bajzosokról és bajszutalanokról szólva Széchenyi – a kisszerű frontok fölé emelkedők magányosságának panaszával – a magyar társadalomnak arról a régi és tartós megosztottságáról beszélt, melyet a XX. század majd népies-urbánus ellentétnek nevez. Balgatat őseink, balgatat jelen.

szi a történelem megértését. Ez az egyik következmény. Mert bár az kézenfekvő e szerzők számára, hogy a kapitalizmus nevű lény keletkezését ösztörténetileg magyarázzák, mégis, további életét, működését és halálát már elválasztják az ösztörténelmi folyamatról. Szemükben a kapitalizmus, azóta, hogy megszületett, önálló létezését folytat. Azt már nem képesek meglátni, hogy a gazdasági élet, és így az iparosítás, állandóan és minden pillanatban csupán része a történelmi össz folyamatnak, amellyel szüntelen kölcsönhatásban áll, s hogy mindez, különböző módokon, a nemzetek összes többi életmegnyilvánulásával folyamatos érintkezésben van. A kapitalizmus „figurája”, amint a korakapitalizmusból átmegy kései megnyilvánulásába, mint „deus ex machina” jelenik meg, melynek bevezetésével azonban a konkrét ökonómiai problémák csak látszólag oldódnak meg. Nyilvánvaló és lényegi történelmi összefüggések maradnak így figyelmen kívül: könnyen belátható, hogy a francia forradalom, a gyökeres külpolitikai változások, mindezt követően az államok belső átalakulása megváltoztatta Európa gazdasági szerkezetét is; hogy az I. világháború, a rákövetkező békekötések és forradalmak majd a II. világháború döntően meghatározta a következő kor gazdasági életét is. Aki azonban a kapitalizmusban a modern gazdaság megszemélyesített szubsztanciáját látja, és eme lény viselkedésére vezeti vissza a gazdasági történéseket, az vakon áll az ilyen ösztörténelmi összefüggésekkel szemben, és könnyen arra a véleményre juthat, „hogy a politikai események általában véve nem meghatározóak a gazdasági fejlődés lefolyása szempontjából, sőt, a kapitalizmus fejlődése, speciálisan tekintve, szinte teljesen független az utóbbi évszázadok nagy politikai forradalmaitól” (Sombart). Ily módon az egész vitát a „kapitalizmus válságáról” az ösztörténelmi szemlélet hiánya jellemezte. Csak a jelenkor ösztörténelmi mozgásából, az államalakítások erőteljes folyamatából (amely az újkorral kezdődött és amely az utóbbi évtizedekben különleges formát öltött és minden életszférába behatolt), a nacionalizmus és más uralomra törő eszmék gyors kibontakozásából – csak mindezek együtteséből, a

gazdasági folyamatokkal való kapcsolatokat figyelembe véve tehetjük érthetővé azt az átalakulást, mely mind a gazdasági rendszereket, mind a hétköznapi gazdasági életet áthatotta. Egyetemes történelmi összefüggésben kell tehát föltenni a kérdést: mi módon vezetett az ösztörténeli, szellemi, vallási, politikai, társadalmi és gazdasági folyamatok összessége a gazdasági valóság ily mélyreható megváltozásához? Aki a „kapitalizmus” lényegére kérdez, és innen keresi a választ, annak már a kérdésfeltevése is történetietlen, fonák és túlságosan szűk. Még történetietlenebbül gondolkodik az, aki ezenkívül még e lény szükségsejű fejlődésének folyamatában is hisz.

Másodszor: mivel a kapitalizmus fogalma a gazdasági rendszer felépítéséről sem mond semmi határozottat, nem is lehet alkalmas a gazdasági valóság megjelölésére. E fogalmat mindenki ama rendszer-elképzelésekkel tölti meg, melyek neki személy szerint is megfelelnek: így kerülhetnek egymás mellé az egész termelés anarchiájának vagy a versenyz gazdaságnak vagy a laissez faire-nek elképzelései, vagy az olyan ideák, mint a gazdasági élet leigázása monopolisztikus hatalmak által, vagy a gazdaság irányítása egy anonim erők uralta gazdaság-állam befolyásolása révén. – Sőt ami még rosszabb: az ipari forradalom kezdete óta, tehát kb. 150 éve az emberiség viszonylag gyors egymásutánban a konkrét gazdasági rendszerek sokféle váltakozását és sajátos együttélését éli át. Ez olyan sokszínűség, amely ösztörténeli szempontból is rendkívül fontos. A tudománynak az lett volna és ma is az a feladata, hogy ezt kutatassa ki az alapokig menően. Ám a „kapitalizmus” szó elnyeli ezt a sokszínűséget. Hogy lehetne megértenünk pl. az európai-amerikai gazdasági rendszer mélyreható változásait 1920 óta, ha az erre vonatkozó kérdést egyszerűen mint a „kapitalizmus” krízisének kérdését tesszük föl? Tehát egy olyan fogalomét, amely nem is fejezi ki a modern gazdaság rendszerfelépítését. Miközben az elemzők a gazdasági folyamatok „lényegét” keresték, éppen valóságátlátásukat hagyták veszendőbe menni.

FORDÍTOTTA RATHMANN ZOLTÁN

HÓCIPO

Rövid bevezetés a hekatombológiába

A. R. MAGEDDON OH., DHEC., RSS., AC. LYNCEI

A hekatombológia hazai évkönyveiben meg fognak emlékezni arról a pillanatról, amikor a 80-as évek végén egy Pécs és Budapest közötti vonatúton az Ordo Hecatombologorum magyar provinciájának eljövendő tagjai között először merült fel ama kérdés tudományos eldönthetőségének igénye, hogy vajon Mao Ce-tung vagy J. V. Dzsugasvili tekinthető-e nagyobb tömeggyilkosnak. Csak a legfontosabb lehetőségeket említve: vajon az abszolút számok vagy a teljes népesség megsemmisítési arányszáma dönti el az első helyezést? Nyilvánvaló, hogy a probléma általánosítható, hiszen hasonló igény merülhet fel pl. a francia forradalom, a khmer-uralom stb. eseteiben is. Nos, e pillanat tekinthető az új magyar hekatombológia megszületésének. Nem mintha a „nem tudják, de teszik” elve szerint a korábbi – naiv – tömegmészárlati időszakban a nemzeti hekatombológiának oka lett volna a szégyenkezésre. Augsburg, Muhi, Mohács világszínvonalú hekatombológiai eseményei méltán nyitották meg előttünk a művelt népek társaságát. Ennek kapcsán legyen szabad emlékeztetnünk az Egyesült Európai Hecatombológusoknak (Société Européenne de la Hecatombologie, SEH) kultúránk markáns egységét kifejező jelmondatára: „Auschwitz is Európa”.

Az elméleti tömeggyilkosságtan azonban csak hazánkban számít új keletű – vagy talán inkább: újra felfedezett – tudománynak. Mint azt rövid tájékoztató is megmutatja, nemzetközi, sőt bizonyos kevéssé ismert hazai publikációk is bőven foglalkoztak már a hekatombológia kérdéseivel. Csak a tavalyi év magyar sajtóját tanulmányozva megállapítható, hogy égetően aktuális kérdés az, ki ölt és ki halt többet és jobban a közelebbi és távolabbi múltban, mikor és hol volt a magyarság legnagyobb temetője stb.

Ez az időszerűség is indokolja, hogy közreadjuk A. R. Mageddon professzor, az Accademia dei Lyncei fővédnöke, az Ordo Hecatombologorum (OH) hecatombifex maximusa, a nagy hírű, nemzetközileg is ismert hekatombológus *Esquisse sur la hecatombologie*, Paris, Garrotte, 1990 (*Bulletin du Musée Carniquue* 666.) rövid, de magiszteriális bevezetőjét, melyet módszeres jellegénél fogva haszonnal forgathat minden érdeklődő. Vajha ezzel a fontos kultúrmisszióval is szolgálhatnánk hazánk Európához való felzárkózását és honi közönségünk épülését! *Lictori salutem*.

I. A hekatombológia tárgya és módszere

occidere necesse est, vivere non est necesse
C. Tombeius Magnus

A hekatombológia avagy tömeggyilkosságtani vizsgálódások tárgya a hekatombák vagy tömeggyilkosságok elmélete. A hekatombológiát logikailag megelőzik a reflexió alanyául szolgáló hekatombák. Valóban, mint azt a II. fejezetben látni fogjuk, a naiv hekatombológia (vagy hekatombaszat) őskorba nyúló történetét¹ csak a fejlett civilizációk teszik reflexió tárgyává.

Az elméleti hekatombológia és a praktikus tömegmészárlat fogalmi megkülönböztetése alapvető szemantikai probléma.² Ennek egyik oka, hogy sajnos az alkalmazott vagy praktikus hekatombológia sok jeles művelőjének nem jutott ideje tapasztalatai általánosítására. Módszerességük azonban nem hagy kétséget elméleti felkészültségüket illetően.

A terminus eredetileg, mint pl. Homérosznál, még az ún. „százórkórálidozatot” jelentette, de korán adatolható metaforikus használata is. Menandrosz szerint például a képzetlen hadvezér hekatombaként áldozza saját katonáit az ellenségnek.³

Ez utóbbi példa egyúttal a hekatombológia egyik alapvető distinkcióját is bevezeti, ti. hogy a hekatombológiának meg kell különböztetnie a *hecatomba hecatombatát* (el-szenvedett hecatomba) a *hecatomba hecatombanból* (tevékeny vagy alkotó hecatomba).⁴

A hekatombológia továbbá hagyományosan különbséget tesz természetes, spontán és indukált (kreatív) hekatombák között. Természetes hekatombának tekintjük a természeti erő által előidézett tömeghalált (földrengés, pestis, árvíz, spanyolnátha, szőkövár, AIDS). Spontánnak tekintetű az a tömeghalál, ami más irányú emberi tevékenységek kísérőjelenségeként valósul meg [Nagy Sándor, Timur Lenk, Napóleon piacerszerző (marketing) vállalkozásai, csernobili kísérletezgetés stb.]. Végül a kreatív hekatombológia azon masszív homicidiumokkal foglalkozik, amelyeknél a végrehajtást szilárd elméleti alapvetés előzte meg (J. V. Dzsugasvili, A. Schicklgruber, Pol Pot, folyt. köv.)⁵

Hangsúlyoznunk szükséges, hogy a fenti felosztásban szó sincs a történeti deterministák által követelt „természetes sorrendről”. Mexikóban például spontán emberirtást (bányamunka, feketehimlő) követte a konkvisztá-

¹ Vö. „Mert mélységesen mély a hekatombák kútja, és a belévesztettek száma légio.” Joseph Brothers, *Thomas, the Man. An essay on prehistoric extermination processes*. American Journal of Hecat., VI (1966), p. 666.

² B. A. Tukhan, *Einführung in die Massenmordkunde*. Übersetzt von H. Leichnam. *Miscellanea Hecatombologica*, IX. Dordrecht, 1966.

³ E metafora kialakulását spekulatív alapokon vizsgálja G. von Schö-

delsammler az *Eigenart des Hecatombologischen* c. nagyhatású munkájának történeti fejezeteiben. (Leipzig, Völkerschacht Verlag, 1960.)

⁴ A már Arisztotelészénél is megtalálható extinkciót a nagyskolasztika fejlesztette tovább (Necans Magnus, Anon. Vatic. Cod. Vat. Lat. 555).

⁵ Vö. M. Heidoeffer, *Vorgänge Vorbereitung zu einer einstigen Wiederholung der anfänglichen Vorbereitung*. (Erste Hälfte). Neske, 32. Umlag. 1980.

dorokat megelőző kor azték kreatív (indukált) hekatombászatát.⁶

A határesetek, mint például a tatár hekatombászat kolerás ürülékbe mártott nyílveszeje, vagy az Államok hadserege által síksági indiánoknak ajándékozott, himlővel fertőzött takarók, de általában a fejlett biológiai hadviselés eredményei átmenetek e hagyományos felosztás tekintetében, ezért interdiszciplináris kutatást kívánnak.

A szakirodalom alapján egy hekatombológiai eseményben négy aspektus jelentkezik: a conatus (szándék), subiectum (áldozat), actio (tett) és actor (tettes). A diszciplína nagyjai, mint Arisztotelész, rabbi Hallál, Necans Magnus, A. Schicklgruber és mások egyetértenek abban, hogy a fenti négy aspektus egysége alkotja a hekatombológia tárgyát. Ez az elmélet az ortodox vagy holisztikus hekatombológia.

A fenti meghatározást vitatja a W. Kehlenschmitt professzor és folyóirata, a párizsi Taigetos kiadónál megjelenő *Cadaver* köré csoportosult avantgárd *cadaverista* irányzat, mely csupán az egyszerű végtermék (a subiectum) talaján áll. Ez azonban egyértelműen csak hullászat, s mint ilyen, nem azonos a hagyományos hekatombológiával.

Mindenesetre a praktikus és a teoretikus öldökléstudomány hívei között kialakult ellentétek a cadaveristák elkülönülésével, valamint az elmélet és a gyakorlat egyenjóságának elismerésével mára megszűntek.

Kisebbségi eltérések vannak az abszolút értékű illetve proporcionális vagy népességrészarány, illetve a mennyiség vagy a minőség alapján klasszifikáló hekatombológiai iskolák között.⁷

A hekatombológia egy különös válfaja a kereszténység. Ez a csoportosulás a hekatombológia legnagyobb eretnek mozgalma. Tanaik lényege, hogy ún. *feltámadásban* hisznek, mely valójában egy mindenkre kiterjedő inverz hekatomba. E szekta egyébként kétezer éve ragaszkodik ahhoz, hogy ami tudományunk állása szerint a *conditio humane*, az csak egy, ha isteni közbeavatkozással is, de gyógyítható *crudelitas incurabilis dolorosa bilateralis permagna*.

II. A hekatombológia rövid története a naiv hekatombászattól a jövő mészárlattanáig⁸

*Megölé Saul az 6 ezerét, Dávid az 6 tízezerét.
1Kiv. 18,7.*

Minden eddigi történelem hekatombák története.⁹ Közismert, hogy az első hekatombásznak Káint szokás tartani, aki egyetlen tettével az emberiség egynegyedét irtotta ki. Tettének civilizációs hatása beláthatatlan, hiszen a sikeres végrehajtás érdekében fel kellett találnia a kőbaltát. Általában véve kimondhatjuk, hogy hekatombológiai célok érdekében fejlesztették ki a civilizáció legfőbb eredményeit, mint a trójai faló, a görögtűz, a géppuska, a mustárgáz, az atombomba, hogy a tankot és a tengeralattjárót vagy a repülőt ne is említsük.

⁶ H. Cortez, *Corda evaginata*. Tenochtitlan, Quetzalcoat ed., 1529. Vitatja Lévi-Hull, A., *La hécatombologie sauvage*, Paris, Edition Egorge, 1977.

⁷ A proporcionális (aránylati) iskola szerint a hekatombák minőségét (exitas, Ex) a depopulatio (Dp) és reális densitas (Rd) hányadosa adja, azaz: $Ex = \frac{Dp}{Rd}$ míg az abszolút (számlagi) nézet szerint $Ex = Dp$.

⁸ Ehhez ld. még H. Unleben és M. Tötenhat. *Weltgeschichte aus massenmörderischer Sicht*, Weissberg, 1968.

⁹ Marx-Engels: *A hekatombológiai kiáltvány*. Párizs, Garotte, 1848.

A prehisztorikus korokban azonban *per definitionem* nem beszélhetünk módszeres mészárlatról, legfeljebb spontán hekatombászati gyakorlatról.¹⁰

A fejlett közel-keleti (asszír, perzsa) kultúrák száraz nekrográfiai csak csírájukban hordozták az elméleti reflexió igényét. Valódi tudomány először a görögöknél bukkan fel, bár egyes izraeli kutatók szerint a prioritás kérdésében szóba jöhet még rabbi Hallál és rabbi ben Miszmüt vitájának talmudi hagyománya (ld. III. fej. Káin-paradoxon.)

Athén nemcsak a hekatombológiában, de a hekatombaszatban is Hellász igazi nevelőjének bizonyult. Műtiléné esetében Diodotosz álhumanizmusa még csak kisebb hekatombát eredményezett, a jeles méloszi hekatombászat azonban már hosszú időre példát mutatott a görög politikusoknak.

Arisztotelész volt az első hekatombológiai mű szerzője. A *Techné hekatombologiké* sajnos töredékes, de híres meghatározása az emberről, a ζῷον ἑκατομβολογικόν még ma is él. (A definíciót Tortullianus majd *animal hecatombifex*-ként fordítja latinra, amivel sajnálatosan az aktív jelentésére egyértelműsödik a terminus.)

Rómából származik a hekatombológia első pedagógiai emléke. C. Julius Caesar ugyanis népszerűvé vált dalokkal megújította légionáriusainak szisztematikus hekatombológiai képzését:

*mille, mille, mille, mille,
mille decollavimus*
– énekelték a diadalmenetekben.¹¹

A naiv hekatombológia virágkorának legfontosabb dokumentuma a Biblia, amelyben először találkozhatunk a teocentrikus hekatombológia elveivel. Egyes dekonstruktivisták hekatombológusok állítása szerint a 6. parancsolat ugyan tagadná a hekatombológia alapvető princípiumát, de az érv nem állja ki a filológia próbáját. Csak Mózes II. könyvében 23 olyan parancs van, ami kimondottan hekatombológiai fogantatású.

A hekatombászat történetének fényes eseményeit felesleges felsorolnunk. Elég annyit mondani, hogy gótoknak, vandáloknak, hunoknak, normannoknak, magyaroknak nincs okuk szégyenkezni későbbi korok fejlettebb technikája ellenére sem.

Az óhekatombológiai irodalom első teológiai művei akkor születtek meg, amikor a kereszténység előjött a katekombákból. Quintus Tortullianus *Pendex Anima naturaliter damnata* c. művéről bizonyítható, hogy alapvetően befolyásolta Szalamiszi Epiphaniost, aki anti-órigénista művében kimondja az *apokalypsis pantón* elvét.¹²

A kora középkori mészárlattan (scientia tortoristica) elméleti fejlődésének jelentős lépcsőfoka a „habeas cadaverem” elv¹³, amit jegyezzünk meg, hamar követett a magyar *Aranyhulla*.¹⁴ Ezt egészítette ki az örökletes öldöklési jogokat mindkét ág számára biztosító *tortorica sanctio* a 14. században.

A nagyskolasztika egyik legérdekesebb hekatombológiai dokumentumát nemrég fedezték fel a vatikáni könyv-

¹⁰ Feliks Csukcsevics Bessmertnih: *Konyec neandertalov i nas Sztalin?* Vorkuta, GPU kiad. 1937.

¹¹ A korabeli állapotokat jellemzi Cicero, amikor így fakad ki: *O tempora, o mores!*

¹² K. Thanatides, *Maximalism in Hecatombology*. Hastings, Harald William ed. 1066.)

¹³ Lásd: *Mitteilungen des Gmetszelhistorischen Museums zu Skagge-rak*.

¹⁴ Lásd. erről Werberöczy, I. in: *Okmányi hullászat*, Új folyam, MDXIV (1514), p. 312.

tárban. A csonka kézirat ismeretlen szerzője a következő kérdéseket tárgyalja a *Summulae in artem hecatombologicam* c. művében:

1. *Utrum hecatombologia sit scientia?*
2. *Utrum necesse sit ponere scientiam hecatombologicam praeter alias scientias?*
3. *An sit speculativa vel practica?*
4. *Utrum Cain erat primus hecatombologus?*
5. *Utrum sit Deus maximus hecatombologus?*
6. *An hecatombologia possit viribus solis naturalibus attingi?*
7. *An virtus animae circa hecatombologiam sit una sive plurae?*
8. *An homicidium singulare participet essentiam communem hecatombologiae?*¹⁵

A Vatikáni Névtelen számos kérdésben eredetibb megoldásokat mutat, mint Johannes Cuparius *Summa tortoristicae*, vagy akár mint a Michael de Lupónak tulajdonított *Commentariolus in artem necandi*.

Fontos megemlíteni, hogy a 9. században Necans Magnus blutstromi apát megalakította a Mészárlovagok rendjét (*Ordo Hecatombologorum*, rövidítve OH). E rend máig érvényben tartja kifinomult rendfokozati hierarchiáját, mint malleficus (pörölynök), ossiarius (csontozó), jugulator (gégész), decollator (nyakazó), tortor (nyuvasztár), cruciator (keresztély), carnifex (husár), comburator (máglyázó), sufocator (alsuszár), focator (szuszár), suspensor (bitár), excavator oculorum (szemvájár), hecatombologus (mészárnök) és hecatombifex maximus (legfőbb mészárnök), aki egyúttal a rend generálisa.

A középkor számos nagy hecatombológiai műve elvezett. Bizonyos részleteiket azonban megismerhetjük a *Legenda ignea* kivonatai alapján. A Havasalföldön nagy hatást fejtett ki Draculeanus *Tractatus de rota* (Értekezés a kerékbetörésről) c. munkája.¹⁶

A reneszánsz és humanizmus kezdeteit a hecatombológiában egyrészt Spengler és Institoris *Malleus benevolentium*, másrészt az anonym *De hecatombologia occulta* c. munka jelentik a helvét Joseph Mischat *Hinrichtungswerke* mellett, mely következetesen alkalmazza a reformáció *sola caede* elvét.

A felvilágosodás hecatombológiája az *Occido ergo sum* descartes-i érvéből vonja le a hecatombológiai szubjektum létezésnek kétségbenvonhatatlan bizonyítékát¹⁷. Szerencsére a kor elhajló human hecatombológiai kísérleteinek, mint Dr. J.-I. Guillotin *Le rasoir d'Occam le républicain* c. munkájának¹⁸, a találékony Robespierre visszaadta eredeti tartalmát.

A felvilágosodás korára tehetjük a magyar hecatombológia megszületését. Az elméleti tudatosság igényét a magyar nemesség méltán híres *vitam et sanguinem* felkiáltása jelzi, amely a magyar jellemnek és gondolkodásmódnak leginkább megfelelő szalmaláng-hecatombászati hagyomány méltó folytatását ígéri.

Már a reformkor küszöbén születik meg a hecatombológia első magyar nyelvű munkája is: *Tömkelegmészárlattani válaszok a serdült nemes ifjúság pallérozására és a haza állapotjának jobbítására, sok doctorokból szorgalommal össze-szedette gróf Eödeöghy Athanáz*.

A hegeliánus romantika mészárlattant legjobban a Karl Sarx és Friedrich Engelmacher szerzőpáros háromkötetes munkája jelmezi.¹⁹

A 19. és 20. század a hecatombológiai darwinizmus virágkora²⁰, melynek egy változata a nemzeti sajátosságokon alapuló hecatombológiai általános elméletét kívánta megalapozni²¹. A nemzeti hecatombológiai elmélete tévútnak bizonyult, mert a gyakorlat bizonyos különbségei ellenére²² alapvetően minden etnikum azonos hecatombológiai képességekkel rendelkezik, s a hecatombológiai egy-másrautaltság törvénye szerint²³ a hecatombológiai komparatistikának korlátot szab, hogy az egyedi eltérések az ipari forradalom óta nagymértékben univerzalizálódnak.

A legújabb kor jellemzője az elmélet és a gyakorlat teljes összeolvadása. A *Gulagológia* szerzője, Dzsugasvili²⁴, és a *Mein Mord* alkotója, Schicklgruber, egymástól függve is és függetlenül is kiharcolták, hogy eszméiket a gyakorlatba is átültethessék. Ez az időszak az indukált hecatombológia virágkora, amikor a relatív és abszolút hecatombológia nagyot lépett előre az addig természetes korlátnak tekintett Káin-csúcsérték megközelítése felé.²⁵

Napjaink hecatombológiáját a liberális és a konzervatív hecatombológia ellentéte jellemzi. Az első ragaszkodik a megdőlés szabadságához, melyet a szabadpiac erőviszonyai garantálnak, a második ellenben elégtelennek tartja az állampolgárok felelősségét a hecatombológiai szubjektumok előállítására, s ezért ragaszkodik a jelentős állami beavatkozáshoz.

III. Kitekintés a felsőbb hecatombológiára

A modern hecatombológia tudománya kvantitatív összefüggések elemzésére helyezi a súlyt. A négy hagyományos alapelv helyett csak az actio minőségi állandói, az ún. hecatombológiai invariánsok, valamint a massacrata (Ms) és a szubjektumok számossága (depopulatio, Dp) méltó a tudományos vizsgálatra.

¹⁵ A kézirat különlegessége, hogy pergamenje emberbőrből készült. A Diehard ennek alapján vélelmezi Gregorius Ariminensis, a neves augusztinai teológus, a *tortor parvulorum* szerzőségét. Ld. *The British Journal of Hecatombology*, 1988 (1988), p. 314.

¹⁶ Lásd Eles I.–Balta B.: *Ciurca, Turdeanu és más román szerzők a nagyromán hecatombológiáról*. Múhi, 1970.

¹⁷ *Discours sur la méthode naturelle du carnage*. cap. iii.

¹⁸ *Eredetileg: L'année Hécatombologique*, 1794. Számos reprint.

¹⁹ I. *Dialektik der Massermordung*, II. *Kapitalische Hecatombologie*, III. *Phaenomenologie des Leiches*. Mindkét szerző Goethe híres szavait tűzte zászlajára: „... rot des Tötens golden Baum”.

²⁰ Ehhez kapcsolódik a hecatombológiai redukcionizmus egyre népszerűbb elmélete is. Ld. Ditta Gräfin von Salz, *Csillapítható-e a vérszomj fiziológia sóoldattal?* in: *Nature et Morte*, 1939, irodalommal.

²¹ Innét érthető a kor magyar irodalmának fő kérdése: része-e Batukán és Szolimán a nemzeti hecatombológiának?

²² Lásd a Schlachtfelder és Tsa. kiadó által megjelentetett vitairatokat, mint: Stefan cel Ciurca, *La fracture de la colonne vertébrale nationo-populaire*; Josif Turdeanu, *La continuité dell'ecatombologia daco-romana dopo 1947*; Tomaš G. Mikloško, *Pol Pot, avagy a hochmetzolás hecatombológiai vetülete* (Orbán Viktim hiteles fordításában), mindhárom a fenti kiadónál, Muchas Gracias, 1990.

²³ A jelenséget már Schicklgruber is megsejtette, de a lényegi felfedezés a Pakisztán és India szétválásakor közreműködő tudósokra maradt. Külön kiemelendő Messar Singh tanulmánya a *Punjab Hecatombology 1946–47-es évfolyamából*, illetve Badar Gylkosh monográfiája, *A Bihar Massacre*, Calcutta, Káli ed., 1947.

²⁴ *Kratkij kursz gekatombologii*. in: *Voproszi Gekatomologii*, vol. 2.

²⁵ Ld. ehhez: Uljanov–Dzerzsinszkij–Berija-féle Bolsaja Gekatomicseszka Enciklopédiája *Indukcija* szócikkét.

A operacionális hekatombológia természetes állandója az egy maó. A maóra épülő mértékrendszernek azonban hátránya, hogy gyakorlati alkalmazásra csak a pikomao (pM) alkalmas²⁶. Az SI mértékrendszer bevezetésével a maót az atomi hekatomba vagyis az egy tomba váltotta fel. További egységek a deka-, a heka-, a kilo-, a mega- és a gigatomba.²⁷ Van olyan javaslat is, amely a tömegpusztítást Káin-fokokban mérné, a 25%-tól való eltérés arányában.²⁸

Matematice érdekes irányzat a nonstandard hekatombológia: a dódekatombológia. (Megjegyzendő, hogy feltalálóját, Bluuth Undboden holland professzort rajongója, Arnold Bloedberg egy zeneművel tisztelte meg: a *Dodekatombologisches Opfer* bemutatóját a római Colosseum közönsége tomboló lelkesedéssel fogadta.)

A functionális hekatombológia érdekes geometriai problémákat is felvet: hogyan optimalizálhatóak az ideális hekatombológiai alakzatok, mint a karó, a kereszt, a kerék vagy a golyó? E vizsgálatok eredményei a 20. sz. esztétikailag is kiemelkedő vadászgépei és bunkerei.

Az egyszerűbb alkalmazott hekatombológiai kérdéseken túl, mint például hogyha az adott térfogatú Genfi-tóba belefojtjuk az egész emberiséget, akkor mennyivel emelkedik meg a tó vízszintje?²⁹ szembe kell néznünk a hekatombológiai paradoxonokkal is.

Rabbi Hallál paradoxona: Mikoron Káin egyetlen embert ölt meg – akkoron kiirtotta az emberiség egynegyedét. Hekatombát tett-é Káin?³⁰

Abbas Necans Magnus paradoxona: *Utrum possit deus plures homines occidere quam creare?* (Elpusztíthat-e Isten több embert, mint amennyit teremtett?)³¹

J. P. Marat paradoxona: Természetes jog-e a természetes halál?

Albert Einleich paradoxona a hagyományosaknál jóval bonyolultabb. Kiindulásul tekintsük Malthus első törvényét. E törvény értelmében adott területen a massacrítas (Ms) és a depopuláció (Dp) szorzata arányos a virtuális densitas negatív változásával (remélhető népsűrűség, Vd) azaz

$$Ms \times Dp = -\Delta Vd$$

Mármint napjainkban Ms mértani haladvány szerint javul (gázkamra, atombomba), tehát intuitíve Dp is ennek arányában növekedne, azaz mind proporcionális, mind abszolút nézőpontból az adott helyszínek (Európa, Ázsia, Afrika, Amerika és Óceánia) népsűrűségének csökkennie kellene. Ezzel szemben a mért adatok a következő képletet adják:

$$Ms^n \times Dp = \frac{1}{\Delta Vd^n}$$

azaz a denzitás a valóságban folyamatosan nő. A problémára először a mérések pontosításával próbáltak válaszolni, ami sikertelennek bizonyult. Einleich zseniális meglá-

tása szerint azonban a negatív depopuláció fordítottan arányos a massacrítas természetellenes alapú logaritmusával, tehát

$$-Dp = \frac{1}{\log_e Ms}$$

azaz

$$-\frac{Ms^n}{\log_e Ms} = \frac{1}{Vd^n}$$

Tehát éppen a hekatombológia robbanásszerű fejlődésének következtében jön létre a negatív depopuláció (vulgo: népességrobbanás).³² Ez a hekatombológia 4., avagy végleges paradoxonja, a hekatombológiai relativitás elméletének alapja, melynek kilátásai beláthatatlanok.

IV. A hekatombológia jövője

Élet, hol a te fullánkod?

Necans Magnus blutstromi apát

I. levele a korinthusiakhoz

Mivel a naiv és ösztönös hekatombológiák kora végképp lezártnak tekinthető, feltehetjük a kérdést: merre tart a modern hekatombológia? Mily szerepet játszanak a hekatombológia a *homicida* faj jövőendő életében? Megállapíthatjuk, hogy tudományunk helyzete több, mint biztató. A korábban élenjáró szovjet hekatombológia ugyan súlyos elméleti veszteséget szenvedett feladván az állam kihalásának lenini elvét, s a posztmodern hekatombológiák ún. „dekonstruktív” vagy másképpen „békemozgalom” irányzatai is heves támadásokat intéztek elsősorban az alkalmazott hekatombológia ellen³³, de ezt egyrészt csak átmeneti visszacsúszásnak kell tekinteni a III. fejezetben tárgyalt Malthus-Einleich paradoxon fényében, másfelől pedig a hekatombológia bizonyos elméleti vetületei bármely politikai mozgalom számára nélkülözhetetlenek. Feltétlenül biztató továbbá a legújabban megjelent feminista hekatombológia inspiráló hatása³⁴, s az a tény, hogy „a témák az utcán hevernek”. A technikai eszközök fejlődése pedig magával hozta annak lehetőségét, hogy hekatombológiai szubkulturák helyett egy nagy hekatombában egyesüljön az egész világ.

A zöld hekatombológia szerint a jövő hekatombológiája a spontán hekatombák szerepének növekedésével fog együttjárni, hiszen a megalopoliszok megatombákat kívánnak. Lehetséges, hogy a *hecatombologia artificialis* helyett a *spontanea* fog érvényesülni a demokrácia lényege szerint. Ez a szervezethez rovására, de a kreativitás és a hatékonyság javára fog végbemenni.³⁵

Régi probléma a hekatombológusok képzése. Milyen legyen az ideális hekatombológus? Annyi bizonyos, hogy legfontosabb a személyes példa a hekatombológia tanításában, és lejárt a doktrínér, porosz módszer ideje.³⁶

²⁶ Egyes zöld hekatombológusok véleménye szerint az 1 gigamaót utoljára a moa madár érezte kipusztulása alkalmából.

²⁷ Tudománytörténeti érdekesség, hogy már az erfurti könyvtárban található anonym *Quaestiones in artem hecatombologicam* fölveti a hekatombológiai méréselmélet egyik alapvető kérdését: *Utrum occisio hexabovi sit decatomba?* (Ms. Ampl. 66. fol. 42va.)

²⁸ Ld. Eyn von Allemal, *Die Dezimierung als Ursprung des dezimalen Zahlensystems*. Enthauptling, 1990.

²⁹ Friedrich von Carinth, *Functional hecatombologia*, Budapest, 1928.

³⁰ Beresith Rabba, Káin 25%. Rabbi Mismut választát elemzi: Szaloszán Ferenc a *Hekatombológiai Értesítő* 1944. október 15-i számában, eredetijét ld. in: *Rottungsdienstlicher Anzeiger*, 1944. márc. 19.

³¹ *Notulae in artem necandi*. Ms. Ampl. 666, f4v.

³² Einleich a Nobel-pribékédj közelébe került meglátásával, de mivel nem kért a pacifisták elvtelen támogatásából, kénytelen volt visszalépni a jelöltségtől.

³³ Ld. Julien Bandita immár magyarul is megjelent művét: *Az írástudók árulása*.

³⁴ Irodalmi tájékozódáshoz ld. a *Vulva triumphans* c. folyóirat *Killerhood and Sexuality* és *Feminism and Hecatombology* speciális számait, valamint a *Die Mannmörderin* folyóirat évfolyamait.

³⁵ El Raisz al-Baghdádi, *The homicida erectus as environmental pollution*. in: *The Peace Warrior*, Kuwait, 1990, augusztus.

³⁶ Werner Abfang-Jäger: „Paideia”. *Die Formung des Hekatombologischen Menschen durch Bomben*. Ein Lehrbuch des Selbstunterrichts (kazettákkal), Berlin, 1933.

További kérdéseket vet fel a hekatombológiai önköltségek közgazdaságtani elemzése,³⁷ márcsak azért is, mert a hekatombológia bekerült a biztosítótársaságok gyakorlatába.

Nemrég H. M. Mengisztu professzor bebizonyította, hogy a harmadik világ hekatombológiája nem függ ezen országok nemzetgazdasági volumenétől. A GNP nagyságától függetlenül is megvalósítható a hekatombológiai önállóság elmélete.

Itt kell megemlíteni, hogy már a 18. században kísérleteztek a spontán halálozási adó (vulgo: koponyaadó) bevezetésével. A Museum für Massenmörderei spanyol munkatársai, don Juan, don Quijote és don Quañar a *Mörderheit und Mörderthum* tanulmánykötetben³⁸ bebizonyították, hogy ez az adó ugyan pozitíve csökkenti a természetes halálozási kedvet, de ugyanakkor csökkenti a költségvetés érdekelttségét is az indukált hekatombák szervezésére és támogatására. Hosszas kísérletezgetés után ma már tudjuk, hogy Vlamirigy Bilincs Lemming államkihalsztási elvének érvényesítéséhez az államalkotó népesség elhalasztásáról is gondoskodni kell.

Ezzel a téma és az olvasó fülébe forró ólmot öntve elértük munkánk kimúlását.

³⁷ E probléma atyjának magyar tudóst tekinthetünk. Lásd gr. Zichy Jenő búcsúlevelének Görgey-féle marginálisát: „egy lat lőpor

túl drága”. In: *Hekatombszati kalászatok*, 1848. szept. 30. Lórév.

³⁸ *Guernica*. Kondor ed., 1937.

A. R. Mageddon professzor művét lejegyzette, francia eredetiből fordította, a magyar viszonyokhoz alkalmazta, jegyzetekkel ellátta és közreadta az Ordo Hecatomnologorum magyarhoni provinciájának laikus testvérsége: Barta Gábor, Geréby György, Hahner Péter, Hraskó Péter, Kisbali László, Pirmát Antal, Tatár György és Vidrányi Katalin. A fordítás nyelvi nehézségeiért a szegényes magyar exterminológia a felelős.

FILMVILÁG

Filmművészeti folyóirat

A februári szám tartalmából

Hol kezdődik a bűn?

— Reményi József Tamás
a fimcenzúráról

Don Pedro de la Mancha: Almodovar

Fassbinder filmnovellája

Márton László: R.W.F. palackpostái

Anthony Burgess: Émelyítő rémregény
— (Shakespeare és Hollywood)

Paj-csang és a rókatündér

KARÁTSZON GÁBOR

Csapás csapást követ, csupa mágikus rejtvény az élet. – „A tiszteletreméltó Paj-csang valahányszor prédikált, a gyülekezetben mindig ott állt egy öregember is, hallgatva a Törvényt. Amikor a gyülekezet távozott, ő is távozott. Egyszer aztán ott maradt. S a mester akkor megkérdezte tőle:

– Te, aki itt elöttem állsz, ki vagy te?

Az öregember azt mondta:

– Igen; az én tiszteletreméltó névtelenségem valóban nem ember. Késő Buddha idejében apátúr voltam ezen a hegyen. S egy tanítvány akkor megkérdezte tőlem, hogy vajon,

„Aki hatalmasan megváltoztatta életét, visszaeshet-e még az okozatiságba?”

Az én tiszteletreméltó névtelenségem rávágta, hogy: „Nem eshet.”

Ötszázszor kellett ezért rókaként újjászületnem. Arra kérem most tiszteletreméltóságodat, fordítsa meg szavával a nemzedékek forgását, szabadítsa meg a rókaszületésből.

És akkor megkérdezte tőle,

hogy vajon,

– Aki hatalmasan megváltoztatta életét, visszaeshet-e még az okozatiságba?

A mester azt válaszolta:

– Az okozatiságot nem lehet homályba rejteni.

Az öregember erre megvilágosodott. Mélyen meghajolva mondta:

– Az én tiszteletreméltó névtelenségem ezennel szabadult a rókaszületésből; megtaláljátok testemet a hegy túloldalán. Bátorodom arra kérni tiszteletreméltóságodat, temessetek el halott szerzetesként.

A mester utasította az előjáró tanítványt, veresse meg a faoszlopot a fakalapáccsal, és hirdesse ki,

hogy ebéd után egy halott szerzetest fognak temetni.

Támadt erre a szerzetesek közt bíráló beszéd:

– De hisz mindenki jól van, senki sem beteg, s a Nirvána-csarnokban (ami a kórház), ott sincsen senki; hát akkor mi dolog ez?

Ebéd után a mester kivezette őket a hegy mögé, egy szikla alá. Botjával kipiszkálta onnan egy döglött róka testét; tűzre vetette, elhamvasztatta.

Este a mester fölment a szószekre, és föltárta előttük, mint gyökereznek mindezek az események rég elmúlt időkben, régi életekben. Huang-po akkor megkérdezte tőle:

– Az a régi ember csak egyszer válaszolt hibásan, és ötszázszor kellett rókaként születnie érte. Ha újra meg újra helyesen válaszol, mi történt volna akkor?

A mester azt mondta:

– Gyere csak közelebb, majd megsúgom neked!

Huang-po odament és pofonvágt a mestert.

Az meg tapsolva és nevetve mondta:

– Azt hittem volna már, csak a barbárnak van vörös szakállú barbár! »

wu-men kuan 2. – A kommentár aztán bevezet még egy figyelemre méltó fogalmat, esztétikai és filozófiai műsót: *feng-liu*, »együtt menni a széllal«. A szexuális szabadságtól a világ dolgaitól való szabadságig sok mindent jelenthet, művészi könnyedséget is. »Ha az a régi Paj-csang ezt meg ezt megértette volna, mind az ötszáz rókaéletén át együtt járhatott volna a széllal.«

Ez történt tehát a mélyben.

Mai hősrünk meg frógépet, nekikeseredve. »Az okozatiság itt tképp a karma,« írta; *jin-kuo*, ok és gyümölcs. A sors kauzalitása, ha ugyan van ilyen. Nem volt kitérés, nincsen visszaút; a mi sorsunk ez, feltételes mód. És akkor lesújtott rá az influenza.

Piskótarolád vagy *piskótás rolád*, ez jutott az eszébe, amikor fölébredt. Mély sötét volt. Megnézte a vekkert, éjfél után kettő. Könnyű a tészta, tojássárgájától sárga, és belekenve sárgabaracklekvár. Őszibarack, talán? Gyanakodott, hogy összevétené a piskótaroládot valami mással, aminek pont hogy a krémje ilyen hűvös sárga, és nincsen benne semmiféle lekvár; de ez most már nem számított.

El volt már késve ezzel a dologgal. Csak, kérem én, mikor nem lett volna elkésve vele?

„Sokszor elnézem,” mondta 1989. ápr. 25-én a Fidesz Akadémián, „s gondolom eltűnődnek ezen mások is: mi-féle játékokat játszunk mi itt? Szerelmeinkben, házasságainkban (ó, nemcsak ellenfeleinkkel!); szülők és gyermekek; de még a jóbarátok is! Meg hát a mozgalmakban is”, tette hozzá, valahogy elbizonytalanodva. „Játsszunk a szeretlek, nem szeretlek játékot szüntelen, meg ezeket a hatalmi játékokat.” Pedig még akkor előtte voltunk ennek az egésznek. Mintha bizony ő megmondta volna előre. Próbálná most rekonstruálni azt az előadást. El kellett volna terjesztenie akkor, rölapokon. „De még csak nem is ez az”, mondta, „ami engemet mindig annyira zavart. Hanem: hogy föl nem foghattam, e játékok mi-féle szabályok szerint folynak. Hisz ki ne tudná: a család valamennyi ismervét ki-merítik. S közben mégiscsak van itt valami játék.”

Végighordozta tekintetét a hallgatóságon. A buddhizmus filozófiai kérdései! Már akkor is időszerűnek érezte a témát.

„A buddhizmus tanulmányozói többnyire a magányos elmélkedés fontosságát szokták hangsúlyozni”, mondta. „Azt nemigen veszik észre, hogy a buddhista történetek mindig két (vagy néha három vagy négy) szereplő közt játszódnak: társas történetek. S hogy épp a buddhatermeszetre megy ki ez a játék. A rókaszellemmel bajoskodunk.”

De most a langyos tél kicsit megijeszti. Kapar a torka, fáj a bőre. Egymásnak ütődve úsznak az országok a mély sötétben. És persze hogy megint hibázik.

„Akár van reinkarnáció, akár nincs”, írógépeli, „ebben a mi történetünkben kifejeződik egy nagy fölismerés: hogy egymás közti ügyes-bajos dolgainkat ennek az egy életnek a szintjén elintézni nem lehet.” Kivánszorog, teát főz magának, és persze megzavarják! és erre leforrázza a kezét.

Közben meg hallgatja a rádiót. Így telik-múlik az idő. Ezek a hírek, érted! Anyóka, távfűtés. „Mert olyan kérdések merülnek föl közöttünk”, írja, félkézzel egyelőre, „amelyek rég elmúlt időkből erednek. Ha tetszik, tekinthetjük úgy is, a rókaszellem csupán hasonlat valamire, ami az életúton egyszerűen bekövetkezik: utolér, és aztán szembefordul velünk.

»A róka természetét át- meg átjárják természetfölötti tulajdonságai«, mondja Mayers, *Chinese Readers Manual*; id. C. A. S. Williams, *Outlines of Chinese Symbolism and Art Motives*, 201. old. »Átváltozik amivé csak akar, és gyakran ölt emberi formát. Ötvenéves korában asszonnyá tud válni, százéves korában szép fiatal lánnyá; vagy hatalmas varázslóvá, ha kedve tartja. Ezeréves korában befogadják az egekbe: ő lesz az Égi Róka. Aranyszínű, és kilenc farka van. A Nap s a Hold csarnokaiban sétál, s a természet titkait mind ismeri [és rendkívül érzéki természetű, teszi hozzá Wolfram Eberhard, *Chinese Symbols* 117. sk.] Színe, a Suo Wen szerint, a sárga – a harmonikus, a központi szín; elől kicsi, hátul nagy; halála percében fölemeli a fejét. Couling *Encyclopaedia Sinica*-ja szerint füle akár az emberé; főt jár a háztetőkön; a tetőgerendák közt kúszik ide-oda. Csak sötétedés után jelenik meg, hol mint férfiember, hol mint romlásba csábító szép fiatal lány. Rettegnek tőlük, hatalmas összegeket fordítanak arra, hogy fönn-tartsák a rókákkal a jóviszonyt. Emléktáblákat állítanak nekik, tömjént égetnek, áldozatokat mutatnak be előttük. Férfiak, ha a rókaszellem megszállottjai, szertelenül kezdenek viselkedni, betegségek gyógyítására való képességeket fedeznek fel magukban stb.«” Más rókalegendák hősnői tulajdonképpen jó szándékú szép leányok, akik: csak éppen bajkeverők. Igazából nem okoznak halálos tragédiákat. Inkább csak kiugrasztanak valamit a bokorból.

Reználtan nézegette a kezét: sikerült mindenféle kezeléssel a hólyagot nyílt sebbé változtatnia.

„»Amerre jársz vidéken, mindenfelé a rókaszellem szentélyeivel találkozol. Szobrai, agyagszobrok, többnyire díszes öltözékű hivatalnokot ábrázolnak, rókametszésű szemmel; mellette felesége, megnyerő küllemű idősebb hölgy.«” Nem telt bele egy esztendő nagy sikerű előadása után, s a fél ország összeveszett.

»S most ott áll ez a róka-Paj-csang a mostani Paj-csang előtt, írja, ha fáj is így, két kézzel püfölni a gépet. »Mint ha a nyitott sír hideg lehelete csapna föl belőle. Hát mostani, érted, élt 724–814 között, történetét lejegyezték

1228-ban, most meg mi van, 1991. január 16., az Öböl-háború kitör vagy nem tör ki, Rigában ma temetnek; megvan a maguk végzete a sorozatíróknak is. S most ő teszi föl, néki, azt a fogós kérdést. Paj-csang igazából a hegy neve; ember, róka és hegy közt nincs éles határvonal. A válasz, amelytől minden jóra fordul, *pu mei jin-kuo*, kétféle dolgot is jelenthet. Egyrészt, mondom, a kauzalitást nem lehet az útból félretenni. Másrészt, amiről D. T. Szuzuki beszél: »A bodhiszattva gyakran föladja a szerzetesi vagy remeteéletet, és visszatér a világba, vele szenvedni, vele élni, hogy ezáltal a végső megvilágosodás állapotába elsegítse. A rész szerinti dolgok világában él, »nem homályosít el okot és hatást.«

De azért joggal kérdezhetjük, írja hősünk, „hogy az az öregember minek örült annyira: annak, hogy a kauzalitásból nincs menekvés? A kisvártatva elcsattanó pofonból kiderül, hogy ez a jogos kérdés sincsen híján minden veszedelemnek. Senkire nézve sem. Nemcsak Huang-po vette észre a mester esti prédikációjában a logikai hibát, ismerte azt a mester eleve már.”

Csapdát állított már néki, reggel egyszer, az a régi róka-szellem; akinek csapdát állított volt végtelen idővel azelőtt egy régesrégi tanítvány; és most a mostani tanítvány, az övé, újra kinyitja a csapdát. A Fidesz Akadémia előadója sem úszhatta meg olyan olcsón. Hát én itt most, kérdezi magától, ez a mostani én, én itt az írógép előtt? Oda-kint, a nagyvilágban, hirtelen kihúzzák magukat Jó és Rossz kísértetei. Égneek meredő kardok. De épp ilyenkor válhat érdekessé a szubtilisabb elemzés.

»Az a »vörös szakállú barbár« maga Bodhidharma, akivel a meditációs buddhizmus átjött Indiából Kínába. »Barbár«, tképpen »idegen«, *hu*;¹ csak hogy a rókahasonlat kimeríthetetlen.

»Kína egyes vidékein a mandarinok hivatali pecsétjeiket a »rókakamrá«-ban (= *hu hsien lou*,² »rókatündér-torony«-ban) tartják,« mondja Williams; »a »róka« írásjegyet azonban sohasem írják ki, mert látványa a rókát állítólag nagyon dühíti. Helyette egy ugyancsak *hunak* ejtett³ (s mint láttuk, »idegen«-t jelentő) írásjegyet használnak, de azt is két összetevőjére bontva⁴, hogy a sértő szándéknak még a látszatát is elkerüljék. Hasonló megoldáshoz szoktak folyamodni a róka tiszteletére emelt szentélyek felirataiban is. »Elképzelhető, ezek szerint«, írja szerzőnk, »hogy szövegünk magát Bodhidharmát is valamiféle rókátündérnek tekintti. Nem más ő, mint maga a megválaszolhatatlan metafizikai kérdés.« És szerzőnk keze lehanyatlik. Míg a világ világ, mindig lesz influenza, gondolja boldogan, s már félig alszik; életutunkon, eddegléni, kell az a mennyei sütemény is.

1 胡
3 古

2 狐仙樓

月

2000 ESTEK

A KULTÚRÁRÓL

A MŰCSARNOK és a 2000 Irodalmi és Társadalmi Havi Lap közös szalonja márciusban is nyitva áll az érdeklődők előtt, a szokott időpontban, a hónap harmadik péntekjén, este fél nyolckor, a Kamarateremben.

Március 15-én pénteken a 2000 kedves barátja, gyakori szerzője, V e k e r d y T a m á s író, pszichológus és teozófus lesz a vendég és a főszereplő. Meg fogjuk kérdezni tőle, hogy mi vonzotta Rudolf Steinerhez, hogy ír-e még színdarabokat, hogy mi a magyar, hogy kereszténynek érzi-e magát elsősorban, vagy zsidónak.

TÖRÖK ANDRÁS

SZIGETI PÉTER

AZ ATARI PORTFOLIO Z80-PC RÖVID LEÍRÁSA

Az ATARI Portfolio miniatűr kivitelű PC, amelynek képernyője 1–8 soros 40 oszlopos folyadékkristályos kijelző

- MS-DOS 2.11 KOMPATIBILITÁS BEÉPÍTETT ALKALMAZÓI PROGRAMOK
- KÉTIRÁNYÚ ADATFORGALMAZÁS IBM PC-VEL
- 16 BITES MIKROPROCESSZOR (80C88)
- 128 KB RAM, AMELY 640 KB-IG BŐVÍTHETŐ BEÉPÍTETT RAM-DISZK
- 40 OSZLOP 8 SOROS FOLYADÉKKRISTÁLYOS KÉPERNYŐ MDA KOMPATIBILIS,
- 225-ÖS ASCII KARAKTERKÉSZLET
- BELSŐ ÓRA

REKLÁMÁRON

24.900 FORINT + ÁFA

1054 Budapest, Kálmán Imre utca 27. Telefon: 132-43-92, 111-20-83.

KOPI-KER